

Op deze uitgave is de CC-BY-NC-licentie van toepassing.

Het is toegestaan om deze uitgave te kopiëren, distribueren, vertonen en op te voeren, en om afgeleid materiaal te maken dat op dit werk gebaseerd is zolang dit geen commerciële doeleinden heeft en uitsluitend als de auteur vermeld wordt als maker: D. de Bruijne / Theologische Universiteit Apeldoorn

Hananja tegenover Jeremia: een ongelijke strijd

Valse en ware profetie volgens Jeremia 28

Onderwijsinstelling: Theologische Universiteit Apeldoorn

Naam: Dominik de Bruijne

Studentnummer: 1054

Vak: Major Oude Testament

Begeleider: Prof. dr. H.G.L. Peels

Inleverdatum: 23 januari 2021

Inhoudsopgave

1.	Introductie en probleemstelling onderzoek	3
	1.1 Inleiding	3
	1.2 Theologisch onderzoeksveld en probleemstelling	3
	1.3 Route	4
2.	De achtergrond van het profetische conflict in Jeremia 28	5
	2.1 De profeet in oud-Israël	5
	2.1.1 Terminologie	5
	2.1.2 Functie	6
	2.1.3 Sociale positie	7
	2.1.4 Ontvangst en overdracht van Gods Woord	7
	2.1.5 Receptie	8
	2.1.6 Valse profetie	9
	2.2 Historische Achtergrond	11
	2.2.1 Tijd en plaats	11
	2.2.2 Het juk van Babel	12
	2.2.3 Onderwerping of opstand?	13
	2.3 Religieuze Achtergrond	14
	2.3.1 De tempel	14
	2.3.2 Het verbond met JHWH	15
	2.3.3 De profetische traditie van Israël	16
	2.4 Conclusie	17
3.	Ware en valse profetie in het Bijbelboek Jeremia	18
	3.1 Jeremia 6:10-15, 8:10-12 en 14:10-16	18
	3.2 Jeremia 23:9-40	19
	3.3 Jeremia 26-29	21
	3.4 Conclusie	24
4.	Exegese Jeremia 28	25
	4.1. Genre, literaire context en datering	25
	4.1.1 Genre	25
	4.1.2 Plaats binnen het Bijbelboek Jeremia	26
	4.1.3 Datering	27
	4.2 Werkvertaling en tekstkritiek	28
	4.3 Structuuranalyse	31
	4.4 Detailexegese	33
	4.4.1 Jeremia 28:1	33
	4.4.2 Jeremia 28:2-4	33
	4.4.3 Jeremia 28:5-6	35
	4.4.4 Jeremia 28:7-9	36
	4.4.5 Jeremia 28:10-11	40
	4.4.6 Jeremia 28:12-14	41
	4.4.7 Jeremia 28:15-17	43
	4.5 Conclusie	45
5.	Hananja Versus Jeremia	46
	5.1 Vergelijking boodschap Hananja en Jeremia	46
	5.2 Vergelijking optreden Hananja en Jeremia	49
	5.3 Conclusie	51
6.	Eindconclusie	52
	Samenvatting	54
	Bronvermelding	55

1. Introductie en probleemstelling onderzoek

1.1 Inleiding

Wat is waarheid? In de theologie doet men onderzoek naar het ware spreken van en over God. In het Oude Testament spreekt God veelvuldig door middel van Zijn profeten. Profeten behoren het ware Woord van God te spreken. Reeds in het Oude Testament vinden we echter het probleem van profeten die op valse wijze over God spreken. Hoe kan men nu onderscheid maken tussen profeten die Gods Woord in waarheid verkondigen en profeten die leugens verkondigen? Aangezien het één van de taken van een theoloog is om onderscheid te maken tussen het ware en het valse spreken van en over God, vraagt het onderscheid tussen ware en valse profetie telkens nieuwe exegetische en theologische doordenking.

In Jeremia 28 wordt een confrontatie tussen de profeet Hananja en de profeet Jeremia beschreven. Deze profeten spreken elkaar tegen, terwijl ze beiden in Gods naam profeteren. Dit roept de vraag op wie van hen de waarheid spreekt. Welke profeet is werkelijk door God gezonden om Zijn Woord te verkondigen? Jeremia 28 geeft een antwoord op deze vraag. Een onderzoek naar dit hoofdstuk kan daarom bijdragen aan de doordenking van het onderscheid tussen ware en valse profetie.

1.2 Theologisch onderzoeksveld en probleemstelling

Binnen de theologische wetenschap is reeds veel geschreven over ware en valse profetie in het Oude Testament. Toch kan een uitgebreid onderzoek naar Jeremia 28 een nieuwe bijdrage leveren aan dit onderzoeksveld. Jeremia 28 gaat uit van een God die Zijn profeet letterlijk de opdracht geeft om te spreken, en hem daarvoor de woorden in de mond legt. Het spreken van deze God maakt het verschil tussen Jeremia en Hananja. Dit is mijns inziens tot nu toe onderbelicht gebleven binnen het onderzoek naar Jeremia 28. Vanuit het oogpunt dat Gods spreken het verschil maakt tussen Jeremia en Hananja, wil ik daarom het onderscheid tussen beide profeten belichten. In mijn onderzoek zou ik graag willen luisteren naar wat de tekst ons wil zeggen over het onderscheid tussen een profeet die wel door God gezonden is om te spreken en een profeet die niet door God gezonden is, en wat dit betekent voor ons begrip van het verschil tussen ware en valse profetie. De hoofdvraag van mijn onderzoek luidt daarom als volgt:

Op welke wijze draagt het beeld dat Jeremia 28 biedt van het onderscheid tussen een profeet die wel door God gezonden is en een profeet die niet door God gezonden is bij aan ons begrip van het verschil tussen ware en valse profetie?

Deze hoofdvraag zal ik beantwoorden met behulp van de volgende deelvragen:

Wat is de maatschappelijke, historische en religieuze achtergrond van het profetische conflict tussen Hananja en Jeremia, zoals dat beschreven staat in Jeremia 28?

Wat voor licht werpen andere teksten uit het Bijbelboek Jeremia betreffende het onderwerp 'ware en valse profetie' op de inhoud van Jeremia 28?

Hoe kan Jeremia 28 in verband met zijn Bijbelse context op juiste wijze gelezen en uitgelegd worden?

Wat zijn op theologisch niveau de verschillen tussen Hananja en Jeremia betreffende hun boodschap en optreden, en op welke wijze zijn deze verschillen te verklaren?

1.3 Route

In hoofdstuk twee zal ik de achtergrond schetsen van het conflict tussen Hananja en Jeremia. Daarbij wil ik me focussen op de maatschappelijke, historische en religieuze achtergrond van dit conflict, omdat deze achtergronden relevant zijn voor de exegese van Jeremia 28. De maatschappelijke achtergrond zal ik tekenen door middel van een beknopte weergave van de plaats die profeten hadden in de samenleving van het oude Israël. Vervolgens zal ik de historische en religieuze achtergrond van Jeremia 28 beschrijven.

In hoofdstuk drie zal ik een aantal teksten bestuderen uit Jeremia die in nauw verband staan met Jeremia 28. Evenals Jeremia 28 gaan deze teksten in op het thema ‘ware en valse profetie.’ Door middel van een analyse van deze teksten hoop ik een beter beeld te krijgen van het onderscheid tussen Hananja en Jeremia.

In hoofdstuk vier zal de tekst van Jeremia 28 in detail bestudeerd worden. Ik zal beginnen met een paragraaf over het genre van Jeremia 28, de literaire plaatsing van dit hoofdstuk binnen de structuur van het Bijbelboek Jeremia en de datering van Jeremia 28. Vervolgens zal ik me richten op de tekst van Jeremia 28 zelf. Daarbij begin ik met de vertaling en de tekstkritiek, waarbij ik onder meer aandacht zal schenken aan het verschil tussen de Hebreeuwse en de Griekse tekst van Jeremia 28. Daarna wil ik de structuur van Jeremia 28 analyseren aan de hand van de tekst die vastgesteld is met behulp van de tekstkritiek. In de paragrafen die daarop volgen, zal ik gedetailleerd ingaan op de inhoud van Jeremia 28, waarbij ik van de gehele tekst een uitgebreide uitleg zal geven.

In hoofdstuk vijf zal ik de uit eerdere hoofdstukken verkregen kennis inzetten om de boodschap en het optreden van Hananja en Jeremia op theologisch niveau met elkaar te vergelijken. De theologische verschillen tussen beide profeten zal ik analyseren en proberen te verklaren.

Ten slotte zal ik in hoofdstuk zes de hoofdvraag van mijn onderzoek beantwoorden op basis van de inhoud van de eerdere hoofdstukken.

2. De achtergrond van het profetische conflict in Jeremia 28

De profeten Hananja en Jeremia profeteerden in reactie op de religieuze praktijken en politieke gebeurtenissen van hun dagen. Om het conflict tussen Hananja en Jeremia goed te kunnen begrijpen, is het van belang om achtergrondkennis te hebben van deze praktijken en gebeurtenissen. In hoofdstuk 2 zal ik daarom onderzoek doen naar de verschillende achtergronden waartegen het conflict in Jeremia 28 zich afspeelt. Met name de maatschappelijke, historische en religieuze achtergrond zijn van belang voor de exegese van Jeremia 28. In paragraaf 2.1 zal ik daarom de maatschappelijke achtergrond schetsen door middel van een beknopte weergave van de plaats die profeten hadden in de samenleving van het oude Israël. In paragraaf 2.2 zal ik vervolgens de historische achtergrond van Jeremia 28 weergeven. Ten slotte zal ik de religieuze achtergrond van Jeremia 28 in paragraaf 2.3 beschrijven.¹

2.1 De profeet in oud-Israël

Profetie was een wijdverbreid fenomeen in de oudheid. Ook in het oude Israël was profetie een bekend verschijnsel. Reeds voor de intocht in Kanaän was er onder de Israëlieten sprake van profetie (Num. 11:25-26) en dit verschijnsel zou binnen Israël blijven bestaan tot ver na de ballingschap. In paragraaf 2.1 volgt een beschrijving van dit maatschappelijke verschijnsel. Wat was de functie van profeten? In wat voor omgeving werkten zij en hoe deden zij dat? Hoe reageerden de toehoorders van profeten op hun optreden? Op deze vragen zal een beknopt antwoord gegeven worden in de onderstaande paragrafen. Aangezien het onderwerp valse profetie van groot belang is voor mijn onderzoek, zal ik daar in de laatste paragraaf wat dieper op ingaan. Naast de Bijbel zijn er weinig historische bronnen beschikbaar met daarin gegevens over profetie binnen oud-Israël. Daarom is de Bijbel als onderzoeksbron hiernaar van essentieel belang. In onderstaande beschrijving worden de Bijbelse gegevens over profetie van de begintijd van Israël tot aan de tijd van de ballingschap meegenomen. In deze lange periode vertoonde de profetie in Israël een bepaalde mate van ontwikkeling. Zo veranderde bijvoorbeeld de terminologie (1 Sam. 9:9). Tevens zien we dat de functie die profeten in de samenleving vervulden een ontwikkeling doormaakte. De profeet Samuël gaf bijvoorbeeld, evenals eerder de profeet Mozes, leiding aan de Israëlieten (1 Sam. 7:15-17). Later zouden profeten echter niet meer op deze wijze leiding geven aan het volk. Desondanks kan men van profetie in oud-Israël verschillende kenmerken weergeven die over de eeuwen heen hetzelfde beeld vertonen.²

2.1.1 Terminologie

De Bijbel gebruikt verschillende termen ter aanduiding van het begrip profeet. De meest gebruikelijke term voor profeet is נָבִיא. De herkomst van dit woord is onzeker, hoewel er verschillende voorstellen zijn gedaan met betrekking tot de historische oorsprong van dit woord.³ Meerdere wetenschappers menen dat de oorspronkelijke betekenis van נָבִיא bij het werkwoord ‘roepen’ ligt. Het zou dan gaan om iemand die (door God) geroepen is, of iemand die zelf in actieve zin roept. Deze uitleg doet recht aan het Bijbelse gebruik van de term נָבִיא. De profeet in de Bijbel is namelijk door God geroepen om Zijn Woord te verkondigen (Amos 7:15). Aan zijn roeping door God ontleent de profeet het recht om namens God te spreken tot het volk.

Andere termen voor profeet zijn רֹאֶה en חֹזֶה. Beide termen stammen af van een werkwoord dat ‘zien’ betekent. Het zelfstandig naamwoord dat hiervan is afgeleid, wordt meestal vertaald met ‘ziener’. Dit zien heeft betrekking op het verkrijgen van inzicht. God gaf deze ‘zieners’ inzicht in gebeurtenissen uit het verleden, het heden of de toekomst.

Naast deze specifieke termen, worden profeten in de Bijbel soms ook met meer algemene termen aangeduid. Twee van de meest belangrijke algemene titels zijn עֶבֶד (knecht) en אִישׁ הָאֱלֹהִים (man van God). Uit deze titels blijkt een diepe verbondenheid tussen God en de profeet. Het leven van de profeet stond in dienst van God.⁴

¹ Peels, ‘Jeremiah’, 100-101.

² Blenkinsopp, *History*, 45.

³ Zie bijv. Huffmon, ‘Prophecy’, 482; Lang, ‘Prophet’, 173; Smith, ‘Prophet’, 987.

⁴ Culver, ‘נָבִיא’, 544; Dee, ‘Profeet’, 164; 623; Kraus, *Krisis*, 105; Petersen, ‘Prophet’, 623; Smith, ‘Prophet’, 987.

2.1.2 Functie

Een profeet van God representeerde God op aarde. Omdat de wil van God voor de gewone mens vaak verborgen was, had men profeten nodig die direct in contact stonden met God. De profeet sprak namens God tot de mensen en was dus als het ware de mond van God (Ex. 4:12,15-16). Omgekeerd was het echter ook mogelijk dat de profeet namens mensen tot God sprak. Profeten zijn dus bemiddelaars tussen God en de mens.⁵ Daarbij kon de profeet verschillende rollen vervullen. Vier belangrijke rollen die profeten over het algemeen vervulden waren bemoedigen, vermanen, raad geven en voorbede doen.

Bemoedigen

Oorlog, ziekte en honger waren gevaren in oud-Israël waar mensen grote angst voor konden hebben. Profeten konden in zulke gevallen woorden ter bemoediging spreken. Zij konden dat doen om mensen gerust te stellen of om mensen aan te sporen tot actie. In het geval van oorlog konden profeten bijvoorbeeld de vernietiging van de vijand aankondigen. Dit soort profetieën was een gebruikelijk onderdeel van de profetische praktijk.⁶

Vermanen

Indien mensen hun plichten tegenover God verzaakten, kon God hen door middel van Zijn profeten vermanen. Dit kon gebeuren aan de hand van een Mahnwort, een Scheltwort en een Drohwort. Sommige profetieën, zoals Jeremia 7, bevatten al deze vormen. Een Mahnwort is een aansporing. De toehoorders werden aangespoord om iets te doen of na te laten. In Jeremia 7 worden de Israëlieten bijvoorbeeld aangemoedigd om recht te doen (Jer. 7:3-6). Een Scheltwort is een beschuldiging. De toehoorders werden beschuldigd van onjuist gedrag, bijvoorbeeld van stelen en moorden (Jer. 7:9). Een Drohwort is een oordeelsaankondiging. Vanwege het onjuiste gedrag van zijn toehoorders dreigde de profeet met onheil, bijvoorbeeld met de vernietiging van de tempel (Jer. 7:13-14). Het doel van zo'n onheilsprofetie was dat de hoorders God zouden gehoorzamen. De reactie van het publiek op een profetie kon dan ook van invloed zijn op het handelen van God. Een Drohwort was namelijk niet bedoeld als aankondiging van een onontkoombaar noodlot, maar als oproep tot bekering.

Raad geven

Profeten vervulden tevens de functie van raadgever. Dat kon om kleine zaken gaan, zoals raad geven in het geval dat men iets kwijt was (1 Sam. 9:6). Profeten speelden soms echter ook een belangrijke rol in de politiek als raadgever van de koning. Zo gaven sommige profeten de koning raad op militair gebied. De profeet Elisa vervulde op dat gebied zelfs zo'n essentiële functie voor Israël's leger, dat hij 'wagen van Israël en zijn ruiters' genoemd werd door de koning van Israël (2 Kon. 13:14). Dankzij het inzicht dat profeten van God ontvingen, konden zij hun leiders adviseren ten dienste van het welzijn van het volk.

Voorbede doen

Profeten deden geregeld voorbede voor het volk. Dankzij hun band met God kon deze voorbede van essentieel belang zijn voor het welzijn van de staat. Zo wist de profeet Amos dankzij zijn pleiten bij God tot twee keer toe een dreigende ramp over Israël te voorkomen (Amos 7:1-6). Daarom kwam het voor dat profeten in tijden van nood gevraagd werden voorbede te doen (Jer. 37:3). In de Bijbel is de voorbede van profeten doorgaans gericht op het voorkomen van een ramp. Het kon echter voorkomen dat de zonde van het volk zo groot was, dat God een profeet beval niet langer te bidden voor het volk (Jer. 14:11).⁷

---

⁵ Petersen, 'Prophet', 625. Volgens Blenkinsopp is profetie Gods antwoord op het verzoek van Israël bij de Sinaï om een middelaar (Blenkinsopp, *History*, 47).

⁶ De Jong, 'Fallacy', 18. In de Bijbel staan tal van bemoedigende profetieën. Zie bijv. 2 Kon. 19:20-34; 2 Kron. 15:1-7; Jes. 7:7-9.

⁷ De Jong, 'Fallacy', 2, 20-21; Ebach, 'Propheten', 352; Vriezen, *Literatuur*, 252.

2.1.3 Sociale positie

De belangrijke rol die profeten in de maatschappij van oud-Israël innamen en de kennis waarover zij blijkens hun profetieën beschikten, laten zien dat profeten over het algemeen tot de bovenklasse van de bevolking behoorden. Dit blijkt ook uit het feit dat zij in het Bijbelboek Jeremia op één lijn worden gesteld met de leiders en priesters van Israël (Jer. 4:9; 8:1; 13:13; 29:1; 32:32). Er schijnt geen algemeen geldende procedure te zijn geweest om tot deze klasse te gaan behoren. Wel kon men het profetenvak leren door in de leer gaan bij een volwaardige profeet.⁸ De gave van het spreken lijkt van groot belang te zijn geweest om tot de profetenklasse toe te treden. Vanwege zijn manier van spreken werd Amos namelijk, zonder dat zelf te willen, als profeet gezien (Amos 7:12-14), terwijl Mozes en Jeremia hun roeping tot profeet afwezen op grond van dat zij niet goed spreken konden (Ex. 4:10; Jer. 1:7).⁹

Profeten waren niet noodzakelijk aan een bepaald oord gebonden. Een plaats van aanbidding, zoals een tempel of heiligdom, was een geschikte plaats om te profeteren. Daar kwamen de mensen namelijk om God te dienen, wat de kans vergrootte dat zij ontvankelijk waren voor een boodschap van God. Daarnaast was levensonderhoud een belangrijke factor. Het was gebruikelijk dat profeten betaald werden voor hun diensten (1 Sam. 9:7-8). Profeten konden worden aangesteld en onderhouden ten behoeve van een heiligdom, zoals de tempel in Jeruzalem. Ook waren er profeten die in dienst stonden van hun koning of koningin. Zo onderhield koningin Izebel vierhonderdvijftig profeten van Baäl en vierhonderd profeten van Asjera (1 Kon. 18:19).¹⁰ Ook profeten die niet in dienst van het paleis stonden, waren daar echter menigmaal te vinden om hun boodschap door te geven. Het paleis vormde namelijk een geschikte plaats om te profeteren, omdat een koning veel invloed bezat, en er daar over het algemeen veel bedrijvigheid was.

Profeten traden vaak op in groepen. De meerderheid van de profeten zal aangesloten zijn geweest bij een profetengemeenschap.¹¹ Deze groepen profeten leefden soms ook buiten het koninklijk hof of buiten een heiligdom als gemeenschap samen. Elisa was bijvoorbeeld de leider van een profetengroep, die onafhankelijk van het koninklijk hof en de officiële staatscultus was.¹²

2.1.4 Ontvangst en overdracht van Gods Woord

Als vertegenwoordiger van God was goddelijke inspiratie voor een profeet van essentieel belang. Een profeet ontleende zijn gezag namelijk aan het ontvangen van Gods Woord. Daarom was het kenmerk van profeten ook de zogeheten Botenformel: 'dit zegt JHWH.'¹³ Gods Woord kon op verschillende wijzen tot de profeet komen. Veelvoorkomende wijzen waren dromen of visioenen (Num. 12:6). Hierbij zag de profeet beelden die hem bovennatuurlijke kennis verschaffen. Deze beelden konden aan hem verschijnen tijdens zijn slaap, maar ook wanneer hij wakker was. In het laatste geval geraakte een profeet dan in een toestand van extase. Deze extatische toestand kon een profeet zomaar overkomen, maar kon door sommige profeten ook opgewekt worden, bijvoorbeeld met muzikspel (2 Kon. 3:15). Het Woord van God kon echter ook direct, zonder beelden, tot een profeet komen, zodat deze alleen een stem hoorde (1 Sam. 3:10). Daarnaast kon een profeet ook tot profeteren komen dankzij vervulling met Gods Geest. De Geest zorgde er dan voor dat de profeet begon te spreken, en gaf hem de woorden in die hij profeteren moest. De kracht van de Geest werkte bijvoorbeeld zo krachtig in Jeremia, dat hij Gods Woord niet eens kon binnenhouden (Jer. 20:9). Gods Geest kon ook mensen laten profeteren die

---

⁸ Zo ging Elisa in de leer bij Elia (1 Kon. 19:19-21) om hem later op te volgen als profeet (2 Kon. 2:13-14). De profeet Jesaja had eveneens leerlingen (Jes. 8:16).

⁹ Bakon, 'Prophets', 159; Sawyer, *Prophecy*, 24.

¹⁰ Dit in tegenstelling tot Schneider (*Krisis*, 28), die zegt dat profeten voor hun levensonderhoud afhankelijk waren van giften van de bevolking.

¹¹ Veel van de profeten die in de Bijbel spreken, lijken in hun eentje op te treden en niet aangesloten te zijn geweest bij een profetengemeenschap. Deze zogenaamde 'canonieke profeten' vormden echter een minderheid in het oude Israël (Blenkinsopp, *History*, 47). Zie ook 1 Kon. 19:10.

¹² Köszeghy, *Streit*, 84; Osuji, *Truth*, 336-337; Petersen, 'Prophet', 633; Sawyer, *Prophecy*, 22; 24.

¹³ Lang, 'Prophet', 174. Indien een profeet een andere god vertegenwoordigde dan JHWH, sprak hij de naam van deze god uit.

dat normaalgesproken niet deden, waarbij Zijn kracht onweerstaanbaar was (Num. 11:25-26; 1 Sam. 19:20-24).

Profeten konden op verschillende wijzen hun boodschap overbrengen aan hun publiek. De meest voorkomende manier was spreken. Over het algemeen waren profetische uitspraken korte speeches. De taal daarvan kon poëtisch zijn, maar ook prozaïsch. Een profeet sprak meestal zelf, maar kon zijn boodschap ook laten overbrengen door een dienaar (2 Kon. 5:10). Daarbij liet de profeet zijn boodschap soms opschrijven en voorlezen (Jer. 36:4-6). Gods Woord werd wel vaker aan de hand van geschreven woorden verkondigd. De profeet Habakuk moest zijn boodschap in stenen tafelen schrijven, zodat deze door voorbijgangers gelezen kon worden (Hab. 2:2). Jeremia stuurde brieven met daarin Gods Woord naar de ballingen in Babel (Jer. 29).

Naast spreken en schrijven konden profeten handelingen verrichten om het Woord van God over te brengen. Met deze zogenaamde symbolische handelingen kon een profeet door middel van uitbeelding de boodschap van God krachtig verkondigen. Over het algemeen gingen deze handelingen gepaard met woorden die betekenis gaven aan de handeling. Zo kreeg Jeremia van God de opdracht om na het uitspreken van een onheilsprofetie een kruik stuk te breken, om daarna de vergelijking te trekken tussen de stukgebroken kruik en Jeruzalem (Jer. 19, vgl. Jer. 52:61-64). Met deze handelingen probeerde de profeet de aandacht van het publiek te trekken en het te overreden.¹⁴ Een symbolische handeling verschilde daarmee in essentie niet van het gesproken woord; beide waren vormen van de verkondiging van Gods boodschap.¹⁵

2.1.5 Receptie

De reactie van het publiek op het optreden van een profeet was afhankelijk van de inhoud van de boodschap die de profeet bracht. Over het algemeen reageerden mensen positief op een bemoedigende boodschap.¹⁶ Indien de waarheid echter hard was, wilde men dat liever niet horen (Jes. 30:10, Jer. 5:31). Profeten die desondanks toch een vermanende, dreigende boodschap brachten, werden ofwel genegeerd (Jer. 25:4) ofwel negatief bejegend (1 Kon. 22:23-28). Soms werden zulke profeten belachelijk gemaakt (2 Kon. 2:23; Hos. 9:7). Andere keren werden zij zelfs gevangen gezet (2 Kon. 16:7-10; Jer. 19:15-20:2) of gedood (Jer. 26:20-23). In deze gevallen werd de profeet als een bedreiging gezien. Wellicht vreesde men dat de profeet dankzij zijn verbinding met God, invloed zou kunnen uitoefenen op wat er stond te gebeuren. Zo zou hij ervoor kunnen zorgen dat de oordelen waarmee hij dreigde, daadwerkelijk zouden gebeuren. Op Elia's spreken kwam er bijvoorbeeld vuur uit de hemel dat een leger verteerde (2 Kon. 1:10).¹⁷ Daarnaast wilden Israëlitische leiders soms voorkomen dat het volk negatief beïnvloed zou worden door de profeet. Zo werd Jeremia in een put gegoooid, omdat de soldaten en de rest van het volk aan moreel verloren vanwege zijn woorden (Jer. 38:4-5).

In de Bijbel zijn echter ook meerdere voorbeelden te vinden van mensen die luisteren naar de waarschuwing van een profeet en daarmee het kwaad (deels) afwenden.¹⁸ Deze profeten ontvingen

---

¹⁴ Friebe (Sign Acts, 43) zegt dat het doel van een symbolische handeling was om het gedrag van het publiek te veranderen, zodat de met de handeling aangekondigde toekomst geen werkelijkheid zou worden. Symbolische handelingen konden echter ook een positieve toekomst schilderen (zie bijv. Jer. 32:6-15). In zo'n geval was het juist de bedoeling dat deze toekomst werkelijkheid zou worden.

¹⁵ Friebe, Sign Acts, 54; Kraus, Krisis, 62; Petersen, 'Prophet', 641. In de Umwelt van Israël geloofde men wel dat een symbolische handeling een magische uitwerking had. Zo werden er in oud-Egypte soms inscripties in kleipotten gemaakt van de namen van vijanden. Deze kleipotten werden vervolgens vernietigd. Op magische wijze zou dit dan tot de vernietiging van de vijand moeten leiden (Köszeghy, Streit, 36). Het is niet uit te sluiten dat er in oud-Israël mensen waren die geloofden in de magische werking van symbolische handelingen. Deze gedachte is echter vreemd aan de Bijbel. Niet de profeet zelf zet door middel van symbolische handelingen op magische wijze de werking van zijn profetie in gang, maar de mogelijke voltrekking ervan ligt bij God zelf (Friebe, Sign Acts, 43; Schneider, Krisis, 63).

¹⁶ Ondersteuning hiervoor bieden de Assyrische annalen, waarin positieve profetieën werden genoteerd die de koning in een tijd van crisis geruststelden. Negatieve profetieën werden waarschijnlijk niet opgetekend of vernietigd (Schmitt, 'Prophecy', 481; Blenkinsopp, History, 46). In Israël ging het er over het algemeen op dezelfde manier aan toe. Niet in alle gevallen werd er echter positief gereageerd op een bemoedigende boodschap. Soms reageerde men met ongeloof op een heilsprofetie (2 Kon. 7:1-2) of wilde men het vertrouwen niet op God stellen (Jes. 7:7-13). Een voorbeeld van een positieve reactie op een bemoedigende profetie is te vinden in 2 Sam. 7 (zie ook 2 Kon. 8:7-14 en 9:1-13).

¹⁷ Zie ook 1 Kon. 18:17, waar koning Achab Elia verantwoordelijk houdt voor de jarenlange droogte in zijn land.

¹⁸ Zie bijv. 1 Kon. 21:20-29; 2 Kon. 12:5-8; 28:8-15.

soms zelfs steun van belangrijke mensen. Zo werd Jeremia door Achikam gesteund en beschermd (Jer. 26:24).

Indien de woorden van een profeet werkelijkheid werden, vergrootte dat over het algemeen zijn status als profeet. Zo werd Samuël in heel Israël geëerd, omdat geen van zijn woorden onvervuld bleven (1 Sam. 3:19-20). Dat is ook de reden dat veel van de profeten die tijdens hun leven op weerstand stuitten, later geëerd werden. De rampen waarvoor zij waarschuwd, gebeurden werkelijk, waaruit bleek dat zij de waarheid gesproken hadden.¹⁹ Echter was ook dit geen garantie voor erkenning en eer. Soms stuitten profeten op weerstand, ook nadat hun waarschuwende woorden in vervulling waren gegaan. Men luisterde bijvoorbeeld nog steeds niet naar Jeremia's raad, zelfs nadat Jeruzalem verwoest was en zijn profetieën dus in vervulling waren gegaan (Jer. 43:1-7). In sommige gevallen werd de schuld van de ramp zelfs bij de profeet zelf neergelegd (1 Kon. 18:17).

2.1.6 Valse profetie

Valse profetie is het profeteren in Gods naam zonder dat de inhoud van de profetie overeenkomt met Gods Woord. Een profeet die vals profeteerde, had geen boodschap van God ontvangen, maar gebruikte toch Gods naam om zijn woorden gezag te verlenen. Omdat een valse profetie niet echt van God afkomstig was, kon de inhoud daarvan als leugen bestempeld worden. Hoewel in de Bijbel meermalen wordt gesproken over profeten die leugen verkondigen, komt de term 'valse profeet' niet voor in het Oude Testament.²⁰ Het is dan ook niet mogelijk om duidelijk onderscheid te maken tussen valse profeten en ware profeten. Het kon namelijk voorkomen dat een profeet op het ene moment leugens sprak, maar op het andere moment de waarheid sprak (1 Kon. 13:11-24).

Valse profetie was een serieus probleem in het oude Israël. Meerdere Schriftprofeten spreken over het probleem van profeten die in Gods naam spreken terwijl God hen niet gezonden heeft.²¹ Valse profetie was deel van een breder maatschappelijk probleem in Israël. Israël kende vaak slechte leiders die het volk onderdrukten. Zij waren God ontrouw en trokken het volk daarin mee. Valse profetie was een gevolg van deze ontrouw aan JHWH en droeg daar ook aan bij. Door middel van valse profetieën werden mensen namelijk bemoedigd in hun ontrouw aan JHWH (Jer. 23:14,17). De profeten waren zo deel van een corrupte bovenlaag, waar ook de priesters toebehoorden, die faalde om op een goede manier leiding te geven (Sef. 3:3-4; Jer. 2:8).

Om verschillende redenen spraken profeten valse profetieën uit. Een belangrijke reden was dat profeten hoopten op een positieve respons van het publiek. Wanneer men de harde waarheid zou spreken, zou dat vijandigheid kunnen opwekken onder hun toehoorders. De profeet kon daardoor in de verleiding komen om leugens te vertellen waar het publiek positief op zou reageren (Jes. 30:10).

Een andere reden was dat profeten economisch vaak afhankelijk van hun toehoorders waren. Om aan eten te komen, kon een profeet mensen naar de mond praten die hem iets gaven, terwijl mensen die de profeet niets gaven in naam van God bedreigd werden (Micha 3:5).

Het kon ook voorkomen dat een profeet vals profeteerde, omdat hij zelf een bepaalde toekomst voor ogen had of wenste dat zijn toehoorders op een bepaalde manier zouden gaan handelen. De profeet luisterde dan niet naar wat Gods wil was, maar profeteerde in Gods naam de wensen van zijn eigen hart (Jer 14:14). Hiermee hangt samen dat een profeet van God afgedwaald kon zijn en daardoor de gemeenschap met God miste. Voor een profeet was het namelijk van groot belang dat hij in de raad van God stond, wat duidt op een vertrouwelijke omgang tussen JHWH en de profeet. Een profeet die in de raad van God stond, was actief betrokken op het Woord en de wil van JHWH. Slechts in dat geval konden zijn woorden en handelingen overeenstemmen met Gods wil. Wanneer profeten vals profeteerden, was dat dus een gevolg van dat zij niet in Gods raad stonden (Jer. 23:22).

Wanneer profeten in Gods naam leugens verkondigden, kon dat rampzalige gevolgen hebben. Een voorbeeld daarvan vinden we in 1 Kon. 13:11-24. God had aan een profeet uit Juda bevolen dat

---

¹⁹ Volgens Lange (*Wort*, 159) toont Kgl. 2:14 aan dat de catastrofe van 587 v. Chr. als bevestiging werd gezien van Jeremia's en Ezechiels boodschap. 2 Kron. 36:21, Neh. 9:30 Zach. 1:4-6 en Zach. 7:7-14 bevestigen dit beeld.

²⁰ De term komt wel voor in de Septuaginta. In totaal treft men daar de term tien keer aan, waarvan negen keer in het Bijbelboek Jeremia.

²¹ Zie bijv. Jes. 30:9-11; Ezech. 13; Micha 2:6-11; 3:5-8; Sef. 3:4. Vooral binnen Jeremia is valse profetie een belangrijk thema, gezien de vele teksten betreffende dit onderwerp. In hoofdstuk 3 worden een aantal van deze teksten besproken.

hij in Bethel niets mocht eten of drinken. Een profeet uit Bethel loog echter tegen deze profeet dat een engel van JHWH tot hem gesproken had, dat hij de profeet uit Juda moest uitnodigen om bij hem de maaltijd te komen gebruiken. De profeet uit Juda ging vervolgens op deze uitnodiging in, en werd daarop door God bestraft met de dood (1 Kon. 13:11-24). Profeten die leugens verkondigden, konden dus de dood van hun toehoorders op hun geweten hebben, omdat zij hen misleidden en hen bemoedigden om dingen te doen die God verboden had.²²

Criteria

Doordat veel profeten in Israël leugens verkondigden en verschillende profeten elkaar daardoor tegenspraken, was het voor toehoorders niet altijd duidelijk of een profeet de waarheid sprak of niet. Om onderscheid te maken tussen ware en valse profetie, kon men een aantal criteria toepassen. In Deuteronomium vinden we twee van deze criteria.²³ Volgens Deut. 13:1-3 moest men niet naar een profeet luisteren die ertoe opriep om achter andere goden aan te gaan. Dit criterium is duidelijk, maar in veel gevallen spraken profeten leugens zonder daarbij de oproep te doen om achter andere goden aan te gaan. In die gevallen was een ander criterium nodig. Volgens Deut. 18:22 had JHWH niet gesproken door een profeet als de woorden van die profeet niet uitkwamen. JHWH zou namelijk over Zijn Woord waken door naar dat Woord te handelen (Jer. 1:12). In dat geval zou men echter moeten wachten tot het moment dat de woorden van die profeet wel of niet bevestigd zouden worden. Als die profeet dan dreigde met een ramp, was het vanwege die dreigende ramp niet verstandig om te wachten of zijn woorden bevestigd zouden worden, aangezien het dan te laat kon zijn. Daarnaast was het onduidelijk hoe lang men dan moest wachten, aangezien profeten vaak geen termijn stelden voor de vervulling van hun profetie. Het kon wel decennialang duren voordat een oordeelsaankondiging van een profeet werkelijkheid werd.²⁴ Verder was het eigene van profetie dat de reactie van het publiek van invloed was op de manier waarop de profetie in vervulling zou gaan (Jer. 26:3). God kon terugkomen op een belofte of oordeelsaankondiging, omdat mensen hun gedrag veranderden, waardoor God Zijn plan wijzigde (1 Sam. 2:30; Jona 3:10). Een ander nadeel van dit criterium was dat het zich beperkt tot de voorspellende woorden van een profetie en niet op de gehele profetie toepasbaar was.²⁵

Een ander criterium kon men vinden in het vergelijken van de woorden van de profeet met woorden van eerdere profeten van wie bekend was dat zij de waarheid hadden gesproken (Jer. 26:18-19). In een nieuwe situatie kon God echter ook weer een nieuw woord spreken, terwijl de woorden van een eerdere profetie daardoor ongeldig gemaakt konden worden (1 Sam. 2:30). Sommige wetenschappers menen zelfs dat valse profetie goede theologie op het verkeerde tijdstip was. Waarheid en valsheid zijn namelijk afhankelijk van de context waarin woorden worden gesproken.²⁶ Ware profetie speelt in op de situatie van het betreffende moment. Het unieke karakter van een profetie kan daardoor ook een argument vormen voor de betrouwbaarheid daarvan. Ware profetie is in veel gevallen namelijk verrassend of zelfs schokkend van aard (1 Sam. 3:11; Jer. 23:29).

De levenswijze van de profeet kon eveneens als criterium dienen om onderscheid te maken tussen ware en valse profetie (Jes. 28:7-9; Jer. 23:11). Omdat een profeet God vertegenwoordigde, zou hij ook gedrag moeten vertonen dat bij God past en moreel juist is. Wanneer een profeet zich verlaagde tot immoreel gedrag, zoals overmatige dronkenschap (Jes. 28:7-8), was dat dus een aanwijzing ervoor dat hij van God afgedwaald was. Geen profeet was echter zonder zonden. Daardoor kon een profeet wat gedrag betreft soms afwijken van Gods wil, terwijl God nog wel door die profeet sprak. Daarnaast gaf God soms zelf aan profeten de opdracht tot immoreel gedrag. Hosea moest

---

²² De Vries, *Prophet*, 142; Osuji, *Truth*, 385; Schneider, *Krisis*, 38, 85; Van Limbeek; 'Vertrouwd', 80.

²³ Pogingen om criteria ter onderscheiding van profetie te formuleren, zijn zeldzaam in de Bijbel. De enige pogingen om dat op enig systematische wijze te doen, vindt men in Deut. 13 en 18 (Hibbard, 'Revision', 340).

²⁴ De profetie van Micha dat Jeruzalem een puinhoop zou worden (Mich. 3:12), zou bijv. pas ruim een eeuw later werkelijkheid worden.

²⁵ Crenshaw, *Conflict*, 52. Mahnworte of Scheltworte (zie par. 2.1.2) kunnen bijvoorbeeld niet aan de hand van dit criterium worden getoetst.

²⁶ Brenneman, *Canons*, 86; Osuji, *Truth*, 394. Moberly (*Discernment*, 19), meent echter dat wetenschappers die beweren dat goede profetie een kwestie is van flexibiliteit en de juiste timing, de prioriteit van de Bijbelse teksten niet begrijpen of als onacceptabel beschouwen.

bijvoorbeeld trouwen met een overspelige vrouw (Hos. 3:1), terwijl Ezechiël de opdracht kreeg een koek te bakken op menselijke uitwerpselen (Ez. 4:12).

Ten slotte kon de morele inhoud van een profetie dienen als criterium ter onderscheiding van ware en valse profetie. Ware profetie is in overeenstemming met de wet van God (Deut. 13:4; Jer. 23:21). Of de profetie nu bemoedigend of vermanend is, ware profetie pleit voor gerechtigheid en tegen onrecht. Ware profetie roept op tot geloof in God. Valse profetie spreekt zich echter niet uit tegen het kwaad. Leugenachtige profeten proberen mensen vaak te behagen en stellen hen gerust, ook als zij onrecht bedrijven. Zij roepen die mensen niet op tot bekering tot God, maar dekken juist hun misdaden toe (Jer. 23:14; Ezech. 13:10-15). Een profeet die de waarheid spreekt, zal echter juist de schuld van zijn publiek onthullen om het tot bekering te brengen (Jer. 23:21; Micha 3:8). Ook dit criterium was echter niet in alle gevallen toepasbaar. Profetieën waren namelijk vaak kort en praktisch, waardoor de inhoud van ware profetieën niet altijd de oproep tot bekering en de onthulling van schuld bevatten.

Uit dit alles blijkt dat er geen objectief, altijd geldend criterium te vinden was om valse profetie van ware profetie te onderscheiden.²⁷ Voor gewone mensen bleef het daardoor moeilijk om ware en valse profetie van elkaar te onderscheiden. God wist echter wie de waarheid sprak en wie niet. Daardoor konden profeten die in Gods raad stonden, bekend maken welke profeten leugens verkondigden en konden zij hen in Gods naam bestraffen. Dankzij Gods openbaring kon valse profetie dus herkend worden (1 Kon. 22:19-23; Jer. 14:14).²⁸

2.2 Historische Achtergrond

Om het conflict tussen Hananja en Jeremia te kunnen begrijpen, is het nodig om kennis te nemen van de historische achtergrond van dit conflict. In welke tijd en op welke plaats vond dit conflict plaats? In welke politieke omstandigheden leefden de Israëlieten in die tijd, en wat was hun houding ten aanzien van deze omstandigheden?

2.2.1 Tijd en plaats

De confrontatie tussen Hananja en Jeremia speelde zich volgens Jer. 28:1 af in het vierde jaar van koning Zedekia, in de vijfde maand.²⁹ In 597 v.Chr. was koning Jojachin (Jechonja in Jer. 28) na een mislukte opstand afgezet door koning Nebukadnezar. Nebukadnezar stelde in zijn plaats Jojachins oom Mattanja aan tot koning, wiens naam hij in Zedekia veranderde (2 Kon. 24:17). Het vierde jaar van koning Zedekia zal dus in het jaar 594 of 593 v.Chr. geweest zijn. De historische context (zie par. 2.2.3) maakt het jaartal 594 v. Chr. het meest waarschijnlijk,³⁰ terwijl de vijfde maand gelijkgesteld kan worden aan de maand augustus.

De confrontatie vond plaats in Jeruzalem, de hoofdstad van het Judeese koninkrijk. In deze stad stonden de tempel en het paleis van de koning vlakbij elkaar op de tempelberg, ook wel de Sion

---

²⁷ Dit is de mening van het overgrote deel van de wetenschappers (Moberly, *Discernment*, 15). Zie ook Crenshaw, *Conflict*, 61; Gallagher, 'Discerning', 8; Köszeghy, *Streit*, 132; Lange, *Wort*, 35; Osuji, *Truth*, 370; Overholt, *Threat*, 93.

²⁸ Crenshaw, *Conflict*, 60; Overholt, *Threat*, 62; Peels, 'Jeremiah', 102.

²⁹ In Jer. 28:1 staat eveneens dat dit gebeurde aan het begin van het koningschap van Zedekia. Sommige wetenschappers menen dat hiermee het kroningsjaar van Zedekia bedoeld is, en dat er dus sprake is van een dubbele datering (Friebel, *Sign Acts*, 137; Stipp, *Handbuch*, 151; vgl. Oosterhoff, *Jeremiah*, 374). Met Lundbom (*Jeremiah*, 329) ben ik echter van mening dat 'aan het begin van het koningschap' niet in tegenstelling hoeft te staan met 'het vierde jaar.' Koningen regeerden soms meerdere decennia lang, dus een koning die nog geen vier jaar had geregeerd, stond nog aan het begin van zijn koningschap.

De woorden 'In hetzelfde jaar' uit Jer. 28:1 verwijzen terug naar Jer. 27:1. De naam Jojakim moet in Jer. 27:1 waarschijnlijk vervangen worden door Zedekia (Friebel, *Sign Acts*, 138). Vanwege de gelijkenis met Jer. 26:1 is er hier tijdens de overlevering waarschijnlijk iets misgegaan. Duidelijk is dat Jojakim geen koning meer was tijdens de gebeurtenissen van H. 27 en H. 28. Volgens Osuji (*Truth*, 121) vormt Jer. 27:1 het slot van hoofdstuk 26. Met Jer. 26:1 zou het dan een inclusio vormen. Dit lijkt mij echter zeer onwaarschijnlijk. Het is namelijk niet gebruikelijk dat een profetie met een tijdsbepaling eindigt, terwijl het wel gebruikelijk is dat een profetie met een tijdsbepaling begint (zie Jer. 25:1; 26:1; 28:1; 36:1).

³⁰ Zie Friebel, *Sign Acts*, 136, Lundbom, *Jeremiah*, 329 en Stipp, *Jeremiah*, 151, voor de datering van 594/593 v. Chr.; Köszeghy, *Streit*, 142 en Overholt, *Threat*, 30, voor de datering van 594 v. Chr.

genoemd. De tempelberg was daarom het politieke en religieuze centrum van Juda. In de voorhof van de tempel sprak Hananja zijn profetie uit die opgetekend is in Jeremia 28.³¹

2.2.2 Het juk van Babel

In 594 v. Chr. was Juda een vazalstaat van het Babylonische Rijk. Hananja noemt, net als Jeremia, de heerschappij van Babel een juk. Het juk was in die tijd een gebruikelijk beeld om te spreken over onderwerping aan een vreemde heerschappij. Zowel in de Bijbel (Lev. 26:13; Richt. 2:18; Jes. 9:3) als in inscripties van neo-Assyrische en neo-Babylonische koningen komt dit beeld vaker voor.

In 605 v. Chr. had Nebukadnezar, de koning van Babel, de heerschappij verkregen over Juda. Een aantal jaren later kwam koning Jojakim in opstand tegen de Babylonische heerschappij door geen belasting meer te betalen. Deze opstand werd echter neergeslagen, waarop Jojakim werd afgezet (2 Kron. 36:6).³² Jojakim werd opgevolgd door Jojachin (2 Kon. 24:6). Jojachin regeerde echter maar drie maanden over Juda. Ook hij onderwierp zich niet aan de heerschappij van Babel. Daarom trok Nebukadnezar op tegen Jeruzalem, waarop Jojachin zich aan hem overgaf (2 Kon. 24:11-12).³³ Nebukadnezar nam Jojachin als gevangene mee naar Babel, evenals een groot deel van de bovenklasse van de bevolking van Jeruzalem (2 Kon. 24:14-16; 2 Kron. 36:10).³⁴

De nieuwe koning Zedekia had als vazalkoning de taak om de vrede te bewaren, pogingen tot opstand neer te slaan en de jaarlijkse belasting te verzamelen voor de koning van Babel. Deze belasting was een zware last voor een volk dat vanwege de oorlog sterk verarmd was. Het middel van Nebukadnezar om Zedekia desondanks te verplichten om zich blijvend aan hem te onderwerpen, was het vazallenverdrag. Zo'n verdrag was in de oudheid een veelgebruikt middel om verslagen koningen te dwingen trouw te blijven aan hun overheerser. In dit verdrag stonden de verplichtingen waaraan de vazalkoning moest voldoen. Daarnaast stonden er vervloeking in, voor het geval hij ontrouw zou worden aan het verdrag. Verschillende goden, waaronder meestal ook de goden van de vazalkoning, werden als getuigen aangeroepen om over het verbond te waken. De vazalkoning moest een eed zweren dat hij zich aan dit verdrag zou houden. Zwoor hij geen eed, dan mocht hij geen koning zijn. Uit Ezechiël 17:13 blijkt dat de koning van Babel zo'n verdrag met de koning van Juda had gesloten,³⁵ waarbij ook JHWH als goddelijke getuige was aangeroepen (Ez. 17:19; 2 Kron. 36:13).

Het leven onder de Babylonische heerschappij was moeilijk, maar niet onmogelijk. Deze heerschappij betekende een aanzienlijk verlies van onafhankelijkheid. In veel opzichten konden de Judeeërs echter nog zelfstandig beslissingen nemen, zoals bijvoorbeeld in religieus opzicht. Dat Babel op verre afstand lag van Jeruzalem, gaf de Judeeërs een zekere mate van speelruimte. Deze ruimte was zo groot, dat onderworpen staten regelmatig in opstand kwamen tegen hun overheerser, en profeten openlijk de ondergang van hun overheerser konden verkondigen (Jer. 27:9). De hoge belasting was een zware last, maar in sommige gevallen profiteerden onderworpen staten economisch ook van de situatie. De handel kon namelijk opbloeien, doordat de overheerser zorgde voor relatief grote eenheid en veiligheid in een omvangrijk gebied.

Zelfs voor de Israëlieten die als gevangenen waren meegevoerd naar Babel, was een relatief goed leven mogelijk. Zowel wat rechtspraak betreft als op religieus gebied hadden zij een zekere autonomie. Zij konden daardoor hun eigen godsdienst en identiteit behouden. Verder mochten zij van woonplaats wisselen, wat een teken van vrijheid is.³⁶

---

³¹ Metzger, 'Sion', 237.

³² Volgens 2 Kron. 36:6 werd Jojakim als gevangene meegevoerd naar Babel. 2 Kon. 24:6 meldt echter dat Jojakim te ruste ging bij zijn vaderen (2 Kon. 24:6). Aangezien Jeremia in overeenstemming met 2 Kron. 36:6 profeteert dat Jojakim buiten Jeruzalem begraven zal worden (Jer. 22:19), moet het 'te ruste gaan bij zijn vaderen' niet letterlijk genomen worden. Waarschijnlijk is Jojakim gestorven, spoedig nadat hij gevangengenomen was.

³³ Hoewel Jojachin de politiek van zijn vader doorzette, zou men dus kunnen spreken van twee verschillende opstanden. Het is onwaarschijnlijk dat Jojakim nog in Jeruzalem was toen Jojachin door Nebukadnezar werd afgezet, zoals Provan (*History*, 381) beweert. De Bijbelse gegevens wijzen namelijk op het tegendeel.

³⁴ Anbar, 'Yoke', 18; Blenkinsopp, *History*, 124; Friebel, *Sign Acts*, 145; Provan, *History*, 277.

³⁵ Köszeghy, *Streit*, 145. Als ontstaanstijd van Ezech. 17:13 is volgens Köszeghy (*Streit*, 146) het jaartal 594/593 absoluut denkbaar, waarmee Ezech. 17:13 een waardevolle bron is voor de historische achtergrond van Jeremia 28.

³⁶ Köszeghy, *Streit*, 114.

2.2.3 Onderwerping of opstand?

In 594 v.Chr. verzamelden zich in Jeruzalem gezanten van verschillende staten rondom Israël (Jer. 27:3). Deze gezanten kwamen bijeen om te onderhandelen over een gezamenlijke opstand tegen de Babylonische macht. In 594 v.Chr. leken de omstandigheden daarvoor geschikt te zijn vanwege onrust in het Babylonische rijk. Vermoedelijk hadden de Elamieten in het jaar 596/595 v.Chr. een inval gedaan in het Babylonische rijk. In 595 v.Chr. volgde er een ernstige opstand tegen koning Nebukadnezar zelf, waar ook manschappen uit het Babylonische leger bij betrokken waren. In hetzelfde jaar kwam er in Egypte een nieuwe farao aan de macht, die zich ervoor begon in te spannen om de macht van Babel over de Levant in te perken. Egypte was waarschijnlijk betrokken bij het vormen van de plannen voor een opstand, hoewel dit land niet genoemd wordt in Jeremia 27. De hulp van het grote Egypte was echter onmisbaar voor de kleine koninkrijken in de Levant.³⁷

Het idee van een opstand tegen Babel oefende grote aantrekkingskracht uit op de Judeeërs. De Babyloniërs hadden bij het neerslaan van de opstand in 597 v.Chr. de tempel in Jeruzalem geplunderd. Dit gold voor de Israëlieten als een grote vernedering die gewroken moest worden (Jer. 51:51). Daarnaast legde de belasting aan Babel een groot beslag op de sterk verarmde bevolking. De risico's van een opstand waren echter hoog. Een nieuwe opstand zou het einde van het Judeese rijk kunnen betekenen. Het zou tot grote verwoestingen, veel doden en gevangenen, en enorme economische schade kunnen leiden. Daarom was er naast de zogenaamde anti-Babel partij ook een zogenaamde pro-Babel partij. De meeste leiders van Juda waren net als het grootste deel van de bevolking anti-Babel, hoewel er ook hooggeplaatste personen tot de pro-Babel partij behoorden. Dit leidde tot grote spanningen aan het hof in Jeruzalem. De jonge koning Zedekia stond onder hoge druk. Enerzijds was een groot deel van zijn raadgevers tegen Babel gericht en werd hij onder druk gezet om met naburige staten een opstand tegen Babel te beginnen (Jer. 27:14). Anderzijds moest hij de koning van Babel gehoorzamen, waaraan hij een eed had gezworen waarvan JHWH getuige was geweest. Als Zedekia dit verdrag zou verbreken, zou hij moeten vrezen voor de vervloeking die in dit verdrag waren opgetekend (Ez. 17:15-21).³⁸

De profeten hadden de taak om de mensen te vertellen wat Gods wil was in deze omstandigheden. Onder de profeten was er echter eveneens onenigheid over de juiste weg. De meerderheid van de profeten was anti-Babel, zo blijkt uit Jeremia 27-29. Deze profeten grepen de gunstige omstandigheden voor een opstand tegen Babel aan, om de snelle val van Babel te voorspellen. Jeremia was daarentegen een van de weinige profeten, die van mening waren dat men zich moest onderwerpen aan het gezag van Babel.³⁹ Vanwege zijn boodschap van onderwerping aan de koning van Babel stuitten Jeremia's woorden bij aanhangers van de anti-Babel partij op veel weerstand. Zij zagen Jeremia als een landverrader. Zo kon het gebeuren dat Jeremia later, toen hij Jeruzalem verliet, door hen beschuldigd werd van overlopen naar de Babyloniërs, hoewel Jeremia dat niet van plan was geweest (Jer. 37:13-14).

---

³⁷ Althann, 'Hananiah', 46; Blenkinsopp, *History*, 143; Friebel, *Sign Acts*, 140; Köszeghy, *Streit*, 97-99; 146; Lange, *Wort*, 234; Stipp, *Jeremia*, 152-153.

³⁸ Althann, 'Hananiah', 46; Blenkinsopp, *History*, 124; Köszeghy, *Streit*, 151; Lange, *Wort*, 32; Overholt, *Threat*, 32.

³⁹ Naast Jeremia was ook Ezechiël van mening dat men zich aan de koning van Babel moest onderwerpen, zo blijkt uit Ezech. 16:58-69 en 17:13-16. Ezechiël was echter in ballingschap meegevoerd na de opstand van Jojakim en profeteerde daarom op een andere plaats dan Jeremia (Ezech. 1:1). In hoeverre Jeremia onder de profeten in Jeruzalem medestanders had, is onbekend. De profeet Uria profeteerde in de lijn van Jeremia ten tijde van koning Jojakim, maar werd door Jojakim gedood (Jer. 26:20-23). Uit het Bijbelboek Jeremia komt het beeld op dat Jeremia de enige profeet in Jeruzalem was die onderwerping aan het gezag van Babel verkondigde (Jer. 15:17).

2.3 Religieuze achtergrond

Het conflict tussen Hananja en Jeremia is een profetisch conflict en daarmee een religieus conflict. Daarom is het ook nodig om kennis te nemen van de religieuze achtergrond van dit conflict. Met name de tempel in Jeruzalem, het verbond met God en de profetische traditie van Israël zijn belangrijk als religieuze achtergrond van dit profetische conflict.

2.3.1 De tempel

De tempel in Jeruzalem was de woning van JHWH op aarde. Op deze plek kon men Gods nabijheid zoeken en verschillende soorten offers aan Hem laten brengen door de priesters die daar dienst deden. Veel Israëlieten geloofden dat de tempel veiligheid bood, vanwege Gods nabijheid daar (Jer. 7:4). Indien de tempeldienst werd uitgevoerd, zou God de tempel en de stad Jeruzalem namelijk blijven beschermen. De cultus in Juda was van syncretistische aard (Jer. 2:28; 7:18). Naast JHWH werden er ook andere goden gediend, voornamelijk van het Kanaänitische pantheon. Deze goden stonden zelfs in de tempel van JHWH opgesteld (Jer. 7:30; Ezech. 8). Men diende andere goden, in de hoop dat die goden hulp zouden bieden aan hun aanbidders. Hoe meer goden gediend werden, op hoe meer goddelijke hulp en bescherming men namelijk zou kunnen rekenen.⁴⁰ Daarbij geloofde een groot aantal vooraanstaande mannen zelfs al voor de verwoesting van de tempel, dat JHWH het land had verlaten (Ez. 8:12), en dat zij daarom aangewezen waren op het dienen van andere goden. Dit zal te maken hebben gehad met de catastrofe in 597 v.Chr., toen Jeruzalem veroverd werd en de tempel geplunderd werd. Een groot deel van de kostbare tempelvoorwerpen werd toen geroofd, terwijl een aanzienlijk deel van de priesters meegevoerd werd naar Babel.⁴¹ Dit zal het (valse) vertrouwen dat veel mensen voordien in JHWH en Zijn tempel hadden, zoals blijkt uit Jeremia 6:4, geschaad hebben.⁴² De goden van Babel leken immers sterker dan de God van Israël.⁴³

Desondanks bleef een groot deel van de priesters en profeten vertrouwen op de reddende macht van JHWH. Onder geen enkele omstandigheid zou JHWH Zijn tempel verwoest laten worden. Die had Hij immers voor eeuwig gegrondvest op de Sion (Ps. 78:68-69). Ook in 597 v.Chr. was de tempel zelf gespaard gebleven. God had de stad en de tempel wel in de handen van de Babyloniërs gegeven, maar alleen om straks Zijn macht te tonen door zich op vernietigende wijze op hen te wreken.⁴⁴ Zo had God zich immers ruim honderd jaar eerder eveneens gewroken op de Assyriërs die het aandurften om Jeruzalem te belegeren (Jes. 37:36). Daarnaast was de machtige hoofdstad van het Assyrische Rijk, Ninevé, nog geen twintig jaar geleden gevallen,⁴⁵ waardoor de hoop zal hebben bestaan dat dit op korte termijn ook met Babel zou gaan gebeuren. De opleving van Juda na het einde van de Assyrische heerschappij, zal het vertrouwen in de Sion als plek van Gods macht en bescherming gevoed hebben.⁴⁶

Jeremia waarschuwde tegen de hoop die veel mensen stelden op de tempel. Waar een onschuldige in de tempel een beroep op Gods bescherming kon doen, gold dat namelijk niet voor iemand die met opzet kwaad gedaan heeft (Ex. 21:12-14; 1 Kon. 2:29-33). De Israëlieten wilden niet

---

⁴⁰ Zo weten Israëlitische vrouwen in Egypte de ondergang van Jeruzalem eraan, dat zij de koningin van de hemel niet gediend hadden (Jer. 44:17-18).

⁴¹ Köszeghy, *Streit*, 83. In 2 Kon. 24:13-14 staat dat alle tempelschatten en alle inwoners uit Jeruzalem werden meegenomen naar Babel, behalve de arme bevolking van het land. Volgens Jeremia 27 hadden de Babyloniërs echter niet alle tempelvoorwerpen meegenomen en dienden er ook nog priesters in de tempel. Het 'alle' uit 2 Kon. 24 moet dus niet letterlijk genomen worden.

⁴² Na de dood van Josia lijkt het vertrouwen in de superioriteit van JHWH onder de Israëlieten echter reeds te zijn gedaald, aangezien de afgodenverering na Josia's hervorming weer opleefde. Josia's dood leek erop te wijzen dat zijn hervormingen geen positief effect hadden gehad (Blenkinsopp, *History*, 140; Overholt, *Threat*, 6).

⁴³ Veroveraars plunderden vaker de tempels van de volken die zij hadden verslagen. Dit deden zij niet alleen vanwege de kostbaarheid van de tempelvoorwerpen, maar ook omdat deze voorwerpen als bewijs konden dienen van het verslaan van de goden van het veroverde volk (Osugi, *Truth*, 187; Stipp, *Jeremia*, 155).

⁴⁴ De plundering van de tempel werd als aanval op JHWH beschouwd, die daardoor wraak zou moeten nemen op de Babyloniërs om Zijn eer onder de volken te herstellen (Schneider, *Krisis*, 53). Zie ook Epp-Tiessen, *Prophets*, 169; Köszeghy, *Streit*, 90.

⁴⁵ In 612 v. Chr. (Fritsch, 'Nineveh', 540; Vriezen, *Literatuur* 272).

⁴⁶ Fischer, *Jeremia*, 89; Friebel, *Sign Acts*, 81; Schneider, *Krisis*, 36.

luisteren naar God (Jer. 7:12-14). Zelfs het tempelpersoneel was God ongehoorzaam (Jer. 23:11). Aangezien de inwoners van Jeruzalem daarom in Gods ogen schuldig waren, konden zij ook niet rekenen op de bescherming van de tempel. In plaats daarvan zou God Zijn tempel laten verwoesten, zoals Hij eerder ooit Zijn heiligdom Silo had laten verwoesten vanwege Israëls zonden.

Priesters hadden een controlerende functie in de tempel met betrekking tot de prediking van profeten. Zo kon het gebeuren, dat Jeremia werd opgepakt door de hoofdopziener van de tempel, toen Jeremia in de voorhof van de tempel onheil verkondigde over Jeruzalem (Jer. 19:15-20:2). Door op deze wijze op te treden tegen profeten die onheil verkondigden over Jeruzalem en de tempel, droegen de priesters bij aan het valse vertrouwen dat veel mensen stelden op de tempel.⁴⁷

2.3.2 Het verbond met JHWH

De bevrijding van de Israëlieten uit Egypte en het verbond dat JHWH daarop met hen sloot, waren gebeurtenissen die voor de Israëlieten van fundamenteel belang waren (Ps. 78; 114; Jer. 23:7). God zou de Israëlieten bescherming bieden, indien zij zich aan Zijn verbondsverordeningen zouden houden, waarvan de tien geboden de meest belangrijke waren (Ex. 20:1-20; Deut. 5:1-22). De verbondsvorm zoals we die terugvinden in de Bijbel, lijkt op een vazalverdrag uit de oudheid (zie par. 2.2.2). Evenals een vazalverdrag bevatte het verbond van God met Israël verbondseisen, waarop zegeningen en vervloekingen volgden (Deut. 28).

In 609 v.Chr. was koning Josia gestorven na een regering van 31 jaar (2 Kon. 22:1). Onder zijn beleid was er een wetboek gevonden en had er op grond van dit wetboek een grote hervorming plaatsgevonden. Josia geloofde namelijk dat Gods toorn rustte op Israël, omdat men zich niet had gehouden aan de verbondsverplichtingen (2 Kon. 22:13). Hoewel de Israëlieten er in de tijd van Jeremia dus van op de hoogte moeten zijn geweest dat het verbond met God verplichtingen bevatte, lijken velen van hen deze verplichtingen niet zo serieus te hebben genomen. De opvolgers van Josia zetten zijn hervorming namelijk niet voort en namen de verbondsverplichtingen niet in acht (2 Kon. 23:32,37; 24:9,19), terwijl het volk allerlei belangrijke geboden uit de decaloog overtrad. Desondanks dacht men bij God veiligheid te kunnen vinden (Jer. 7:9-10), en hield men zichzelf voor onschuldig (Jer. 2:34-35). Dit was mede te wijten aan de profeten in Jeruzalem. Veel profeten verkondigden namelijk vrede aan de mensen, terwijl er op grond van de verbondsvervloekingen geen vrede voor hen te verwachten was (Jer. 8:10-12). Blijkbaar zagen deze profeten JHWH als een God die op grond van Zijn verbond onvoorwaardelijk vrede zou bewerken voor Zijn volk. Omwille van Zijn verbond met Israël en Zijn eer onder de heidenvolken, zou JHWH Zijn volk wel moeten beschermen tegen andere volken (Jes. 37:35). Tevens kon men een beroep doen op JHWH's genade (Joël 2:13). Waarschijnlijk legden veel profeten uit Jeremia's tijd de nadruk op de voor hen gunstige aspecten van het verbond, terwijl de verbondsverplichtingen en de verbondsvervloekingen werden verdoezeld. Op die manier werd het verbond van God eenzijdig gepresenteerd.

Een minderheid in Juda, waaronder Jeremia en Baruch, zag wel de noodzaak in van het houden van de verbondsverplichtingen (Jer. 26:17-19; 36:1-20). Volgens deze minderheid waren de beloften die God Zijn volk gedaan had, gebonden aan gehoorzaamheid aan deze verplichtingen. Omdat het volk zich niet aan Gods wet hield (Jer. 6:19), strafte God de Israëlieten met de Babylonische overheersing (Jer. 25:1-11). Koning Jojakim had Jeremia's waarschuwingen eerder in de wind geslagen en geweigerd zich te bekeren. Hij verbrandde zelfs een boekrol met Jeremia's waarschuwingen daarop (Jer. 36:23). Dit verbranden vormde een keerpunt. Het was duidelijk dat Jojakim Gods verbond verbroken had en daarin onvermurwbaar was, waardoor het oordeel voor Juda onontkoombaar was geworden. Dit oordeel zou Jeruzalem in 597 v.Chr. hard treffen. Ook daarna bleven de Israëlieten Gods verbond echter ongehoorzaam. De profeten in Jeruzalem speelden daarin een grote rol door het volk gerust te stellen, zodat zij zich niet bekeerden (Jer. 23:14; Klg. 2:14). Dit maakt dat deze profeten aansprakelijk kunnen worden gesteld voor de val van Jeruzalem in 587 v.Chr. (Ezech. 13:14-16).⁴⁸

---

⁴⁷ Hermisson, 'Kriterien', 137; Moberly, *Discernment*, 62; Peels, 'Jeremiah', 110; Renkema, 'Note', 254.

⁴⁸ Crenshaw, *Conflict*, 71; Fischer, *Jeremia*, 138; Kraus, *Krisis*, 112; Lalleman, *Tradition*, 161; 172; Lange, *Wort*, 13; 104; Moberly, *Discernment*, 61; Osuji, *Truth*, 367; Overholt, *Threat*, 11; 44; 59; 99; 101.

2.3.3 De profetische traditie van Israël

Als profeten beoefenden Hananja en Jeremia een eeuwenoud ambt. Vele profeten waren hun reeds voorgegaan in de eeuwen die achter hen lagen. Dankzij de schriftelijke en mondelinge overlevering die deze profeten in bepaalde gevallen aan hun leerlingen nalieten (vgl. Jes. 8:16), konden deze profeten blijvend invloed uitoefenen op hun nageslacht. Profeten uit latere geslachten maakten gebruik van deze overleveringen, zo blijkt uit de nauwe verbanden die er tussen verschillende profetische geschriften uit verschillende tijden liggen. Deze verbanden wijzen op het bestaan van een profetische traditie in Israël in de tijd van Jeremia.⁴⁹

Een belangrijke profeet uit de profetische traditie was Mozes. Volgens de overlevering had Mozes als profeet van God de Israëlieten uit Egypte geleid (Hos. 12:13). Onder zijn leiding hadden de Israëlieten het verbond met JHWH gesloten bij de Sinaï, en hij had hun de wet van God overgeleverd. De verkondiging van de profeten van JHWH uit latere geslachten, werd in grote mate bepaald door deze overlevering van Mozes. Mozes stond aan het begin van een lange reeks van profeten die God uitzond om Zijn wil aan Zijn volk bekend te maken (Jer. 7:25). Deze profeten waren in lijn met Mozes bemiddelaars van het verbond en verkondigers van de wet. Belangrijke profeten als Samuël en Elia riepen het volk op tot trouw aan Gods verbond (1 Sam. 12; 1 Kon. 19:10). De verkondiging van de Schriftprofeten draagt tevens het stempel van Mozes' overlevering. De Schriftprofeten spoorden de Israëlieten aan tot bekering van hun ontrouw aan JHWH. Zowel Amos als Hosea vertonen kennis van Gods wet en van de verbondsvloeken (Amos 2:6-8; 4:6-11; Hosea 8:1). Jeremia doet veelvuldig een beroep op de overlevering van Mozes, met name op het Bijbelboek Deuteronomium (vgl. bijv. Deut. 10:16 met Jer. 4:4). Zo citeert Jeremia in de tempelprediking bepalingen uit de decaloog (Jer. 7:9).

Naast het verbond met alle Israëlieten, had God tevens een verbond met David gesloten. De profeet Nathan had namelijk aan David beloofd dat Davids troon voor eeuwig zou blijven bestaan (2 Sam. 7:16). Deze belofte oefende invloed uit op de profeten uit latere geslachten. Dankzij Nathans belofte aan David hielden zij hoop voor Jeruzalem in moeilijke tijden. Voor sommige profeten, zoals Hananja, kon deze belofte aanleiding geven tot het verkondigen van de boodschap dat koning Jojachin weer zou terugkeren naar Jeruzalem. Andere profeten verkondigden dat het huis van David na de komst van Gods oordeel weer opgericht zou worden (Amos 9:11). Zo behield Jeremia eveneens hoop voor het huis van David, ondanks dat hij profeteerde dat Jojachin nooit meer zou terugkeren in Jeruzalem (Jer. 22:27). Nadat Gods oordeel over Jeruzalem was heengegaan, zou er weer een koning uit het geslacht van David over Israël regeren (Jer. 23:5-6).⁵⁰

De profeten Amos, Hosea, Micha, Jesaja en Nahum oefenden hun ambt geruime tijd eerder uit dan Jeremia.⁵¹ De inhoud van het Bijbelboek Jeremia wijst erop dat Jeremia vertrouwd was met de boodschap van deze Schriftprofeten. Zijn verkondiging omvat veel motieven die we bij deze profeten ook vinden. Zo grijpt Jeremia bijvoorbeeld terug op Hosea met het beeld van een liefdesrelatie tussen God en Zijn volk (Jer. 2:32; Hos. 2:19).

Verschillende tijdgenoten van Jeremia waren vertrouwd met de Schriftprofeten. Zo beroepen een aantal oudsten van Juda zich op de profeet Micha ter verdediging van Jeremia, waarbij ze Micha letterlijk citeren (Jer. 26:18; Mich. 3:12). Door naar een profeet uit de traditie te verwijzen die een soortgelijke boodschap als Jeremia verkondigde, wordt Jeremia's rechtmatigheid aangetoond. De profeet Hananja lijkt met zijn prediking terug te grijpen op de profeten Jesaja en Nahum. Met zijn verkondiging dat God het juk van Babel zal breken, actualiseert hij de profetieën van Jesaja en Nahum waarin sprake is van het breken van een juk (Jes. 9:3; 10:27; 14:25; Nah. 1:13). Jesaja en Nahum profeteren tevens beiden van vrede en herstel voor Israël (Jes. 9:6; Nah. 1:15; 2:2). Hoewel Hananja en Jeremia met hun verkondiging tegenover elkaar stonden, betekent dit niet dat zij uit verschillende

---

⁴⁹ Blenkinsopp, *History*, 105; 115; 120; Lalleman, *Tradition*, 13; 76; 232

⁵⁰ Blenkinsopp, *History*, 138; Ebach, 'Propheten', 362; Fischer, *Jeremia Prophet*, 51; 99-100; 102 Lalleman, *Tradition*, 57; 186; 188; 207; Lundbom, *Jeremiah closer*, 63; Osuji, *Truth*, 357.

⁵¹ De oorsprong van het Bijbelboek Nahum ligt waarschijnlijk in de jaren 664-650 v.Chr. (Timmer, 'Nahum', 79). Jeremia zou dan circa 30 jaar later zijn roeping tot profeet ontvangen hebben (Jer. 25:3). Vgl. Fischer, *Jeremia Prophet*, 124.

overleveringen putten. Vermoedelijk hadden Hananja en Jeremia beschikking over dezelfde profetische traditie, maar gingen zij daar op verschillende wijze mee om.⁵²

2.4 Conclusie

De profeten Hananja en Jeremia spraken beiden in naam van JHWH, de God van Israël. Als profeten was het hun functie om te bemiddelen tussen God en de mens. Het was hun taak om, indien nodig, namens God mensen te bemoedigen, te vermanen en raad te geven, en bij God voorbede te doen voor mensen. Van essentieel belang was het dat zij daarvoor goddelijke inspiratie ontvingen, wat op verschillende wijzen gebeuren kon. Het ontvangen Woord van God konden zij aan mensen overbrengen door middel van gesproken of geschreven woorden en symbolische handelingen. De reactie die zij op hun optreden mochten verwachten, was afhankelijk van hun boodschap. Terwijl een bemoedigende profetie menigmaal positief ontvangen werd, reageerde men eerder negatief op een vermanende boodschap.

Ten tijde van Jeremia spraken verschillende profeten leugens. Deze profeten profeteerden in Gods naam terwijl God hen niet gezonden had. Het conflict tussen Hananja en Jeremia is een gevolg van dit probleem. Profeten die vals profeteerden, deden dit onder meer in de hoop op een positieve respons van hun publiek, uit verlangen naar economisch gewin, of omdat zij de wensen van hun eigen hart lieten spreken. Deze profeten spraken leugen, omdat zij de gemeenschap met God misten. Met behulp van verschillende criteria kon men onderscheid maken tussen ware en valse profetie. Er bestond echter geen objectief criterium dat in elke situatie bruikbaar was.

Het conflict tussen Hananja en Jeremia vond plaats in 594 v.Chr. Het speelde zich af in de voorhof van de tempel in Jeruzalem; het religieuze centrum van Israël. Juda was op dat moment een vazalstaat van het Babylonische rijk. De koning van Babel had een verdrag gesloten met de koning van Juda, waarin JHWH als getuige werd aangeropen. In dit verdrag werden verplichtingen opgelegd aan Juda, zodat men wel kon spreken van een 'juk.' In 594 v.Chr. onderhandelden de Judeeërs met naburige staten over een gezamenlijke opstand. Een grote groep Judeeërs, waartoe de meeste profeten behoorden, wilde in opstand te komen tegen Babel. Er bestond echter ook een groep Judeeërs, waaronder Jeremia, die daarop tegen was.

In Jeruzalem geloofden veel mensen dat de tempel veiligheid bood vanwege Gods nabijheid daar. De cultus in de tempel was echter van syncretistische aard. Jeremia was van mening dat men onterecht het vertrouwen op de tempel stelde. Slechts wanneer de Israëlieten God zouden gehoorzamen, zou Hij Zijn volk beschermen. Hoewel de Israëlieten geloofden dat God een verbond met hen gesloten had, en hoewel zij bekend waren met de verordeningen van dit verbond, leefden zij deze verordeningen niet na. Desondanks geloofden sommige Israëlieten dat God hun op grond van Zijn verbond zou beschermen. De overlevering van Mozes bepaalde voor een groot deel de profetische traditie van Israël. De profeten uit deze traditie riepen het volk op tot trouw aan Gods verbond. Tevens oefende de profetische belofte aan David grote invloed uit op profeten uit latere tijden. Deze belofte gaf hun aanleiding tot hoop in moeilijke tijden. Eenzelfde profetische traditie oefende op zowel Jeremia als op Hananja invloed uit. Terwijl Hananja zich echter eenzijdig op de positieve zijde van deze traditie focuste, was Jeremia's prediking meer in lijn met de gehele breedte van deze traditie.

---

⁵² Blenkinsopp, *History*, 145; Crenshaw, *Conflict*, 53; Ebach, 'Propheten', 351; Fischer, *Jeremia Prophet*, 114; 117; Fischer, 'Shalom', 362; Köszeghy, *Streit*, 89-90; Lalleman, *Tradition*, 162; 224; 237; 239; Lang, 'Prophet', 133; 178; Lundbom, *Jeremiah*, 332; Schneider, *Krisis*, 36; Overholt, *Threat*, 40. Daarmee ga ik in tegen Gallagher ('Discerning', 7), die meent dat er zowel een traditie van heilsprediking als een traditie van oordeelsprediking bestond. Met Lalleman (*Tradition*, 162; 235 (vgl. Osuji, *Truth*, 377)) ben ik van mening dat de vroege Schriftprofeten niet enkel oordeel preekten. Zij verkondigden voornamelijk onheil, maar behielden tevens hoop voor Israëls toekomst. De positieve elementen van hun geschriften behoren fundamenteel tot de boodschap van deze profeten. Er is geen dwingende reden om de heilsprofetieën uit hun geschriften als latere toevoegingen te beschouwen. Er was in Jeremia's tijd in Jeruzalem vermoedelijk slechts sprake van één traditie, die zowel heilsvonding als oordeelsprofetieën bevatte. De profeten uit Jeremia's tijd die enkel heil verkondigden, gebruikten deze profetische overlevering op zeer selectieve wijze, door alleen de positieve elementen uit deze traditie te gebruiken (Schneider, *Krisis*, 83-84).

3. Ware en valse profetie in het Bijbelboek Jeremia

In het Bijbelboek Jeremia staan verschillende teksten die licht werpen op het onderscheid tussen ware en valse profetie. Het bestuderen van deze teksten kan ons helpen om het conflict tussen Hananja en Jeremia beter te begrijpen. Hieronder volgt daarom een analyse van een aantal van deze teksten die met het oog op de uitleg van Jeremia 28 van grote waarde zijn. Een belangrijke vraag voor de exegese van Jeremia 28 is, wie Jeremia in vers 9 op het oog heeft, wanneer hij spreekt over ‘de profeet die zal profeteren van vrede.’ In het bijzonder zijn daarom die teksten uit Jeremia van belang voor dit onderzoek, waarin er sprake is van profeten die van vrede profeteren.

In paragraaf 3.1 beginnen we met een analyse van de teksten van Jeremia 6:10-15, 8:10-12 en 14:10-16. In paragraaf 3.2 bestuderen we vervolgens de tekst van Jeremia 23:9-40. Ten slotte wordt in paragraaf 3.3 de directe context van Jeremia 28 geanalyseerd; Jeremia 26, 27 en 29. Bij de bestudering van deze teksten zal telkens de vraag centraal staan, welk beeld deze teksten bieden van het onderscheid tussen een profeet die wel door God gezonden is en een profeet die niet door God gezonden is. Ter afsluiting van dit hoofdstuk volgt in hoofdstuk 3.4 de conclusie.

3.1 Jeremia 6:10-15, 8:10-12 en 14:10-16

In Jeremia 6, 8 en 14 beschuldigt Jeremia de profeten in Jeruzalem ervan vrede te verkondigen, terwijl er geen vrede is. Zij profeteren in Gods naam, terwijl God hen niet gezonden heeft. Aangezien Jeremia in hoofdstuk 28 eveneens spreekt over een profeet die van vrede profeteert, en hij Hananja ervan beschuldigt in Gods naam te profeteren terwijl God hem niet gezonden heeft, zijn deze teksten van groot belang voor dit onderzoek.

Jeremia 6:10-15

Jeremia 6:12-15 is voor het grootste deel gelijk aan Jeremia 8:10-12. Slechts de context waarin deze teksten staan is wezenlijk verschillend. In Jeremia 6 wordt groot onheil over Jeruzalem aangekondigd. Vanuit het noorden zal een vijand komen die Jeruzalem zal belegeren. De reden dat Jeremia dit Drohwort uitsprekt, is dat er in Jeruzalem enkel sprake is van onderdrukking, geweld en verwoesting. Namens God vermaant Jeremia de inwoners van Jeruzalem om zich te laten straffen. Doen ze dit niet, dan zullen de gevolgen nog erger zijn (Jer. 6:8). De Israëlieten willen echter niet luisteren, maar versmaden Gods Woord. Jeremia is zo vervuld met Gods toorn, dat hij die niet kan binnenhouden. Het verschil met de andere profeten in Jeruzalem is enorm. Zij zijn niet onder de indruk van de slechtheid van de Israëlieten, maar doen daar zelf aan mee. Ze stellen de mensen gerust door te profeteren dat er vrede zal zijn (Jer. 6:14). Evenals de andere inwoners van Jeruzalem zijn zij enkel uit op economisch gewin (Jer. 6:13). Op schaamteloze wijze bedriegen zij de Israëlieten. Zo maken zij misbruik van de onwil van de Israëlieten om werkelijk naar Gods Woord te luisteren. Doordat deze profeten deel zijn van een slecht volk, en daar met hun profetieën zelfs aan bijdragen, zullen zij als straf van God samen met de andere Israëlieten ten onder gaan (Jer. 6:15).

Jeremia 8:10-12

In Jeremia 8 verwijt Jeremia de inwoners van Jeruzalem dat zij zich voortdurend van JHWH afkeren en vasthouden aan hun bedrog (Jer. 8:5). Zij zeggen wijs te zijn, maar verwerpen Gods Woord (Jer. 8:8). De gemeenschap tussen God en Zijn volk is reeds gebroken, maar de profeten maken het nog erger door vrede te verkondigen (Jer. 8:11). Het bedrog van de profeten is zo ingebed in de ontrouw van heel Gods volk. Terwijl de profeten in Jeruzalem zich niet druk maken over de ellende van hun stad, en niet inzien dat de gemeenschap met God gebroken is, is Jeremia daar kapot van. De profeten zijn zeer optimistisch, terwijl Jeremia verdrietig en moedeloos is (Jer. 8:18,21).

Jeremia 14:10-16

Jeremia 14 staat in de context van een grote droogte in Juda. Jeremia bidt tot God om zich te ontfemen over het land (Jer. 14:8), maar God antwoordt Jeremia dat hij niet voor het volk moet bidden (Jer. 14:11). Vasten en het brengen van offers helpen niet langer. God straft Zijn volk en wil het door het zwaard, de honger en de pest om het leven brengen (Jer. 14:12). Jeremia pleit echter toch voor de Israëlieten. Hun profeten misleiden hen immers door te zeggen dat zij geen zwaard of honger

zullen zien, maar dat God hen een duurzame vrede zal geven in deze plaats⁵³ (Jer. 14:13). De gelijkenis met wat deze profeten zeggen en met wat Jeremia in Jer. 7:3 profeteert, is treffend. Daar profeteert Jeremia dat God de Israëlieten zal laten wonen in deze plaats. Maar terwijl Jeremia de Israëlieten voorhoudt dat zij dan wel rechtvaardig moeten leven, stellen de andere profeten deze voorwaarde niet. Zij houden de Israëlieten onvoorwaardelijke vrede voor, en misleiden daarmee het volk.

God reageert op Jeremia's woorden uit vers 13, met de woorden dat die profeten vals in Zijn naam profeteren. Hij heeft niet tot hen gesproken. Zij profeteren bedrog dat uit hun eigen, zondige hart voortkomt (Jer. 14:14). Daarom zal God deze profeten laten omkomen, evenals het volk waartegen zij profeteren (Jer. 14:15-16). Net als in Jeremia 8, blijkt uit het vervolg hoezeer Jeremia verslagen is door de ellende van zijn volk (Jer. 14:17-22). Terwijl Jeremia alles eraan doet om de breuk tussen God en Zijn volk te herstellen, maken de andere profeten deze breuk alleen maar erger. Volgens Jeremia zijn zij zelfs de oorzaak van deze breuk. Met hun woorden stellen ze het volk namelijk gerust, zodat de Israëlieten geen acht slaan op Jeremia's waarschuwingen. Terwijl Jeremia de Israëlieten oproept zich te bekeren, doen de andere profeten juist het tegendeel. Zij bemoedigen het volk, zodat het zich gesterkt voelt om door te gaan op zijn slechte wegen.⁵⁴

Evaluatie

Het optreden van Hananja in Jeremia 28 vertoont opvallende gelijkenis met het optreden van de profeten waartegen Jeremia zich uitspreekt in Jer. 6, 8 en 14. Evenals deze profeten verkondigt Hananja vol optimisme een heilsboodschap aan de Israëlieten, waarmee hij ingaat tegen Gods Woord. Op deze manier bedriegt hij de Israëlieten en bemoedigt hij hen om door te gaan met hun slechte levensstijl. Hananja vergroot de breuk tussen God en Zijn volk, wat tot gevolg heeft dat de Israëlieten erger onheil te wachten staat. Als straf voor dit optreden staat hem, evenals de profeten uit Jer. 6, 8 en 14, de dood te wachten. Uit deze gegevens kan de conclusie getrokken worden dat Hananja tot hetzelfde type heilsprofeten behoort waartegen Jeremia zich uitspreekt in de hoofdstukken 6, 8 en 14. De woorden waarmee Jeremia zich daar uitspreekt tegen deze profeten, kunnen dus ook betrokken worden op Hananja. Dat betekent dat Hananja uit winstbejag bedrieglijke woorden spreekt, die uit zijn eigen, zondige hart voortkomen.

3.2 Jeremia 23:9-40

Jeremia 23:9-40 is een collectie van profetieën die gewijd is aan de profeten in Juda. Boven het gedeelte staat לְנָבִיאִים; over de profeten. Dit opschrift laat zien dat deze collectie niet slechts betrekking heeft op enkele profeten, maar op de gehele profetenklasse in Jeruzalem. Het is de meest uitvoerige uiteenzetting in het Oude Testament over valse profetie. De collectie volgt op een collectie profetieën tegen de leiders van Juda in Jer. 21-22. Tezamen met deze leiders hebben de profeten gefaald om Gods volk te leiden. Zij hebben het volk juist van God weggeleid en zijn daarom verantwoordelijk voor de ellendige situatie waarin Juda zich op dat moment bevindt.

In Jer. 23:9 vertelt Jeremia wat Gods woorden met hem doen. Hij is diep getroffen door wat God hem openbaart, zozeer dat zijn hart erdoor gebroken is. Dit wijst erop dat Jeremia in Gods raad staat. God openbaart Jeremia namelijk kennis die hem ziek maakt. De situatie van Juda is dan ook erbarmelijk. Het land is verontreinigd vanwege de slechtheid van de Israëlieten. Profeten en priesters ontheiligen God. Zelfs in de tempel handelen ze tegen Zijn wil. De profeten van Jeruzalem zijn nog erger dan de profeten uit Samaria die namens Baäl profeteerden. De profeten uit Samaria misleidden de Israëlieten en zetten hen aan tot afgoderij (Jer. 23:13). Dat was een verschrikkelijke zonde. Een profeet die opriep tot het dienen van andere goden, moest volgens de wet gedood worden, omdat hij de Israëlieten van Gods weg wilde afbrengen (Deut. 13:5). Dat God de zonden van de profeten uit Juda desondanks als groter kwalificeert als de zonden van de profeten uit Samaria, maakt duidelijk hoe verschrikkelijk hun handelingen zijn. De profeten uit Juda plegen overspel, liegen voortdurend en

⁵³ Met 'deze plaats' wordt Jeruzalem bedoeld.

⁵⁴ Fischer, *Jeremia Prophet*, 244; Kraus, *Krisis*, 40; Lalleman, *Tradition*, 195; 198; Lange, *Wort*, 142-143; Overholt, *Threat*, 67; Peels, 'Jeremiah', 107-108; Schneider, *Krisis*, 47.

bemoedigen mensen die zondigen. Dat zij bij dit alles Gods naam misbruiken, maakt hun zonde extra ernstig. Op die manier wordt Gods heilige naam namelijk aangetast. Hoewel deze profeten niet letterlijk oproepen tot het dienen van afgoden, kunnen hun daden wel als afgoderij aangemerkt worden. De profeten uit Jeruzalem maken God zelf namelijk tot een afgod, door van Hem een andere voorstelling te geven dan wie Hij werkelijk is. Zo ontveren zij Zijn naam. Ze denken dat het Woord van God hen ter beschikking staat en dat zij God voor hun eigen doeleinden kunnen inzetten. Daarmee tasten ze Gods heiligheid aan en moedigen ze de Israëlieten aan hetzelfde te doen. Daarom worden deze profeten verantwoordelijk gesteld voor de verontreiniging van Juda (Jer. 23:15).

Jeremia waarschuwt de Israëlieten niet te luisteren naar deze profeten. Zij geven hun namelijk valse hoop, door hun vrede te voorspellen in plaats van onheil (Jer. 23:17). God heeft deze profeten niet gezonden en niet tot hen gesproken (Jer. 23:21). Zij staan niet in Gods raad (Jer. 23:18,22). God openbaart zich dus niet aan hen, zoals Hij zich wel aan Jeremia openbaart. Dit blijkt uit het feit dat de profeten leugens verkondigen en de mensen niet terugroepen van hun slechte wegen, zoals Jeremia wel doet.

De profeten vertellen hun toehoorders dat ze een droom van God ontvangen hebben (Jer. 23:25). Daarmee liegen ze echter, want God heeft hen geen droom gezonden. Hun dromen komen voort uit hun eigen psyche.⁵⁵ Met deze dromen proberen zij de Israëlieten te laten vergeten wie God is en wat God van Zijn volk vraagt. Deze dromen hebben daarmee hetzelfde effect als het effect dat de afgoden in het verleden op de Israëlieten hadden (Jer. 23:27). Ook hier ziet men dus weer dat valse profetie in Gods ogen minstens even erg is als afgoderij.

Het verschil tussen Gods Woord en de woorden van de valse profeten is enorm. De woorden van de valse profeten zijn als stro, terwijl Gods Woord als het koren is (Jer. 23:28). De woorden van de valse profeten zijn krachteloos, terwijl Gods Woord verpletterend is als een hamer of vernietigend als het vuur (Jer. 23:29). Het woord van de profeet die door God gezonden is, is dus te herkennen aan zijn kracht. De Israëlieten noemden Jeremia's woorden een last. Voortaan wordt hen dit echter verboden, omdat zij Gods woorden verdraaien (Jer. 23:36).⁵⁶ Met een spottende houding wapent men zich tegenover Jeremia's krachtige woorden. Op die manier probeert men Gods Woord zijn kracht te ontnemen. De Israëlieten luisteren vooringenomen naar Gods Woord. Zij luisteren liever naar de lege praatjes van de valse profeten dan naar Jeremia's verpletterende woorden.⁵⁷

Evaluatie

In Jeremia 28 wordt Hananja beschuldigd van het oproepen tot afvalligheid ten aanzien van JHWH. Hananja spreekt leugens tot het volk en gebruikt daarvoor de naam van God. Hij maakt God tot een afgod, door Hem voor zijn eigen doeleinden te gebruiken. Daarmee kan de zonde van Hananja gelijkgesteld worden aan de zonden van de profeten die in Jeremia 23 beschreven worden. De zonde van Hananja is in Gods ogen dus nog erger dan die van de profeten van Baäl uit Samaria. Hoewel Hananja krachtige woorden lijkt te spreken en krachtig optreedt tegen Jeremia, is dit slechts schijn. Zijn woorden zijn niet van God afkomstig en daarom leeg. De enige uitwerking die ze hebben, is dat God nog krachtiger moet spreken en handelen om tot de Israëlieten door te dringen.

---

⁵⁵ Lange, *Wort*, 223. Lange (*Wort*, 222) meent dat Jeremia niet alleen de inhoud van de dromen bekritiseert die de profeten vertellen, maar ook de manier waarop zij die openbaring ontvangen. De droom als openbaringsmiddel zou door Jeremia afgekeurd worden. Uit de Bijbel blijkt echter dat God Zijn wil regelmatig in dromen bekendmaakt aan mensen (Num. 12:6). Jeremia ontkent niet dat God door middel van dromen zou kunnen spreken. Hij bekritiseert slechts de dromen van de profeten die beweren een droom van God ontvangen te hebben, maar vervolgens leugens verkondigen.

⁵⁶ Lange (*Wort*, 287) meent dat Jer. 23:33-40 zich richt tegen alle tegenwoordige en toekomstige profetie. Deze woorden zouden een latere invoeging zijn van een auteur die meende dat er aan het bestaande Woord van God niets toegevoegd zou mogen worden door nieuwe profeten. Het gedeelte spreekt zich echter niet uit tegen profetie, maar tegen de manier waarop men in Jeruzalem profetie benaderde. God keurt het namelijk wel goed, wanneer men aan een profeet vraagt wat JHWH gesproken heeft (Jer. 23:37).

⁵⁷ Bozak, 'Jeremia', 1185-1186; Gallagher, 'Discerning', 11; Goldberg, 'הַנְּבִיאִים', 304; Lange, *Wort*, 112; 129; 280; 310-311; Overholt, *Threat*, 81; Peels, 'Jeremiah', 102; Schneider, *Krisis*, 58; Wessels, 'Prophet', 735-736; 740; 745.

3.3 Jeremia 26-29

Jeremia 26

Jeremia 26 speelt zich af aan het begin van het koningschap van Jojakim. Waarschijnlijk zal Jeremia daarom binnen enkele jaren na Jojakims troonsbestijging in 609 v.Chr. zijn zogenaamde tempelprediking gehouden hebben. Deze prediking vinden we in uitgebreide vorm in Jeremia 7 en in ingekorte vorm in hoofdstuk 26 terug. Jeremia moet van JHWH in de voorhof van de tempel gaan staan en verkondigen dat God de tempel zal verwoesten, indien de Israëlieten Hem ongehoorzaam blijven (Jer. 26:4-6). In hoofdstuk 26 gaat het, in tegenstelling tot hoofdstuk 7, niet om de inhoud van de prediking zelf, maar om de reactie van de Israëlieten op die inhoud. God verlangt van de Israëlieten dat ze zich zullen bekeren op Zijn Woord. Dan zal Hij Zijn onheilspannen intrekken (Jer. 26:3). In plaats daarvan reageren de Israëlieten echter woedend. Ze grijpen Jeremia en willen hem doden. De priesters en profeten gaan het volk daarin voorop (Jer. 26:8).

Als de leiders van Juda horen wat er aan de hand is, komen zij naar de tempel en gaan ze bij de poort van de tempel zitten (Jer. 26:10). De poort was de plaats van de rechtspraak, zodat op deze wijze de context van een rechtszaak opgeroepen wordt. Jeremia is opgepakt vanwege zijn prediking. De priesters en profeten klagen hem aan voor het profeteren tegen Jeruzalem (Jer. 26:11). Daarvoor verdient Jeremia volgens hen de doodstraf. Jeremia verdedigt zich door te zeggen dat God hem gezonden heeft om op dergelijke wijze te spreken. Indien men hem zou doden, zou Jeruzalem daarom onschuldig bloed over zichzelf brengen (Jer. 26:15).

De leiders van Juda en het volk laten zich door Jeremia's woorden overtuigen. Zij verdedigen Jeremia tegenover de priesters en de profeten door te zeggen dat Jeremia de dood niet verdiend heeft, omdat hij in naam van God tot hen gesproken heeft (Jer. 26:16). Daarbij verwijzen enkele oudsten van het volk naar de profeet Micha. Deze profeet had op soortgelijke wijze als Jeremia gesproken, maar desondanks werd hij niet ter dood gebracht. Integendeel, koning Hizkia luisterde naar zijn woorden en wendde daarmee het onheil af (Jer. 26:19). Zo wordt Jeremia in deze rechtszaak gerechtvaardigd als profeet. De andere profeten worden echter in het ongelijk gesteld en daarmee als valse profeten aangemerkt, omdat hun woorden gericht waren tegen Jeremia's prediking en daarmee tegen de verkondiging van God zelf. Kenmerkend voor deze profeten is dat zij noch spreken, noch horen willen van onheil over Jeruzalem. Dat Jeremia tegen zijn eigen verlangens in onheil spreekt over Jeruzalem en dat met gevaar voor eigen leven doet, versterkt de gedachte dat zijn woorden niet van menselijke aard, maar van goddelijke aard zijn.

Dat het spreken van Gods Woord vaker op tegenstand stuitte in Jeruzalem, toont het vervolg van Jeremia 26. De profeet Urija profeteert overeenkomstig de woorden van Jeremia, en wordt omwille van zijn woorden gedood door koning Jojakim. Jeruzalem wordt dus zo beheerst door de leugen, dat wie de waarheid spreekt, moet vrezen voor zijn leven.⁵⁸

Jeremia 27

Jeremia 27 speelt zich evenals Jeremia 28 af in 594 v.Chr.,⁵⁹ korte tijd voor de confrontatie met Hananja. Jeremia krijgt de opdracht om jukken op zijn nek te leggen en die te overhandigen aan de gezanten van de naburige volken die op dat moment in Jeruzalem zijn (Jer. 27:2-3). Jeremia zal eenvoudige jukken gemaakt hebben, die gelijkenis vertoonden met de jukken die men ossen oplegde om daarmee te ploegen, te dorsen of een wagen te trekken. Deze jukken bestonden uit een dwarsbalk die geplaatst werd op de achterzijde van de nek van de os. De dwarsbalk werd met een touw of riemen vastgemaakt aan de horens van het dier of aan de voorkant van zijn nek. Aan beide uiteinden van de dwarsbalk zaten haken waaraan een last bevestigd kon worden. Met het overhandigen van deze jukken, moet Jeremia de boodschap doorgeven dat God de landen van die gezanten in de macht van Nebukadnezar heeft overgegeven (Jer. 27:6). De inwoners van deze landen moeten zich daarom onderschikken aan de koning van Babel. Doen ze dat niet, dan zullen ze sterven door het zwaard, de honger en de pest (Jer. 27:8). Tevens waarschuwt Jeremia voor de profeten in die landen, die zeggen dat men de koning van Babel niet mag dienen. Zij verkondigen namelijk leugens. Slechts het volk dat

---

⁵⁸ Ebach, 'Propheten', 357; Epp-Tiessen, *Concerning*, 57; Osuji, *Truth*, 153; 266.

⁵⁹ Osuji, *Truth*, 200. Zie verder noot 36.

zich onderschikt aan het juk van Babel, zal in zijn eigen land mogen blijven wonen (Jer. 27:11).⁶⁰ Opvallend is dat er in de landen rondom Juda heen eveneens valse profeten optreden (Jer. 27:9). Aangezien men in deze landen JHWH niet dient, spreekt Hij ook niet tegen de profeten in die landen. Hun profetieën komen dus voort uit hun eigen hart en zijn gestoeld op bedrog. Deze profeten verkondigen dat men koning Nebukadnezar niet mag dienen (Jer. 27:9), omdat zij ernaar verlangen dat de Babylonische heerschappij spoedig gebroken zal worden.

Jeremia overhandigt aan elk van de gezanten een juk, maar blijft zelf eveneens een juk dragen. Dat is bedoeld als teken voor de Israëlieten. Jeremia gaat vervolgens naar koning Zedekia en spreekt soortgelijke woorden als eerder tegen de gezanten. Opvallend is dat Jeremia in dit geval echter expliciet zegt dat ook de profeten die leugen spreken, zullen omkomen (Jer. 27:15).

Ten slotte richt Jeremia zich tot de priesters en de rest van het volk in Jeruzalem. Jeremia waarschuwt ook hen om niet te luisteren naar hun profeten. Deze profeten verkondigen dat de tempelvoorwerpen snel uit Babel zullen worden teruggebracht (Jer. 27:16). Hoewel deze boodschap in essentie hetzelfde is als de boodschap die de profeten aan koning Zedekia brachten, is de specifieke inhoud daarvan wel anders. De reden hiervoor is, dat voor koning Zedekia andere zaken van belang waren dan voor de priesters en het volk. De profeten spelen hierop in, door een boodschap te brengen die gericht is op het publiek dat zij voor zich hebben. Zij willen precies die woorden spreken, die in goede aarde zullen vallen bij hun publiek. De tempelvoorwerpen waren van grote emotionele waarde voor de priesters, en daarom verkondigen de profeten aan hen dat zij snel zullen worden teruggebracht.

Ook Jeremia speelt in op het belang dat men hechtte aan de tempelvoorwerpen. Er waren nog tempelvoorwerpen overgebleven in de tempel, zoals de gouden zee, waarin zich het water bevond waarmee de priesters zich konden wassen. Als die profeten werkelijk profeten zijn, zegt Jeremia, laten zij dan God erom bidden dat die tempelvoorwerpen niet ook nog zullen worden meegenomen. God staat namelijk op het punt om die voorwerpen weg te laten voeren naar Babel (Jer. 27:19-22). Volgens Jeremia verzaken deze profeten dus hun roeping door geen juiste voorbede te doen. Terwijl Jeremia God ootmoedig smeekt om genade voor Israël (Jer. 14:7-9), spreken deze profeten op arrogante wijze over de verlossing die JHWH zal brengen. Zij spreken niet op de juiste wijze tot God, maar spreken vol hoogmoed namens een God die ze niet eens kennen.

Opvallend is de gelijkenis tussen Jeremia's verkondiging aan de Israëlieten en zijn verkondiging aan de gezanten van de naburige volken. In alle drie zijn profetieën waarschuwt Jeremia zijn toehoorders voor profeten die tegen Gods raad betreffende Babel ingaan. Uit deze overeenkomstigheid blijkt dat God de profeten uit Juda gelijkstelt met de heidense profeten. De overeenkomst tussen deze profeten is dat zij JHWH niet kennen en dat JHWH hen niet gezonden heeft, maar dat zij overeenkomstig hun eigen verlangens profeteren, waardoor zij zich verzetten tegen Gods wil.

De profeten uit hoofdstuk 27 krijgen in hoofdstuk 28 een gezicht in Hananja. Dankzij Jeremia's woorden uit hoofdstuk 27 is het voor de lezer direct duidelijk dat Hananja leugens spreekt, wanneer hij profeteert dat God de tempelvoorwerpen spoedig zal terugbrengen (Jer. 28:3). Hananja reageert met zijn profetie op Jeremia's optreden. Jeremia draagt op dat moment nog altijd een juk. Telkens wanneer men Jeremia ziet lopen met een juk, wordt men herinnerd aan de bijbehorende boodschap uit Jeremia 27. Deze boodschap is direct gericht tegen de profeten in Jeruzalem. Jeremia's optreden moet voor deze profeten daarom een doorn in het oog zijn geweest. Dat Hananja Jeremia confronteert en vervolgens zelfs zijn juk breekt, is vanuit die context begrijpelijk. In hoofdstuk 27 profeteert Jeremia dat God de profeten die leugens verkondigen, zal laten omkomen. In hoofdstuk 28 zien we hiervan de uitwerking. Hananja profeteert vals in Gods naam, en wordt daardoor getroffen door het oordeel waarvoor Jeremia in hoofdstuk 27 nog waarschuwde.⁶¹

---

⁶⁰ Profeten werden voor het begin van een militaire onderneming vaak om raad gevraagd door koningen. Het is daarom aannemelijk dat de gezanten de boodschap van Jeremia aan hun koning hebben overgebracht (Friebel, *Sign Acts*, 143).

⁶¹ Feinberg, 'אָסֵר', 62; Fischer, *Jeremia*, 79; Friebel, *Sign Acts*, 140-141; 150; Kraus, *Krisis*, 62; Lange, *Wort*, 105-106; 233; 239; Moberly, *Discernment*, 106; Osuji, *Truth*, 170; 193; 265; 317; Stipp, *Jeremia*, 157.

Jeremia 29

In Jeremia 24 vergelijkt God de Israëlieten met twee manden met vijgen. De Israëlieten die in ballingschap gevoerd zijn, zijn de goede vijgen. God zal zich ten goede voor hen inzetten (Jer. 24:5-6). De Israëlieten die nog in Jeruzalem zijn, zijn de slechte vijgen. Met hen zal het slecht aflopen (24:8-10). In hoofdstuk 28 wordt dit lot van de Israëlieten in Jeruzalem bevestigd door het optreden en de dood van Hananja. In hoofdstuk 29 wordt daarop de aandacht gevestigd op de goede vijgen; de ballingen in Babel. Door middel van een brief deelt Jeremia hun Gods Woord mee. De Israëlieten moeten een bestaan opbouwen in Babel. Zij moeten zich uitbreiden, het welzijn zoeken voor Babel en zelfs voor de stad bidden. Want in de vrede van Babel, zullen de Israëlieten vrede hebben (Jer. 29:7). Vervolgens spreekt Jeremia zich ook hier uit tegen profeten die leugens verkondigen. Hoewel zij in Gods naam profeteren, heeft God hen niet gezonden (Jer. 29:9). God verzekert de ballingen dat zij pas na zeventig jaren ballingschap terug mogen keren naar Jeruzalem (Jer. 29:10). Uit deze woorden blijkt dat de profeten in Babel evenals Hananja profeteren dat de ballingschap in Babel snel voorbij zal zijn. Jeremia profeteert echter dat de heerschappij van Babel nog decennialang zal voortduren. Aangezien God zelf deze heerschappij heeft opgelegd aan de ballingen, moeten zij zich daaraan al die tijd onderwerpen.

De ballingen geloven de woorden van de profeten in Babel echter. Zij zeggen namelijk dat God in Babel profeten voor hen heeft aangesteld (Jer. 29:15). Hieruit blijkt hoe ontvankelijk de Israëlieten waren voor de heilsverkondiging van deze profeten. God zal Jeruzalem echter straffen met het zwaard, de honger en de pest (Jer. 29:17), waardoor de ballingen zullen inzien dat hun profeten leugens hebben verkondigd. Twee van die profeten zullen gedood worden door koning Nebukadnezar (Jer. 29:21-22).⁶² Niet alleen profeteerden zij namelijk leugens, maar zij pleegden ook nog eens overspel (vgl. Jer. 23:10,14). Hieruit blijkt nog eens dat valse profetie menigmaal samengaat met ander immoreel gedrag.

Ten slotte reageert Jeremia op de profeet Semaja. Semaja had een brief geschreven naar de inwoners van Jeruzalem en in het bijzonder naar de priesters. Daarin had hij geschreven waarom Jeremia niet bestraft was voor zijn brief aan de ballingen, waarin stond dat de ballingschap lang zou gaan duren (Jer. 29:27-28). Jeremia profeteert daarop dat Semaja met zijn nageslacht gestraft zal worden, omdat hij vals geprofeteerd heeft en opgeroepen heeft afvallig van JHWH te worden (Jer. 29:32). Jer. 28:16 eindigt met dezelfde woorden als Jer. 29:32. Evenals Semaja heeft Hananja dus opgeroepen tot afvalligheid van JHWH. Door in te gaan tegen Jeremia's profetieën, roepen deze profeten het volk op ongehoorzaam te zijn aan God zelf.⁶³

---

⁶² Waarschijnlijk heeft Nebukadnezar deze profeten gedood vanwege hun opruiende woorden. In Babel profeteren dat het juk van Babel snel gebroken zou worden, was niet zonder gevaar. Dat deze profeten desondanks profeteerden over het einde van Babels heerschappij, toont aan hoezeer men hiernaar verlangde. De haat tegen Babel was enorm, evenals het verlangen terug te keren naar Jeruzalem. Psalm 137 geeft de gevoelens van de ballingen in Babel treffend weer.

⁶³ Epp-Tiessen, *Concerning*, 50; Lalleman, *Tradition*, 204; Lange, *Wort*, 90; 106; 253; Schneider, *Krisis*, 56; 58.

3.4 Conclusie

De bovenstaande analyse toont aan hoezeer de valse profeten en Jeremia van elkaar verschillen. Jeremia is vervuld met Gods toorn. Daarom profeteert Jeremia voornamelijk onheil. De valse profeten dragen daarentegen een boodschap van vrede uit. Deze boodschap is niet afkomstig van God, maar komt voort uit hun eigen zondige hart en is gestoeld op bedrog. Waar Jeremia het volk oproept tot bekering, bemoedigen de valse profeten de Israëlieten in hun slechte levenswijze. Tegelijkertijd proberen zij profeten die de waarheid spreken, de mond te snoeren. Hiermee maken de profeten de breuk tussen de Israëlieten en JHWH groter en het lot van de Israëlieten daarmee ook zwaarder. Deze profeten zijn dus verantwoordelijk voor de grote ellende die Jeruzalem zal treffen. De zonden die zij begaan zijn nog erger dan afgoderij. De valse profeten zijn dan ook niet beter dan de heidense profeten. Voor hen allen geldt dat zij God niet kennen en profeteren zonder door God gezonden te zijn. Als gevolg daarvan zullen deze profeten door Gods oordeel ten onder gaan.

In Jeremia 28 profeteert Hananja een boodschap van vrede voor Jeruzalem die tegengesteld is aan de boodschap van Jeremia. De inhoud van zijn profetie maakt duidelijk dat hij tot hetzelfde type heilsprofeten behoort waartegen Jeremia zich uitspreekt in de teksten die besproken zijn in dit hoofdstuk. Hieruit kan de conclusie getrokken worden dat Hananja's woorden uit zijn eigen zondige hart voortkomen. Tevens kan men vanuit de besproken teksten stellen dat Hananja's zonde in Gods ogen minstens zo groot is als de zonde van afgoderij. Dat Hananja uiteindelijk door God gestraft wordt met de dood, is vanuit dit oogpunt te begrijpen. Dit oordeel is in lijn met het oordeel dat elders in het Bijbelboek Jeremia uitgesproken wordt over de valse profeten.

4. Exegese Jeremia 28

Nu een overzicht gegeven is van de achtergrond van het profetische conflict in Jeremia 28, kan de blik gericht worden op de tekst van Jeremia 28. In hoofdstuk 4 zal Jeremia 28 uitgebreid bestudeerd worden. Allereerst zal er in paragraaf 4.1 gekeken worden naar het genre van Jeremia 28, de literaire plaats van dit hoofdstuk binnen de structuur van het Bijbelboek Jeremia en de datering van Jeremia 28. Vervolgens zal ik in paragraaf 4.2 een vertaling van Jeremia 28 geven. Eveneens zal ik in paragraaf 4.2 aandacht schenken aan de tekstkritiek, waarbij in het bijzonder het verschil tussen de Hebreeuwse en de Griekse tekst van Jeremia 28 aandacht verdient. In paragraaf 4.3 zal ik de structuur van Jeremia 28 analyseren aan de hand van de tekst die vastgesteld is met behulp van de tekstkritiek. Vervolgens zal ik in paragraaf 4.4 op basis van de eerder gewonnen kennis een uitgebreide exegese geven van de tekst van Jeremia 28, waarna ik ten slotte in paragraaf 4.5 zal afsluiten met de conclusie.

4.1 Genre, literaire context en datering

Om een Bijbeltekst op juiste wijze te kunnen uitleggen, is het van belang om rekening te houden met het genre van deze tekst. Daarom zal in paragraaf 4.1.1 het genre van Jeremia 28 bepaald worden. Jeremia 28 is deel van een groter geheel van profetische teksten. Aangezien de betekenis van een tekst deels bepaald wordt door de context waarin deze tekst staat, dient men kennis te nemen van dit grotere geheel van teksten. In paragraaf 4.1.2 zal daarom bezien worden welke plaats Jeremia 28 inneemt in het geheel van het Bijbelboek Jeremia. Ten slotte is het ook van belang in welke tijd een tekst opgetekend is. Daarom zal in paragraaf 4.1.3 een datering van Jeremia 28 gegeven worden.

4.1.1 Genre

Jeremia 28 is een verhalende tekst waarin een gebeurtenis uit het leven van Jeremia wordt beschreven. De tekst kan daarmee geschaard worden onder het genre profetenverhalen. In een profetenverhaal wordt de profeet als navolgenswaardig voorbeeld voorgesteld, terwijl de wereld waarin de profeet leeft onder kritiek wordt gesteld. De profeet zet zich in voor God en roept mensen op tot trouw aan Gods verbond, maar stuit daarbij vaak op vijandigheid (zie bijv. 1 Kon. 19:14). Met een profetenverhaal wordt aangetoond dat de profeet gezag heeft om in naam van JHWH te spreken. Een ander kenmerk van dit genre is het stijlmiddel van de paradox. De verhalen kennen over het algemeen een verloop van spanning naar oplossing.⁶⁴

Jeremia 28 vertoont bovenstaande kenmerken. Jeremia wordt daar als navolgenswaardig voorbeeld neergezet tegenover de leugenachtige Hananja. In het verhaal vindt een conflict plaats waarbij de spanning hoog oploopt, maar waarbij Jeremia op het einde gerechtvaardigd wordt. De paradox van het verhaal is dat Hananja het juk van Jeremia breekt, maar daarmee het juk van de Israëlieten juist zwaarder maakt.

Jeremia 28 beschrijft een profetisch conflict. De wortel נבא (profeet/profeteren) komt in dit hoofdstuk wel 19 keer voor. Voor de namen Hananja en Jeremia staats telkens de titel 'de profeet'.⁶⁵ Vanwege de tegengestelde boodschap die beide profeten brengen, ontstaat er hierdoor een groot contrast. Op die manier wordt de vraag opgeroepen, welke profeet werkelijk door God gezonden is om te spreken. Doel van de beschrijving van dit conflict is de rechtvaardiging van de boodschap van Jeremia.⁶⁶ Ondanks dat Jeremia in eerste instantie de verliezer van het conflict lijkt te zijn, wordt hij namelijk gerechtvaardigd door God, terwijl Hananja als profeet door God verworpen wordt. Met het

---

⁶⁴ De Vries, *Prophet*, 73; 147; Klein, *Introduction*, 332.

⁶⁵ Hananja en Jeremia krijgen beiden zes keer de titel 'de profeet' toebedeeld. Dit is des te meer opvallend, omdat op andere plekken in het boek Jeremia de naam van Jeremia meestal is opgetekend zonder dat daarbij de titel 'de profeet' vermeld wordt.

⁶⁶ Fischer, *Jeremia*, 66; Moberly, *Discernment*, 105; Osuji, *Truth*, 269; Stipp, 'Jeremia-Erzählungen', 330; 349.

Het voornaamste doel van dit verhaal is dus niet, zoals Epp-Tiessen (*Concerning*, 183) meent, een criterium te definiëren voor het onderscheid tussen ware en valse profetie, en de lezer te instrueren over hoe men een valse profeet kan identificeren. Daarvoor is het verhaal te specifiek en Hananja's boodschap te concreet. Wel kunnen er uit de vertelling lessen getrokken worden over het verschil tussen ware en valse profetie, aangezien er in het verhaal duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen ware en valse profetie (Fischer, *Jeremia*, 81; Schneider, *Krisis*, 56).

verhaal wordt ook getoond dat Jeremia moest lijden om de boodschap die hij bracht. Deze boodschap stuitte op grote tegenstand onder zijn volksgenoten. Dat hij ondanks deze forse tegenstand bleef vasthouden aan die boodschap, draagt bij aan de geloofwaardigheid van Jeremia's woorden. Tegelijk biedt het verhaal een verklaring voor de ellende die Jeruzalem trof. Omdat de inwoners van Jeruzalem zich verzetten tegen de woorden die Jeremia in naam van God sprak, strafte God hen door middel van vijanden.⁶⁷

4.1.2 Plaats binnen het Bijbelboek Jeremia

Onder wetenschappers is veel discussie over de manier waarop het Bijbelboek Jeremia is samengesteld en ingedeeld.⁶⁸ Het boek mist een duidelijke chronologische orde, hoewel chronologie wel een rol heeft gespeeld bij de indeling.⁶⁹ Naast chronologie schijnt Jeremia voornamelijk op grond van twee principes ingedeeld te zijn; rangschikking op basis van onderwerp en rangschikking op basis van vormelijke homogeniteit.⁷⁰ Op die manier zijn er verschillende collecties ontstaan. Waar deze collecties beginnen en waar ze eindigen, is niet altijd duidelijk. Wellicht hebben verschillende redacteuren van Jeremia volgens verschillende structurele schema's gewerkt.⁷¹ Als gevolg hiervan kan men in het Bijbelboek verschillende coherente delen vinden die elkaar soms overlappen. Deze delen zijn echter niet zomaar op willekeurige wijze geplaatst, maar dragen bij aan de boodschap van het boek.⁷²

De lijn die door het hele boek Jeremia loopt is de prediking over JHWH, de God van het verbond, die soeverein spreekt en handelt in de geschiedenis. Gods Woord verkondigt onheil en heil, oordeel en genade en veroordeelt afgoderij en sociaal onrecht. Deze hoofdlijn is tevens zichtbaar in Jeremia 28. De manier waarop JHWH spreekt en handelt in de geschiedenis staat ter discussie in dit hoofdstuk. Doordat de discussie in het voordeel van Jeremia wordt beslist, draagt het hoofdstuk bij aan de bevestiging van de andere profetieën die in het Bijbelboek Jeremia staan.

Jeremia 28 is een duidelijk afgesloten eenheid. Het hoofdstuk begint in vers 1 met een dateringformule en de introductie van Hananja⁷³ en eindigt in vers 17 met Hananja's dood. Jeremia 28 is echter tevens onderdeel van verschillende grotere gedeelten binnen Jeremia. Allereerst is Jeremia 28 zo nauw verbonden aan Jeremia 27, dat deze hoofdstukken niet los van elkaar te lezen zijn. Hananja gaat namelijk direct in tegen Jeremia's profetie uit H. 27, dat men zich moet onderwerpen aan het juk van Babel. Ook breekt hij het juk van Jeremia's schouders, dat Jeremia volgens Jer. 27:2 moest dragen. Op die manier is Hananja een concreet voorbeeld van de leugenachtige profeten waar Jeremia in H. 27 voor waarschuwt. Daarbij verbinden de woorden 'in hetzelfde jaar' (Jer. 28:1) en 'aan het begin van het koningschap' (Jer. 27:1 en Jer. 28:1) de hoofdstukken 27 en 28 direct met elkaar. Toch zijn deze hoofdstukken wel duidelijk van elkaar onderscheiden. Zij bevatten verschillende materialen en verschillen ook wat opzet betreft van elkaar. Terwijl hoofdstuk 27 voornamelijk profetieën bevat waarin JHWH in de eerste persoon enkelvoud spreekt, bevat Jeremia 28 een narratief waarin de verteller voornamelijk de 3e persoon enkelvoud gebruikt.⁷⁴ De hoofdstukken 27-28 vertonen de structuur van verkondiging (Jer. 27), naar spanning vanwege een negatieve respons op die verkondiging (Jer. 28:1-11), waarop de ontknoping volgt met een nieuw Woord van God (Jer. 28:12-17).⁷⁵

---

⁶⁷ Fischer, 'Shalom', 367; Köszeghy, *Streit*, 138; Stipp, *Jeremia*, 165.

⁶⁸ Osuji, *Truth*, 21. Osuji noemt het zelfs onmogelijk om de verschillende meningen over het Bijbelboek met elkaar in overeenstemming te brengen (Osuji, *Truth*, 47).

⁶⁹ Het boek begint bijvoorbeeld met Jeremia's roeping en eindigt met de verlening van gratie aan Jojachin in de tijd van de ballingschap.

⁷⁰ Osuji, *Truth*, 97.

⁷¹ Dit blijkt bijvoorbeeld uit het verschil tussen de Hebreeuwse en de Griekse tekst betreffende de indeling van de hoofdstukken.

⁷² Epp-Tiessen, *Concerning*, 47; Osuji, *Truth*, 94; 98; Peels, 'Jeremiah', 100.

⁷³ Op die manier wordt een cesuur gesteld met hoofdstuk 27 (Stipp, *Jeremia*, 151).

⁷⁴ Lange (*Wort*, 89) meent daarom dat Jeremia 28 oorspronkelijk een op zichzelf staand verhaal was dat pas later verbonden is aan H. 27. Ook Stipp (*Jeremia*, 150) is van mening dat Jeremia 28 op een andere bron teruggaat dan Jeremia 27.

⁷⁵ Fischer, *Jeremia*, 66; Oosterhoff, *Jeremia*, 374; Osuji, *Truth*, 268.

De hoofdstukken 27-29 vormen samen een apart gedeelte binnen Jeremia. Deze hoofdstukken vertonen taalkenmerken die afwijken van de rest van het Bijbelboek, zoals de spelling van de namen van verschillende personen.⁷⁶ Dit maakt het waarschijnlijk dat een vroege versie van de tekst van Jeremia 27-29 reeds bestond als eenheid, voordat deze deel ging uitmaken van een groter geheel van profetische teksten. Het overkoepelende thema van Jeremia 27-29 is de profetische controverse over de duurzaamheid van Nebukadnezars macht. Het gevaar van valse profetie speelt een grote rol in deze hoofdstukken. Veel commentaren behandelen deze hoofdstukken dan ook samen.⁷⁷

Hoewel Jeremia 26 niet dezelfde taalkenmerken vertoont als de hoofdstukken 27-29, kunnen de hoofdstukken 26-29 eveneens als eenheid gelezen worden. Veel wetenschappers menen dat in Jeremia 25 met de aankondiging van toorn over alle naties het eerste deel van het Bijbelboek Jeremia afgesloten wordt. In hoofdstuk 30 begint het zogenaamde troostboek, dat hoop biedt op een nieuw begin. De hoofdstukken 26-29 zouden dan een overgangsgedeelte vormen tussen deze twee uitersten. In deze hoofdstukken spelen oppositie en confrontatie een grote rol. De profeet die de waarheid spreekt, krijgt te maken met veel tegenstand. Bij al die tegenstand wordt de profeet die op God vertrouwt, echter gerechtvaardigd. Zo wordt Jeremia in hoofdstuk 26 erkend als profeet van JHWH (Jer. 26:16), terwijl aan zijn tegenstanders de dood wordt aangekondigd (Jer. 27:15; 28:16; 29:22; 29:32). Dat de hoofdstukken zich steeds afspelen aan het begin van de regering van een koning (Jer. 26:1; 27:1; 28:1; 29:2-3), bevestigt dat deze hoofdstukken als eenheid gelezen kunnen worden.

Jeremia 27-28 staat tevens in nauw verband met Jeremia 25. In beide gedeelten wordt Gods soevereiniteit over de naties benadrukt. God heeft aan Babel tijdelijk de heerschappij over de volken gegeven (Jer. 25:9,11; 27:6-7). Het lot van Juda wordt hierbij in de context van het lot van de volken gezet. Omdat God Zijn eigen volk straft, zal Hij ook de andere volken straffen (Jer. 25:29). In beide gedeelten wordt een symbolische handeling gebruikt om het lot van de volken aanschouwelijk te maken.⁷⁸

Ten slotte kan het Bijbelboek Jeremia opgedeeld worden in twee delen. Het eerste deel omvat de hoofdstukken 1-25 en het tweede deel de hoofdstukken 26-52. Deel twee bevat meer chronologische volgorde en meer prozagedeelten dan deel één. De hoofdstukken 26-29 vormen zo het begin van het meer historische deel van Jeremia, waarin de ondergang van Juda wordt beschreven, maar waarin dankzij Gods genade tegelijkertijd zicht is op een nieuw begin.⁷⁹

4.1.3 Datering

Het verslag van Jeremia 28 wordt door wetenschappers in brede kring geaccepteerd als historisch betrouwbaar. De publieke vernedering van Jeremia wordt onomwonden verteld. De afkomst van Hananja is uitgebreid beschreven, terwijl Hananja op geen andere plek voorkomt in de Bijbel. Daarnaast worden plaats en tijd vrij precies aangegeven. Dit alles lijkt erop te wijzen dat het gebeuren is opgetekend door een ooggetuige van de confrontatie. Het is dan ook waarschijnlijk dat het verhaal een eigen literair bestaan heeft gekend, voordat het zijn plaats kreeg in het Bijbelboek Jeremia. Verschillende uitleggers menen dat (een deel van) de tekst uit de tijd van voor de verwoesting van Jeruzalem stamt. De precieze historische details maken het aannemelijk dat de narratief binnen enkele jaren nadat de verhaalde gebeurtenissen plaatsvonden, opgetekend is.⁸⁰

⁷⁶ In de hoofdstukken 27-29 wordt Nebukadnezar bijvoorbeeld met *נְבוּכַדְנֶאצַּר*, Jojachin met *יְכִנְיָהוּ* en Jeremia met *יֵרֵמְיָהוּ* aangeduid. Op andere plekken in Jeremia wordt Nebukadnezar *נְבוּכַדְרֶאצַּר*, Jojachin *יְכִנְיָהוּ* en Jeremia *יֵרֵמְיָהוּ* genoemd.

⁷⁷ Epp-Tiessen, *Concerning*, 162; Lange, *Wort*, 224-232; Osuji, *Truth*, 163; Overholt, *Threat*, 28.

⁷⁸ De volgorde van de lijst van volken uit Jer. 27:3 is precies hetzelfde als die van Jer. 25:21-22. Deze volgorde vinden we nergens anders in het Oude Testament terug (Epp-Tiessen, *Concerning*, 54-55).

⁷⁹ Blenkinsopp, *History*, 132; Hibbard, 'Revision', 350; Osuji, *Truth*, 100; 102; 111-112. Osuji (*Truth*, 100 (vgl. Fischer, 'Shalom', 365)) meent dat de boodschap van het eerste deel is, dat het oordeel voor Israël onontkoombaar is. Het tweede deel brengt echter weer hoop, met de boodschap dat dit oordeel niet Israëls einde betekent. De hoofdstukken 26-52 bevatten naast heilswaarden echter eveneens veel oordeelsverkondiging, terwijl in de hoofdstukken 1-25 naast oordeelsverkondiging ook hoop doorklinkt (zie bijv. h. 24).

⁸⁰ Köszeghy, *Streit*, 41; Kraus, *Krisis*, 83; Lange, *Wort*, 84; Lundbom, *Jeremiah*, 326; Stipp, *Jeremia*, 153; Stipp, 'Jeremia-Erzählungen', 325; 328.

Stipp (*Jeremia*, 165-166 (zie ook Stipp, 'Jeremia-Erzählungen', 325)) is van mening dat de tekst tussen 593-588 geschreven moet zijn. De tekst kan niet eerder geschreven zijn, omdat de termijn van twee jaren die Hananja stelt, afgelopen moest zijn. Echter, dat Hananja twee maanden nadat Jeremia zijn dood aangekondigd had stierf, gold reeds als bevestiging

De verschillen tussen de Septuaginta en de Masoretische tekst van Jeremia 28 tonen dat redacteuren en overleveraars woorden toegevoegd of weggelaten hebben uit de oorspronkelijke tekst. Wat de redactie- en tekstgeschiedenis van Jeremia 28 betreft, lopen de meningen onder uitleggers uiteen. Het is moeilijk vast te stellen welke woorden bij de oorspronkelijke tekst horen en welke woorden op een later tijdstip toegevoegd zijn. Het zou te ver voeren om daar nu dieper op in te gaan. Wanneer de huidige tekst is afgerond, is onbekend. De verschillen tussen de Septuaginta en de Masoretische tekst lijken erop te wijzen dat het proces van redigeren zich over verschillende eeuwen heeft uitgestrekt, en pas laat tot de tekst in zijn huidige omvang heeft geleid. We mogen ervan uitgaan dat een groot deel van de oorspronkelijke tekst behouden is, en dat de wijzingen daarin niet van al te groot belang zijn, aangezien de verschillen tussen de Septuaginta en de Masoretische tekst ook geen hoofdzaken betreffen.⁸¹

4.2 Werkvertaling en tekstkritiek

Voor een goede uitleg van een Bijbeltekst is het nodig de tekst in zijn grondtaal te bestuderen. Omdat het Oude Testament ons via verschillende handschriften is overgeleverd, is het van belang om kennis te nemen van de verschillen tussen deze handschriften. Ook de oude Griekse vertaling van Jeremia, de Septuaginta, verdient het daarbij om bestudeerd te worden. Aangezien deze vertaling zeer oud is, kan de tekst daarvan namelijk in sommige gevallen een lezing bieden die dichter bij de oorspronkelijke tekst van Jeremia staat, dan de ons overgeleverde Hebreeuwse tekst.

MT en Septuaginta

De verschillen tussen de Masoretische tekst van Jeremia en de Septuaginta zijn aanzienlijk. Ongeveer 2700 van de woorden uit de Masoretische tekst van Jeremia ontbreken in de Septuaginta. Omgekeerd ontbreken in de MT ongeveer 100 woorden die wel in de Septuaginta-versie van Jeremia opgenomen staan. Vanwege de regel van de *lectio brevior*, dat de kortere tekst over het algemeen ouder is dan de langere tekst, is het waarschijnlijk dat de Septuaginta teruggaat op een oudere Vorlage van het boek Jeremia dan de Masoretische tekst. Dit betekent echter niet dat de Septuaginta ook de betere tekst is. Een oudere bron is namelijk niet per se beter dan een jongere bron. De jongere bron kan namelijk waardevolle historische verwijzingen bevatten, die in de oudere bron ontbreken. Het Bijbelboek Jeremia is het resultaat van een lang proces van overleveren en redigeren. Het is onbekend vanaf welk moment dit Bijbelboek een afgerond geheel vormde. Daarom zou het ook onjuist zijn om te stellen dat de woorden die de Masoretische tekst bevat, maar die ontbreken in de Septuaginta, niet aan het Bijbelboek toebehoren. Daarnaast is de Septuaginta een vertaling, terwijl de Masoretische tekst de oorspronkelijke taal bevat van het Bijbelboek Jeremia, en daarmee dichter bij de profeet Jeremia staat.⁸² Aangezien de MT-tekst daarbovenop in de gereformeerde kerken als gezaghebbend geldt, zal deze tekst als uitgangspunt dienen voor de werkvertaling van Jeremia 28.

Jeremia 28 is in de Septuaginta aanzienlijk korter dan in de MT. In de Griekse tekst ontbreken echter geen kernonderdelen van het verhaal. De woorden die ontbreken, zijn waarschijnlijk voor het grootste deel door latere redacteuren van het Bijbelboek Jeremia aan de tekst toegevoegd. Het betreft

---

van de valsheid van zijn woorden. De tekst kan volgens Stipp niet later geschreven zijn, omdat de vertelling geen kennis verraadt van de belegering van Jeruzalem door de Babyloniërs. De profetie van Jeremia over het ijzeren juk kan echter gezien worden als een toespeeling op de belegering van Jeruzalem en zelfs op haar verwoesting. De argumenten van Stipp bewijzen dus onvoldoende dat de tekst tussen 593-589 gedateerd moet worden. Een precieze datering kan helaas niet vastgesteld worden.

Fischer (*Jeremia*, 119; Peels, 'Jeremiah,' 100) meent dat het Bijbelboek Jeremia pas in de 4e eeuw v.Chr. geschreven is door één enkele auteur. Het is echter onwaarschijnlijk dat een auteur uit die tijd zulke precieze historische details kon vermelden.

⁸¹ Janssen, *Toelichtingen*, 27; Lange, *Wort*, 232. Zie paragraaf 4.2 voor de verschillen tussen de Septuaginta en de Masoretische Tekst van Jeremia 28.

⁸² Ik ga echter niet zover als Lundbom (*Jeremiah*, 327), die beweert dat de Septuaginta-versie van Jeremia een inferieure vertaling is, die geplaagd wordt door haplografie en vertaalfouten. Betreffende Jeremia 28 wijt hij eveneens veel van de gevallen waarin de MT-tekst woorden heeft die in de Septuaginta ontbreken, aan haplografie (Lundbom, *Jeremiah*, 332-333; 338). Het lijkt mij echter onwaarschijnlijk dat een vertaler tijdens het vertalen van een tekst zo vaak over woorden heen leest.

voornamelijk woorden die het verhaal historische context verschaffen, de tekst structuur verlenen en verbindingen leggen met de grotere context van het Bijbelboek Jeremia.⁸³

Werkvertaling

1 Het gebeurde in hetzelfde jaar, in het begin⁸⁴ van het koningschap van Zedekia, de koning van Juda, in het vierde jaar in de vijfde maand, dat Hananja, de zoon van Azzur, de profeet⁸⁵ uit Gibeon, tegen mij⁸⁶ sprak in het huis van JHWH voor de ogen van de priesters en heel het volk:

2 Zo spreekt JHWH van de legermachten, de God van Israël:

Ik breek het juk van de koning van Babel.

3 Binnen twee volle jaren⁸⁷ breng ik al⁸⁸ de voorwerpen van het huis van JHWH, die⁸⁹ Nebukadnezar, de koning van Babel van deze plaats heeft genomen en ze naar Babel heeft gebracht, naar deze plaats terug.

4 En Jechonja, de zoon⁹⁰ van Jehojakim, koning van Juda en alle⁹¹ ballingen die⁹² naar Babel gingen, breng ik terug naar deze plaats, zegt JHWH, want ik zal het juk van de koning van Babel breken.

5 Toen zei de profeet⁹³ Jeremia tegen de profeet Hananja voor de ogen van de priesters en voor de ogen van heel het volk⁹⁴ die in het huis van JHWH stonden:

---

⁸³ Crenshaw, *Conflict*, 25; Köszeghy, *Streit*, 139-140; Osuji, *Truth*, 26; 28.

⁸⁴ In de Septuaginta ontbreken de woorden 'in hetzelfde jaar, in het begin.' In plaats daarvan begint deze vertaling met de woorden 'Het gebeurde in het vierde jaar.' De BHS (*Biblia*, 837) meent dat dit de betere lezing is (zie ook Stipp, 'Jeremia-Erzählungen', 322). De woorden בְּשָׁנָה הָרִיבָּה לְיָהוִי lijken te zijn toegevoegd om daarmee een directe verbinding te leggen met hoofdstuk 27. Dat hoofdstuk begint namelijk ook met het woord בְּרִאשִׁית. Hoewel het een latere toevoeging zou kunnen zijn, betekent dat niet dat de lezing van de Septuaginta beter is. De confrontatie tussen Hananja en Jeremia vond inderdaad in hetzelfde jaar plaats als hoofdstuk 27, aan het begin van het koningschap van Zedekia. Er is dus geen dwingende reden om op deze plaats de Septuaginta de voorkeur te geven.

⁸⁵ De Septuaginta vertaalt met ψευδοπροφήτης (valse profeet). Waarschijnlijk is het woord ψευδο door de vertaler toegevoegd om duidelijk te maken dat Hananja geen echte profeet is. Hij is de titel 'profeet' niet waardig.

⁸⁶ In het vervolg van Jeremia 28 wordt er in de derde persoon over Jeremia gesproken. De BHS (*Biblia*, 837) stelt daarom voor of hier wellicht niet beter 'tegen Jeremia' gelezen kan worden. Dat men hier een suffix 1 ev. leest, is echter verklaarbaar door de overgang van hoofdstuk 27 naar hoofdstuk 28. In Jeremia 27 wordt, behalve in vers 1, namelijk steeds de 1e persoon voor Jeremia gebruikt. Het suffix 1 ev. in Jer. 28:1 legt zo een verbinding tussen hoofdstuk 27 en 28.

⁸⁷ שְׁנָתַיִם יָמִים betekent letterlijk 'jaren van dagen.' Deze woordencombinatie moet vertaald worden met 'twee volle jaren' (Koehler, *Lexicon*, 997).

⁸⁸ Dit woord ontbreekt in de Septuaginta. In dit geval zou haplografie (zie Lundbom, *Jeremiah*, 332) goed mogelijk kunnen zijn, aangezien het woord dat erop volgt maar één letter verschilt van לָ, en er dus makkelijk overheen gelezen kon worden door de vertaler. Een eveneens aannemelijke verklaring is dat een redacteur dit woord ter verduidelijking of verfraaiing (vanwege de alliteratie) heeft toegevoegd.

⁸⁹ De woorden 'die (...) gebracht' ontbreken in de Septuaginta. Deze woorden zijn waarschijnlijk door een redacteur ingevoegd ter verduidelijking voor latere lezers. Tevens kan deze invoeging gediend hebben ter verfraaiing van de profetie van Hananja. In combinatie met de toevoegingen in vers 4 heeft de profetie namelijk een chiastische structuur (zie par. 4.3) die in de Septuaginta ontbreekt.

⁹⁰ De woorden 'de zoon van Jehojakim, koning van Juda' ontbreken in de Septuaginta. Vermoedelijk zijn deze woorden ter verduidelijking door een redacteur ingevoegd. De naam Jechonja zal immers vaker voorgekomen zijn.

⁹¹ Dit woord ontbreekt in de Septuaginta.

⁹² De woorden 'die (...) JHWH' ontbreken in de Septuaginta. Waarschijnlijk zijn deze woorden ingevoegd door een latere redacteur om de profetie te verfraaien (zie noot 88), en te accentueren dat Hananja zijn profetie in JHWH's naam uitspreekt.

⁹³ In de Septuaginta ontbreekt de term 'profeet.' Met uitzondering van vers 1 ontbreekt deze term in de Septuaginta eveneens op de overige plekken waar in deze werkvertaling Hananja en Jeremia aangeduid worden met 'de profeet.' De vertaler heeft deze term wellicht telkens weggelaten, omdat hij meende dat deze overbodig was, en hij Hananja daarbij de titel 'profeet' niet waardig achtte (zie noot 84). Een andere verklaring is, dat een redacteur van de Hebreeuwse tekst de titel telkens heeft toegevoegd, om te benadrukken dat we hier te doen hebben met een profetisch conflict.

⁹⁴ In de Septuaginta is de volgorde omgekeerd. Allereerst wordt het volk genoemd en daarna pas de priesters. Gewoonlijk staan in het Bijbelboek Jeremia, ook in de Septuaginta, de priesters eerder vermeld dan het volk. Het is daarom, volgens de regel dat de moeilijkere lezing de meest oorspronkelijke is, waarschijnlijk dat de Septuaginta de oorspronkelijke volgorde heeft behouden, terwijl de MT-tekst de volgorde heeft aangepast aan de gebruikelijke volgorde.

De volgorde in de Septuaginta heeft een functie. Doordat de priesters als laatste genoemd worden, heeft de bijzin betrekking op de priesters. De uitdrukking 'die in het huis van JHWH stonden' kan namelijk betrekking hebben op priesters die dienst deden in de tempel. Wanneer de bijzin betrekking heeft op de priesters, betekent dat dat deze priesters op dat moment hun dienst vervulden en daarmee ook de verantwoordelijkheid hadden voor wat er in de tempel gebeurde. De confrontatie tussen Hananja en Jeremia vindt dus plaats onder het opzicht van de priesters, en dat kan verklaren waarom Jeremia zich zo voorzichtig uitdrukt. Daarnaast worden de priesters medeverantwoordelijk gesteld voor het onheil dat

6 De profeet Jeremia zei:

Werkelijk, zo moge JHWH handelen; moge JHWH uw woorden laten staan die u hebt geprofeteerd, door de voorwerpen van het huis van JHWH en ieder die weggevoerd is van Babel naar deze plaats terug te brengen.

7 Echter,⁹⁵ luister toch naar dit woord⁹⁶ dat ik spreek in uw oren en in de oren van heel het volk:

8 De profeten die vanouds voor mijn aangezicht en voor uw aangezicht waren, profeteerden aangaande vele landen en over⁹⁷ grote koninkrijken van oorlog en van kwaad⁹⁸ en van pest.⁹⁹

9 Wat betreft de profeet die zal profeteren van vrede;

aan het uitkomen van het woord van de profeet kan men van de profeet weten,

dat JHWH hem in werkelijkheid heeft gezonden.

10 Toen nam de profeet Hananja het juk van boven de nek van de profeet Jeremia en brak het.¹⁰⁰

11 En Hananja sprak voor de ogen van heel het volk:

Zo spreekt JHWH: zo¹⁰¹ zal ik het juk van Nebukadnezar,¹⁰² de koning van Babel, binnen twee volle jaren¹⁰³ breken van boven de nek van al de volken.

Toen ging de profeet Jeremia zijns weegs.

Setuma

12 Toen kwam het woord van JHWH tot Jeremia, nadat de profeet Hananja het juk van boven de nek van de profeet Jeremia had gebroken:

13 Ga en zeg tegen Hananja:

Zo spreekt JHWH:

Jukken van hout hebt u gebroken, maar¹⁰⁴ u heeft¹⁰⁵ in plaats daarvan jukken van ijzer gemaakt.

14 Want zo spreekt JHWH van de legermachten, de God van Israël:

Een ijzeren juk leg ik op de nek van al deze volken

om Nebukadnezar,¹⁰⁶ de koning van Babel, te dienen.

En zij zullen hem dienen.

Ja zelfs de dieren van het veld heb ik aan hem gegeven.¹⁰⁷

Jeruzalem zal overkomen, omdat zij Hananja's boodschap niet tegenspreken en hem zijn gang laten gaan, terwijl zij als opziensers hadden kunnen ingrijpen. In dit geval verdient de tekst van de Septuaginta daarom de voorkeur (Renkema, 'Note', 253-254). Zie ook Hermisson, 'Kriterien', 137; Lundbom, *Jeremiah*, 334.

⁹⁵ Het partikel ׀ is verwant met woorden als כִּי, לֵּה, וְ, en כֵּן. De precieze betekenis laat zich aflezen uit de context. In deze context kan er het beste met 'echter' of 'maar' vertaald worden (Koehler, *Lexicon*, 42).

⁹⁶ De Septuaginta leest i.p.v. 'dit woord,' 'het woord van de Heer.' De term יהוה vertoont gelijkenis met de naam יהוה. Vermoedelijk heeft de vertaler hier i.p.v. יהוה daarom יהוה gelezen, zeker gezien Jeremia op andere plaatsen vaak de naam van JHWH noemt wanneer hij begint te spreken.

⁹⁷ De voorzetsels על en בֵּת betekenen in deze context ongeveer hetzelfde (Carr, 'עֲלֵה', 669; Scott, 'אֶל', 41). Om het verschil tussen beide voorzetsels te tonen, heb ik ervoor gekozen om ze te vertalen met twee verschillende termen die synoniem aan elkaar zijn.

⁹⁸ Veel handschriften lezen רָעָה, wat 'honger' betekent. Dit is verklaarbaar door de gelijkenis tussen רָעָה en רָעָה, en doordat het woord רָעָה veelal voorkomt in onheilsprofetieën van Jeremia waarin verschillende soorten van onheil opgesomd worden.

⁹⁹ In de Septuaginta ontbreken de woorden 'kwaad' en 'pest.' Op geen andere plek in de Septuaginta ontbreken er twee woorden uit de MT die behoren tot een rijtje van drie onheilszaken. Daarom is het waarschijnlijk dat een redacteur de Hebreeuwse tekst heeft aangevuld om aan de woorden van Jeremia meer reikwijdte te verlenen (de Jong, 'Fallacy', 8).

¹⁰⁰ Het woord מִוֶּקֶה is vrouwelijk, terwijl het suffix הוּ mannelijk is. Dit kan aldus verklaard worden: מִוֶּקֶה (dwarsbalk) is onderdeel van het juk (עֹל) dat Jeremia draagt. Het woord kan zelfs als pars pro toto de betekenis 'juk' dragen en daarmee dezelfde betekenis hebben als עֹל. Het woord עֹל is mannelijk. Met het mannelijk suffix הוּ wordt er dus verwezen naar het woord עֹל (zie Jer. 28:11; Fischer, *Jeremiah*, 66). Vandaar ook dat מִוֶּקֶה beter met 'juk' dan met 'dwarsbalk' vertaald kan worden in Jer. 28.

¹⁰¹ כֵּן is een reduplicatie van לֵּה. De betekenis ervan is 'zo' (Koehler, *Lexicon*, 434).

¹⁰² De naam 'Nebukadnezar' ontbreekt in de Septuaginta.

¹⁰³ De woorden 'binnen twee volle jaren' ontbreken in de Septuaginta. Een redacteur heeft met het toevoegen van deze woorden wellicht willen benadrukken dat Hananja een korte termijn stelt voor het uitkomen van zijn profetie.

¹⁰⁴ Vanwege het contrast tussen 'jukken van hout' en 'jukken van ijzer,' moet de waw hier niet consecutief, maar adversatief vertaald worden (zie voor het verschil tussen consecutief en adversatief gebruik van de waw: Lettinga, *Grammatica*, 125).

¹⁰⁵ De Septuaginta leest hier de 1e persoon enkelvoud. Daardoor is niet Hananja, maar God daar het subject van het werkwoord 'maken.' De MT-lezing is de moeilijkere lezing en daarmee meer waarschijnlijk (vgl. Lundbom, *Jeremiah*, 338).

¹⁰⁶ De naam 'Nebukadnezar' ontbreekt in de Septuaginta.

¹⁰⁷ De woorden 'Zij (...) gegeven' ontbreken in de Septuaginta. Deze woorden wijzen terug op Jer. 27:6 en zijn vermoedelijk door een latere redacteur toegevoegd.

15 Ook¹⁰⁸ zei de profeet Jeremia tegen de profeet Hananja:
 luister toch Hananja:
 JHWH heeft u niet gezonden, maar u heeft dit volk laten vertrouwen op leugen.
 16 Daarom, zo spreekt JHWH:
 zie, ik zend u dit jaar van boven het oppervlak van de aarde weg.
 U zult sterven, want u hebt afvalligheid gesproken ten aanzien van JHWH.¹⁰⁹
 17 En de profeet Hananja stierf in datzelfde jaar, in de zevende maand.¹¹⁰

4.3 Structuuranalyse

De structuur van een tekst bepaalt mede de zeggingskracht daarvan. Daarom verdient de structuur van een Bijbeltekst een grondige analyse. Hieronder volgt een uiteenzetting van de bevindingen die zijn opgedaan uit de analyse van de structuur van Jeremia 28.

Verschillende delen

De tekst van Jeremia 28 kan verdeeld worden in twee hoofddelen. Het eerste deel beschrijft de komst van Hananja en eindigt met het vertrek van Jeremia. Het tweede deel beschrijft de komst van Gods Woord en eindigt met de dood van Hananja. Deze twee hoofddelen kunnen samen onderverdeeld worden in 5 kleinere delen die elk weer uit twee onderdelen bestaan. De opbouw van Jeremia 28 is dan als volgt:

Deel I

- 1a Datering en Introductie van Hananja's profetie (Jer. 28:1)
- 1b Profetie van Hananja (Jer. 28:2-4)
- 2a Introductie van Jeremia's reactie (Jer. 28:5)
- 2b Jeremia's reactie (Jer. 28:6-9)
- 3a Hananja's reactie op Jeremia's woorden (Jer. 28:10-11B)
- 3b Jeremia's reactie op Hananja's optreden (Jer. 28:11C)

Deel II

- 4a Introductie van de komst van Gods Woord (Jer. 28:12)
- 4b Gods Woord tot Jeremia (Jer. 28:13-14)
- 5a Overdracht van Gods Woord door Jeremia (Jer. 28:15-16)
- 5b Uitwerking van Gods Woord op Hananja (Jer. 28:17)

Bijzonderheden

Verschillende bijzonderheden vallen op wanneer men de structuur van Jeremia 28 bestudeert. Zo kent de eerste profetie van Hananja een grotendeels chiastische opbouw. Deze opbouw is als volgt:

- A 1: Zo spreekt JHWH
- B 1: Ik breek het juk
- C 1: Ik breng terug
- D 1: De voorwerpen van het huis van JHWH die naar Babel zijn gebracht**
- D 2: Koning Jechonja en de ballingen die naar Babel gingen**
- C 2: Ik breng terug
- A 2: Zegt JHWH
- B 2: Ik zal het juk breken

¹⁰⁸ Voor deze vertaling is gekozen om duidelijk te maken dat Jeremia de inhoud van de verzen 13-14 eveneens aan Hananja overgebracht heeft (vgl. Oosterhoff, *Jeremia*, 370).

¹⁰⁹ De woorden 'want (...) verklaard' ontbreken in de Septuaginta. Deze woorden komen overeen met Jer. 29:32 en leggen zo een verbinding met dit hoofdstuk. Ze zijn waarschijnlijk later door een redacteur toegevoegd.

¹¹⁰ De Septuaginta leest 'en hij stierf in de zevende maand.' De woorden 'in datzelfde jaar' zijn vermoedelijk later door een redacteur toegevoegd, ter verduidelijking dat Hananja twee maanden later stierf.

Hananja herhaalt elke uitspraak van zijn profetie, behalve de kern daarvan. Die kern bestaat echter ook uit twee delen die parallel aan elkaar staan, en waarin het woord 'Babel' herhaald wordt. In een chiasme geldt het centrum daarvan als het meest belangwekkende. Het meest belangrijke onderdeel van Hananja's profetie is dus dat de tempelvoorwerpen en de ballingen terug zullen keren. Niet voor niets herhaalt Jeremia juist deze woorden wanneer hij de inhoud van Hananja's profetie weergeeft in vers 6. Opvallend is dat de profetie niet eindigt met het Woord van JHWH, zoals je vanwege de opbouw van het chiasme zou verwachten, maar met het breken van het juk. Op deze wijze benadrukt Hananja dat God dit juk werkelijk zal breken, en wordt Jeremia nadrukkelijk uitgedaagd, die met een juk op zijn nek juist de tegenovergestelde boodschap uitdraagt.

De introductie van Jeremia's reactie in vers 5 kent eenzelfde opbouw als de introductie van Hananja's profetie in vers 1. Waar de woorden 'toen zei de profeet Jeremia' uit vers 5 echter herhaald worden in vers 6a, wordt Hananja in vers 2 direct zelf aan het woord gelaten. Op deze wijze wordt benadrukt dat Jeremia in vers 6 niet in Gods naam spreekt, in tegenstelling tot Hananja in vers 2. De opbouw van Jeremia's reactie zelf is als volgt: Allereerst spreekt Jeremia in vers 6 zijn gevoelens uit met betrekking tot de profetie van Hananja. Daarna geeft hij de kern van deze profetie weer. Vervolgens introduceert Jeremia in vers 7 zijn inhoudelijke reactie. Daarop volgt deze reactie, die uit twee delen bestaat. Allereerst spreekt Jeremia in vers 8 over de verkondiging van de vroegere profeten. Vervolgens spreekt hij in vers 9 over de houding die men tegenover de profeet moet innemen die een boodschap brengt die tegengesteld is aan deze verkondiging. Van groot belang daarbij is of de woorden van deze profeet werkelijkheid zullen worden. Dat blijkt uit het begin en einde van Jeremia's reactie, waarin Jeremia de toekomst aanhaalt als bepaler van de waarheid. Jeremia begint zijn reactie met het woord 'werkelijk' (וְכֵן) en eindigt die met 'in werkelijkheid' (בְּכֵן). Deze inclusio toont dat Jeremia's reactie bepaald wordt door de vraag naar de waarheid.

De uitspraak van JHWH in vers 13 wordt gekenmerkt door de stijlfiguur van het chiasme. De zin begint met de woorden 'jukkan van hout' en eindigt met de woorden 'jukkan van ijzer,' terwijl de werkwoorden 'breken' en 'maken' slechts van elkaar gescheiden zijn door een voegwoord.

Jer. 28:17 vormt een inclusio met Jer. 28:1. In vers 1 wordt Hananja geïntroduceerd; in vers 17 wordt zijn einde vermeld. Jeremia 28 begint en eindigt met een datering.

Overzicht

De bovenstaande gegevens tonen dat de structuur van Jeremia 28 een zorgvuldige opbouw kent. Beide profeten komen twee keer aan het woord, waardoor er een zekere gelijkwaardigheid tussen beide profeten gecreëerd is. Beiden krijgen zij even vaak de titel 'profeet' toebedeeld. Telkens wanneer een van beide profeten begint te spreken, wordt dat op duidelijke wijze ingeleid. De eerste profetie van Hananja is zorgvuldig opgebouwd door middel van een chiasme. Daarop krijgt Jeremia de ruimte om te reageren, waarbij zijn reactie eveneens een zorgvuldige opbouw kent met het gebruik van een stijlfiguur. Hierop reageert Hananja weer met een krachtige symbolische handeling en de bevestiging van zijn eigen profetie. Dit optreden schijnt Jeremia's woorden teniet te doen, gezien zijn stille aftocht. Na vers 11 is er een scheiding aangebracht in de Hebreeuwse tekst door middel van een Setuma. Met Jeremia's vertrek is de eerste confrontatie tussen de twee profeten beëindigd. Hananja verschijnt daarbij als winnaar van deze confrontatie. In vers twaalf begint God echter te spreken. De hoogste Rechter draait de zaken om. Hij veroordeelt Hananja en rechtvaardigt Jeremia. Uiteindelijk heeft Jeremia daardoor het laatste woord. Waar Jeremia in vers 11 zonder woorden het toneel verlaat, is het in vers 17 namelijk Hananja die zonder woorden de boodschap van Jeremia moet incasseren, en daarbij zelfs de aarde verlaat. Dankzij de vormgeving van de inleiding en het slot, die samen een inclusio vormen, verschijnt de tekst als een duidelijk afgerond geheel.¹¹¹

¹¹¹ Kraus, *Krisis*, 104; Lundbom, *Jeremiah*, 328-329; Osuji, *Truth*, 197-198; 201; 217; 220; Overholt, *Threat*, 38; Schneider, *Krisis*, 54; Smelik, 'Contest', 250-251; 258; Stipp, *Jeremia*, 157.

4.4 Detailexegese Jeremia 28

In deze paragraaf zal een uitgebreide exegese gegeven worden van de tekst van Jeremia 28, waarbij ik het gesprek zal aangaan met verschillende exegeten. In elke paragraaf zal er een gedeelte van Jeremia 28 uitgelegd worden. Aangezien de verzen 8-9 qua uitleg tot de moeilijkste verzen van Jeremia 28 behoren, verdienen deze verzen ook de meeste aandacht. Paragraaf 4.4.4, waarin de exegese van deze verzen gegeven wordt, is daarom de meest omvangrijke paragraaf.

4.4.1 Jeremia 28:1

In 594 v.Chr., in de tijd dat Jeremia in opdracht van God een juk droeg (Jer. 27:2), begon Hananja tot Jeremia te spreken. De vijfde maand is de maand Av, die volgens onze kalender in juli en augustus valt. De woorden ‘in het vierde jaar’ verbinden Jer. 28 chronologisch aan Jer. 50-51. In het vierde jaar van de regering van Zedekia krijgt Seraja de opdracht van Jeremia om een boekrol mee te nemen naar Babel, en die daar in de Eufraat te werpen (Jer. 51:59-64). Op de boekrol zijn onheilswoorden over Babel geschreven, die we volgens Jer. 51:60 kunnen teruglezen in Jer. 50-51:58.

De naam Hananja betekent ‘JHWH is genadig.’ De naam Azzur betekent ‘helper.’ Deze namen komen overeen met de boodschap die Hananja en de andere profeten uit Juda verkondigen. Zij dragen namelijk de boodschap uit dat JHWH genadig is en dat Hij de Israëlieten steeds wil helpen. Daarbij gaan zij echter voorbij aan Gods rechtvaardigheid en toorn over de zonde.

Gibeon lag ongeveer 10 kilometer ten noordwesten van Jeruzalem, vermoedelijk op de plaats van het huidige Al Jib. De stad lag op het grondgebied van Benjamin, maar behoorde toe aan de Levieten (Joz. 21:17). Gibeon was een belangrijke en welvarende cultusplaats. Koning Salomo ging hiernaartoe om te offeren, omdat in Gibeon de belangrijkste offerhoogte was van de omgeving (1 Kon. 3:4). Hier verscheen God hem in een droom (1 Kon. 3:5). In die tijd stond de tabernakel van JHWH op de offerhoogte van Gibeon (1 Kon. 21:29). Dat Hananja uit Gibeon afkomstig was, betekent dat hij evenals Jeremia uit een priestergeslacht stamde. Als Gibeoniet zal Hananja een zekere status hebben genoten in de tempel van JHWH.

Hananja spreekt Jeremia aan, echter niet met de opzet dat alleen Jeremia zijn woorden zal horen. Hananja spreekt op zodanige wijze tot Jeremia, dat hij daarmee de aandacht trekt van de mensen die aanwezig zijn in de tempel. De aanwezigheid van het volk vergroot het belang van de woorden die Hananja spreekt.¹¹² Deze profeet kan het volk namelijk oproepen tot gehoorzaamheid aan God, maar tevens oproepen tot het tegendeel en daarmee de ondergang van Jeruzalem bewerkstelligen (Jer. 27:16-17).¹¹³

4.4.2 Jeremia 28:2-4

Hananja begint zijn profetie op gebruikelijke wijze met de zogenaamde Botenformel. Hij verklaart daarmee dat hij als boodschapper door God gezonden is om deze profetie te spreken. De Botenformel van Hananja is gelijk aan de Botenformel die Jeremia onder meer in Jer. 27:4 en 28:14 uitspreekt. De titel ‘JHWH van de legermachten’ drukt Gods macht uit. JHWH heeft beschikking over een grote hemelse legermacht (vgl. 2 Kon. 6:17), en bezit dus de macht om Zijn Woord tot uitvoering te brengen. De titel ‘de God van Israël’ drukt uit dat JHWH zich aan Israël verbonden heeft.

Het werkwoord שָׁבַר betekent ‘breken.’ Wanneer God het subject is van dit werkwoord in de Bijbel, wordt het gebruikt om uitdrukking te geven aan Zijn straffend handelen. Jesaja gebruikt hetzelfde woord om aan te geven dat de Assyriërs door God gestraft zullen worden (Jes. 14:25, vgl.

---

¹¹² Volgens Huwyler (*Jeremia*, 194) waren naast de priesters en het volk, ook de koning en de gezanten van de naburige staten aanwezig toen Hananja begon te profeteren. Ook Kraus (*Krisis*, 86) meent dat de gezanten op dat moment aanwezig waren. Niets wijst er echter op dat dit het geval was. Wanneer de koning of deze gezanten aanwezig waren geweest, had de schrijver dat waarschijnlijk wel vermeld, aangezien het belang van de confrontatie daarmee nog groter zou zijn geweest. Dat de terugkeer van koning Jojachin wordt aangekondigd door Hananja, wijst erop dat koning Zedekia niet aanwezig was. Daarnaast blijkt uit de inhoud van de profetie van Hananja dat dezelfde mensen aangesproken worden als in de derde profetie van Jeremia uit H. 27, dus slechts de priesters en het volk (vgl. Osuji, *Truth*, 200).

¹¹³ Fischer, *Jeremia*, 67-69; Fischer, *Jeremia Prophet*, 16; Kraus, *Krisis*, 86; Lundbom, *Jeremiah*, 331; Oosterhoff, *Jeremia*, 375; Stipp, *Jeremia*, 153.

Amos 1:5 en Nah. 1:13). Jeremia gebruikt het werkwoord op dezelfde wijze voor Jeruzalem (Jer. 19:10-11). Het woord לָךְ (juk) duidt in de Bijbel over het algemeen een onderdrukkende heerschappij aan. Men ging namelijk gebukt onder de last van een zware heerschappij. Deze zware heerschappij kon aan een volk opgelegd worden door een buitenlandse overheerser, maar ook door de eigen koning die zijn volk zware lasten oplegde (1 Kon. 12:4). Dat God het juk van de koning van Babel zal breken, betekent dat God hem zal gaan straffen, en dat de Israëlieten bevrijd zullen worden van zijn onderdrukkende heerschappij. Zo had God Zijn volk uit Egypte bevrijd van het juk van de farao (Lev. 26:13), door hem te doen omkomen in de Schelfzee. God had eveneens het juk van de Assyriërs vernietigd, zoals de profeet Jesaja geprofeteerd had (Jes. 10:24-27). De profetie van Hananja bevat daarmee taal uit Israëls profetische traditie die de toehoorders vertrouwd in de oren moet hebben geklonken.¹¹⁴

Het werkwoord שָׁבַר staat in het perfectum. Hananja gebruikt hier een profetisch perfectum. Dit perfectum wordt gebruikt ter aanduiding van gebeurtenissen die nog niet hebben plaatsgevonden, maar zeker zijn te verwachten of als onvermijdelijk worden beschouwd. De profeet verzet zich zo levendig in de toekomst, dat die toekomst voor hem op dat moment al werkelijkheid is. Op het moment van spreken lijdt Jeruzalem nog onder het juk van Babel, maar in Gods raad is de heerschappij van Babel volgens Hananja al gebroken. De tweede maal dat Hananja het werkwoord שָׁבַר uitspreekt, gebruikt hij een imperfectum-vorm daarvan. Dit is niet in tegenspraak met de eerdere perfectum vorm, maar vult die vorm aan. Omdat God reeds besloten heeft het juk van Babel te breken, zal zich dat zich binnenkort gaan voltrekken en voor iedereen zichtbaar worden.¹¹⁵

Hananja profeteert dat, als gevolg van het breken van het juk van Babel, de geroofde tempelvoorwerpen weer zullen terugkeren naar de tempel. Dit was geen vanzelfsprekendheid. De Israëlieten waren niet machtig genoeg om hun tempelschatten zelf terug te halen uit Babel. Zij moesten daarom hopen op een nieuwe heerser die de Israëlieten goedgezind was, en die hen de tempelvoorwerpen zou teruggeven. God is echter machtig genoeg om dit te bewerkstelligen. Zo zorgde Hij er ten tijde van Samuël zelf voor dat Zijn ark terugkeerde in Israël, nadat deze geroofd was door de Filistijnen (1 Sam. 5-6).

Het woord כֶּלִי (voorwerp) duidt de uitrusting aan die geschikt is voor een bepaalde dienst. Het woord kan verschillende zaken aanduiden, zoals een wapen of een instrument. In de context van het huis van God gaat het om de uitrusting die voor de tempeldienst gebruikt werd, zoals altaren, lampen, schalen, sprengbekkens, etc.¹¹⁶ Voor de priesters en het volk dat in de tempel aanwezig was, waren de tempelvoorwerpen van groot belang. Het gemis van een deel van deze voorwerpen werd in de tempel zelf het sterkste gevoeld. Slechts wanneer de geroofde tempelvoorwerpen teruggebracht zouden worden, zou de tempel haar vroegere status kunnen herwinnen. Pas dan zou de cultus weer haar volle uitstraling en uitwerking kunnen hebben. Vandaar dat Hananja deze voorwerpen als eerste noemt. Met de tempelvoorwerpen zullen echter ook de mensen terugkeren die als gevangenen waren weggevoerd naar Babel. Koning Jechonja is de belangrijkste van dit gezelschap. Hij werd in Jeruzalem als directe afstammeling van David nog altijd als de ware koning beschouwd. Dat Hananja Jechonja's naam in alle openheid in de tempel kon noemen, laat zien dat dit een algemeen gevoel was onder de Judeeërs. Met de ballingen zullen ook de weggevoerde priesters weer terugkeren. Op die manier zal de tempeldienst straks weer op volle sterkte kunnen draaien. De tempelcultus en de dynastie zullen dus volledig hersteld worden.

¹¹⁴ Ebach, 'Propheten', 346; Hamilton, 'שָׁבַר', 901; Friebel, *Sign-Acts*, 152; Köszeghy, *Streit*, 89; Peels, 'Jeremiah', 101; Lundbom, *Jeremiah*, 332; Schultz, 'שָׁבַר', 1629.

¹¹⁵ Kraus, *Krisis*, 87; Lettinga, *Grammatica*, 151-152; Lundbom, *Jeremiah*, 332; Oosterhoff, *Jeremia*, 376; Osuji, *Truth*, 202. Daarmee ga ik in tegen de opvatting van Stipp (*Jeremia*, 154 (vgl. Kraus, *Krisis*, 87)), dat God met het uitspreken van de profetie van Hananja het einde van Babels heerschappij in gang zet. Volgens Hananja was dit einde door God al in gang gezet; Hananja maakt deze werkelijkheid slechts bekend aan het volk.

¹¹⁶ Zie Jeremia 52:17-23 voor een beschrijving van verschillende tempelvoorwerpen, die op het moment van Hananja's profeteren nog aanwezig waren in de tempel, maar in 587 v.Chr. door de Chaldeeën meegenomen werden naar Babel.

Volgens Oswalt ('כֶּלִי', 440) duidt het woord כֶּלִי niet het altaar en de kandelaars zelf aan, maar de voorwerpen die gebruikt werden voor de bediening daarvan. Dit is mijns inziens onjuist. Jer. 27 spreekt ook over de gouden zee en de pilaren als tempelvoorwerpen, terwijl men daarmee niets kon bedienen. Alle onderdelen van de inrichting van de tempel konden aangeduid worden met כֶּלִי.

Hananja stelt de korte termijn van twee jaren voor het verloop van deze gebeurtenissen. Op die manier spreekt hij de boodschap van Jeremia tegen, dat men de koning van Babel zeventig jaar zou moeten dienen (Jer. 25:11). Ook Jeremia voorzag de terugkeer van de tempelvoorwerpen en de ballingen; echter niet op korte termijn (Jer. 23:3; 27:22). Koning Jechonja zou volgens Jeremia nooit meer terugkeren naar zijn land van herkomst (Jer. 22:26). Hananja gaat dus dwars in tegen Jeremia's eerdere profetieën. Zijn profetie is in het bijzonder een aanval op Jeremia's profetie dat men zich moet onderwerpen aan het juk van Babel. Indien Babels macht binnen twee jaar gebroken zou worden, behoefde men immers niet langer te vrezen voor represailles vanuit Babel. De Israëlieten zouden zich daardoor kunnen gaan gedragen alsof Babels juk reeds gebroken was. Het was daarmee niet langer nodig de koning van Babel te gehoorzamen.¹¹⁷

4.4.3 Jeremia 28:5-6

Jeremia reageert op Hananja's profetie zonder daarbij de Botenformel uit te spreken. Jeremia had Gods Woord kunnen herhalen dat hij in hoofdstuk 27 had gesproken met betrekking tot de profeten die op soortgelijke wijze profeteerden als Hananja (Jer. 27:16-22). Deze woorden waren echter gericht aan de priesters en het volk; niet aan die profeten zelf. Daarnaast reageert Hananja met zijn profetie juist op Jeremia's profetie uit hoofdstuk 27 en richt hij zich daarbij speciaal tot Jeremia. Daarom zal Jeremia het nodig hebben geacht om Hananja's profetie te beantwoorden met een nieuw woord. Aangezien Jeremia echter slechts in Gods naam kan spreken indien Gods Woord tot hem gekomen is, en dat met betrekking tot Hananja's specifieke profetie niet het geval is, antwoordt Jeremia hem met zijn eigen woorden.

Jeremia reageert met bevestigende woorden op Hananja's profetie. אָן betekent namelijk 'het is waar' en dient als blijk van instemming op een rede. Jeremia spreekt dit woord echter met sarcasme uit. Het tegenovergestelde van אָן is שָׁקֶר (leugen). In Jeremia 27 betitelde Jeremia de inhoud van Hananja's profetie nog als שָׁקֶר (Jer. 27:16). Het is daarom ondenkbaar dat Jeremia vlak na het uitspreken van deze woorden werkelijk zou instemmen met Hananja's profetie.¹¹⁸ De aanwezigheid van de priesters en het volk kan verklaren waarom Jeremia zich in zijn woorden niet openlijk tegen Hananja keert. Eerder hadden de priesters, de profeten en het volk Jeremia namelijk willen doden (Jer. 26:8), toen hij in de voorhof van de tempel profeteerde. In een ander geval was hij vanwege de inhoud van zijn woorden door een van de priesters geslagen en vastgezet (Jer. 20:1-2). Aangezien de priesters in de tempel een controlerende functie betreffende de verkondiging van profeten bezaten (Jer. 29:26), kon Jeremia daar niet vrijuit spreken. Jeremia wist dat de priesters en het volk graag luisterden naar profeten zoals Hananja. Zij zouden Hananja dus vermoedelijk steunen, indien hij boos op Jeremia zou worden. Daarom neemt Jeremia nu zijn toevlucht tot sarcasme. Een vergelijkbare situatie vinden we in 1 Kon. 22. Daar wordt de profeet Micha aan het hof geroepen om koning Achab raad te geven over een militaire onderneming. Van tevoren wordt hij door een bode onder druk gezet om op dezelfde wijze te profeteren als de 400 andere profeten, die profeteren dat de koning zal slagen in zijn plannen. Micha zegt dan hetzelfde als deze profeten, maar op zo'n wijze dat de koning doorziet dat hij onoprecht spreekt (1 Kon. 22:15-16). Jeremia zal zijn 'amen' eveneens op zo'n wijze uitgesproken hebben, dat het voor zijn toehoorders duidelijk was dat hij het niet oprecht meende.¹¹⁹

Vervolgens spreekt Jeremia de wens uit dat Hananja's profetie bevestigd zal worden door God. Jeremia gebruikt hiervoor het werkwoord קָם. Dit werkwoord kan in juridische zin gebruikt worden, waarbij het betrekking heeft op de geldigheid van een getuigenis. Jeremia spreekt de wens uit dat God aan de woorden van Hananja geldigheid zal verlenen, door te laten gebeuren wat Hananja heeft aangekondigd.¹²⁰ Om uitdrukking te geven aan zijn wens, gebruikt Jeremia de jussief van twee verschillende werkwoorden; קָם en שָׁקֶר. Dezelfde werkwoorden vinden we terug in Num. 23:19.¹²¹ In

¹¹⁷ Blenkinsopp, *History*, 142; Fischer, *Jeremia*, 70; Köszeghy, *Streit*, 142-143; Kraus, *Krisis*, 88; Osuji, *Truth*, 200.

¹¹⁸ Zoals Osuji, (*Truth*, 204), Kraus (*Krisis*, 92-93) en Stipp (*Jeremia*, 158) menen. De heilsprofetie van Hananja moet juist zeer pijnlijk geweest zijn voor Jeremia, omdat de situatie in Jeruzalem ten gevolge daarvan kon verslechteren (Jer. 27:16-17).

¹¹⁹ Hibbard, 'Revision', 346; Lundbom, *Jeremiah*, 334; Oosterhoff, *Jeremia*, 377; Overholt, *Threat*, 102-103; Renkema, 'Note', 254.

¹²⁰ Het tegenovergestelde van het werkwoord קָם is het werkwoord נָפַל (vgl. Joz. 23:14). Wanneer Hananja's woorden geen werkelijkheid zouden worden, zouden zijn woorden 'vallen;' hun geldigheid verliezen.

¹²¹ Evenals in Jeremia 28:6 staat in Num. 23:19 שָׁקֶר in de qal-modus en קָם in de hiph'il-modus van het imperfectum.

dit vers zegt Bileam tegen Balak dat God niet liegt zoals een mens, en hij stelt hem de vraag: 'zou Hij iets zeggen en het dan niet doen? Zou Hij spreken en het niet gestand doen?' Door naar deze woorden van Bileam te verwijzen, laat Jeremia doorschemeren dat hij niet overtuigd is door Hananja's woorden. Hananja is namelijk een mens, die volgens Num. 23:19 zou kunnen liegen. Op deze wijze maant Jeremia zijn publiek tot voorzichtigheid om Hananja direct te geloven. De tijd zal leren of Hananja de waarheid heeft gesproken. Indien Hananja's woorden werkelijk van God afkomstig zijn, zal God deze woorden namelijk bevestigen door te laten gebeuren wat Hananja heeft geprofeteerd. God waakt immers over Zijn Woord om het te doen (Jer. 1:12).

Evenals Hananja zou Jeremia graag willen dat de tempelvoorwerpen en de ballingen terug zouden keren in Jeruzalem. God heeft echter aan Jeremia bekendgemaakt dat het nog lang zal gaan duren voordat er een einde komt aan de heerschappij van Babel. In plaats van de voor Jeremia zo gebruikelijke woorden 'zo spreekt JHWH,' spreekt Jeremia in vers zes de woorden 'zo moge JHWH handelen' uit. Op die manier laat hij doorschemeren dat Hananja's woorden niet gegrond zijn op de werkelijkheid van Gods vaste Woord. De wens die Jeremia uitspreekt, is namelijk een irreële wens. Jeremia zou willen dat het waar was, maar weet dat dat niet zo is.¹²² Met deze wens geeft Jeremia uitdrukking aan zijn eigen gevoelens en komt hij zijn toehoorders tegemoet, die dezelfde gevoelens kennen. Hij kan echter niet werkelijk overeenstemmen met Hananja's profetie.¹²³

4.4.4 Jeremia 28:7-9

Jeremia 28:7

Het woord נִסְּאָ introduceert een scherpe tegenstelling. Jeremia spreekt dit woord uit om aan te geven dat er een grote tegenstelling is tussen de wens die hij zojuist uitsprak, dat Hananja's profetie in vervulling zou gaan, en de werkelijkheid. Op deze manier tekent Jeremia bezwaar aan tegen Hananja's profetie. Nadrukkelijk roept Jeremia niet alleen Hananja, maar heel het volk op om goed te luisteren naar de woorden die hij nu gaat spreken. Daarmee geeft hij aan dat deze woorden in het belang van alle Israëlieten zijn. Op meerdere plekken in Jeremia 26-29 komt men het werkwoord נִסְּאָ tegen. In de meeste gevallen heeft נִסְּאָ daar de betekenis van 'gehoorzamen.' Als de Israëlieten niet naar Gods Woord willen luisteren, maar Hem ongehoorzaam blijven, zal Jeruzalem verwoest worden (Jer. 26:4-6). In hoofdstuk 27 waarschuwt Jeremia de Israëlieten dat zij niet moeten luisteren naar de profeten die hen ertoe oproepen ongehoorzaam te zijn aan de koning van Babel. Indien zij dat toch zouden doen, zou Jeruzalem immers verwoest worden (Jer. 27:17). In overeenstemming met deze eerdere woorden wil Jeremia nu voorkomen dat het volk naar Hananja luistert. Indien de Israëlieten namelijk wel naar hem zouden luisteren, zouden zij daarmee niet luisteren naar Jeremia's oproep tot gehoorzaamheid aan de koning van Babel, wat tot gevolg zou hebben dat Jeruzalem verwoest zou worden. Daarom roept Jeremia het volk er nadrukkelijk toe op te luisteren naar zijn woorden en daarnaar te handelen. Het lot van heel Juda staat namelijk op het spel.¹²⁴

Jeremia 28:8

Wanneer het woord עוֹלָם gebruikt wordt ter aanduiding van het verleden, heeft het meestal betrekking op iets dat lang geleden is en waarvan de tijd niet precies bepaald is. Het duidt echter niet per se op een onoverzienbaar ver verleden.¹²⁵ De uitdrukking לְפָנַי geeft aan dat de profeten waarop Jeremia doelt, in het blikveld van Hananja en Jeremia staan. Het zijn daarmee de profeten uit de profetische

¹²² Gallagher, 'Discerning', 9; Moberly, *Discernment*, 106-107. Dit in tegenstelling tot de wetenschappers die menen dat Jeremia er rekening mee hield dat Hananja de waarheid zou kunnen spreken (zo Fischer, *Jeremia*, 72; Kraus, *Krisis*, 94; Koch, *Formgeschichte*, 255; Osuji, *Truth*, 214; 388; Schneider, *Krisis*, 54). God is immers soeverein, dus zou Hij ook een nieuw woord kunnen spreken via een andere profeet. Daarmee zou God wel afgeschilderd worden als een onbetrouwbare God, die zomaar terug kan komen op het Woord dat Hij sprak tot Zijn profeet, zonder dat eerst aan hem bekend te maken. God doet echter niets zonder het eerst aan Zijn eigen profeten bekend te maken (Amos 3:7). De Bijbel laat juist zien dat profeten moeten blijven vasthouden aan het Woord dat God zelf tot hen gesproken heeft (1 Kon. 13:11-24). Het Woord van God houdt namelijk eeuwig stand, en daarom is Gods Woord volkomen betrouwbaar.

¹²³ Coppes, 'קָנָם', 793; Crenshaw, *Conflict*, 72; De Vries, *Prophet*, 142; Epp-Tiessen, *Concerning*, 175; Lundbom, *Jeremiah*, 341; Oosterhoff, *Jeremia*, 371; Osuji, *Truth*, 204; Stipp, *Jeremia*, 158.

¹²⁴ Fischer, *Jeremia*, 73; Oosterhoff, *Jeremia*, 377; Osuji, *Truth*, 204; 284-285.

¹²⁵ Zie Macrae 'עָלָם', 672-673. Dit in tegenstelling tot wat Fischer (*Jeremia*, 73) en De Jong ('Fallacy', 13) beweren.

traditie van Israël wiens profetieën bekend waren bij Hananja en Jeremia. Profeten als Amos, Micha (vgl. Jer. 26:18) en Jesaja, maar ook profeten uit een eerder verleden, zoals de profeet Mozes, die tegen Egypte profeteerde.¹²⁶ Dit zijn dezelfde profeten waarnaar Jeremia elders verwijst als hij spreekt over de profeten die God vroeg en laat naar de Israëlieten zond, maar waarnaar zij weigerden te luisteren (7:25; 25:4; 26:5; 29:19). Uit de gelijkenis van Hananja's profetie met bepaalde profetieën van Amos (Amos 1:5) en Jesaja (Jes. 14:25), blijkt dat Hananja bekend was met de woorden van deze profeten.

De profetieën van Amos zijn een goed voorbeeld van het soort profetieën waar Jeremia op doelt. In de hoofdstukken 1-2 profeteert Amos over Aram, de Filistijnse steden, Tyrus, Edom, Ammon, Moab, Juda en Israël. Over de vorsten van deze koninkrijken wordt het oordeel uitgesproken (Amos 1:5; 1:8; 1:10; 1:12; 1:15 etc.). Ook Jesaja profeteert over vele landen, waaronder machtige koninkrijken. Hij profeteert over heidense koninkrijken als Babel, Assyrië, Aram, Cusj en Egypte, maar eveneens over de koninkrijken Israël en Juda (Jes. 14-22).¹²⁷

De inhoud van deze profetieën wordt gekarakteriseerd als oorlog, kwaad en pest. Deze drieslag lijkt op de drieslag die we vaker vinden in het Bijbelboek Jeremia en tevens in het Bijbelboek Ezechiël; 'het zwaard, de honger en de pest' (zie bijv. Jer. 14:12). Terwijl deze drieslag echter telkens dezelfde woordencombinatie kent, wijkt Jeremia daar nu vanaf. Alleen het woord דָּבָר vinden we ook in de drieslag die Jeremia op andere plekken gebruikt. De reden hiervoor kan zijn, dat Jeremia in dit geval niet zijn eigen boodschap vertolkt, maar de boodschap van de profeten die hem voorafgingen. Die boodschap komt in grote mate overeen met de boodschap van Jeremia, maar is daaraan niet gelijk.

Het woord מִלְחָמָה betekent 'strijd/gevecht.' Wat klank betreft lijken de woorden מִלְחָמָה en מַמְלָכוֹת (koninkrijken) op elkaar. Door de gelijkenis tussen deze woorden klinkt Jeremia's uitspraak extra krachtig en is zijn uitspraak makkelijker te onthouden. Het woord מִלְחָמָה heeft hier dezelfde lading als het woord חֶרֶב (zwaard) in de drieslag die Jeremia op andere plekken gebruikt. In de strijd vallen er namelijk door het zwaard veel doden (vgl. Jer. 18:21). Jeremia doelt hier op de strijd die het gevolg is van een vijandelijke inval in het betreffende land. Indien een land aangevallen en overwonnen werd door een vijand, veroorzaakte dat doden en verwoestingen. Daarnaast betekende het over het algemeen een instorting van de economie van het betreffende land, waardoor een groot deel van de bevolking te maken kreeg met honger en gebrek. Een strijd die verkeerd afliep voor een land, betekende daarmee רָעָה (onheil) voor dat land. רָעָה is een breed begrip voor allerlei soorten van kwaad. Het overtreden van God wet kan als רָעָה aangeduid worden, maar ook nare gebeurtenissen of omstandigheden, zoals ziekte of honger, kunnen als רָעָה gekenmerkt worden. רָעָה duidt in dit vers op omvattende wijze op alle mogelijke verschrikkelijke gebeurtenissen en omstandigheden. Strijd en pest zijn specifieke voorbeelden van het veelomvattende woord רָעָה. De profeten van vroeger profeteerden niet alleen over strijd en de pest, maar spraken allerlei verschillende soorten van kwaad uit over de koninkrijken waarover zij profeteerden. רָעָה geldt daarmee als kern van de drieslag en staat daarom ook in het midden daarvan. Jeremia sluit zijn drieslag ten slotte af met het woord דָּבָר (pest). Met de pest wordt een besmettelijke ziekte bedoeld waaraan men kan overlijden. Wanneer de pest uitbrak in een stad, konden daar vele duizenden mensen aan sterven (2 Sam. 24:15).

De bovenstaande drieslag typeert op treffende wijze de verkondiging van de vroegere profeten. Jesaja profeteerde van מִלְחָמָה met betrekking tot Jeruzalem (Jes. 3:25; 22:2), Babel (Jes. 13:4), Arabië (Jes. 21:15) en Assyrië (Jes. 30:32). Amos profeteerde aangaande Israël dat רָעָה (onheil) slechts een stad treft, indien JHWH dat aanricht (Amos 3:6). Micha profeteerde dat JHWH רָעָה in de zin heeft voor Jeruzalem (Mich. 2:3). Over דָּבָר spreken de profeten die Hananja en Jeremia voorgingen minder, hoewel Amos wel profeteerde dat God de pest naar Israël gestuurd had, zoals hij dat ook eens bij Egypte gedaan had (Amos. 4:10). De profeet Mozes had toen tegen de farao gezegd dat God een zeer zware דָּבָר zou sturen, indien hij de Israëlieten niet wilde laten gaan (Ex. 9:3).

Jeremia doet een beroep op de profeten van vroeger die onheil profeteerden, omdat hun profetieën in het verleden bevestigd waren door God. De profetieën van deze profeten hadden effect gehad. Mensen hadden zich bekeerd op hun woorden (Jer. 26:19), of het onheil had zich voltrokken waarover deze profeten spraken. Een voorbeeld daarvan is de ondergang van het koninkrijk Israël, die

¹²⁶ Uit Hosea 12:14 blijkt dat Mozes in Israël bekend stond als een belangrijke profeet uit de geschiedenis van Israël.

¹²⁷ De Jong, 'Fallacy', 9; 15, Fischer, *Jeremiah*, 73; Lundbom, *Jeremiah*, 335; Oosterhoff, *Jeremiah*, 372; Peels, 'Jeremiah', 102; Stipp, 'Jeremia-Erzählungen', 330.

door verschillende profeten van tevoren reeds aangekondigd was (Jes. 7:8; Hos. 1:6; Amos 5:27; Micha 5:6). De woorden van Hananja en Jeremia zijn beide deels in lijn met de verkondiging van deze profeten. Zoals de profeten van vroeger over verschillende koninkrijken onheil profeteerden, zo profeteert Hananja namelijk onheil over het koninkrijk Babel. Jeremia profeteert eveneens onheil over Babel, hoewel dit onheil volgens hem niet op korte termijn gebeuren zal (Jer. 25:12). Daarnaast profeteert Jeremia, in tegenstelling tot Hananja, tevens onheil over Juda. Dat Jeremia een beroep doet op de profeten van vroeger, is bedoeld als waarschuwing voor het volk. Indien zij zich niet bekeren, zal het onheil waarover Jeremia gesproken heeft aangaande Jeruzalem zich voltrekken, zoals het onheil waarover de profeten van vroeger profeteerden, zich eveneens voltrokken heeft.¹²⁸

Jeremia 28:9

Tegenover de profeten van vroeger die samengevat een boodschap van ellende brachten, staat de profeet die van שָׁלוֹם (vrede) profeteert. Het begrip שָׁלוֹם betekent meer dan slechts de afwezigheid van oorlog. Begrippen als compleetheid, heelheid en harmonie komen meer in de buurt van wat שָׁלוֹם inhoudt. Het begrip duidt een situatie van geluk en algemeen welzijn aan. שָׁלוֹם betekent dat er herstel optreedt van wat het kwaad heeft aangericht (vgl. Jer. 14:19; 33:6). Het is daarmee het tegenovergestelde van רָצָה (vgl. Jer. 38:4). Indien er in een land een situatie van שָׁלוֹם is, betekent dat onder meer dat de relatie met de omringende landen goed is, wat bijdraagt aan de veiligheid, het geluk en de welvaart in dat land (1 Kon. 4:20-25).

Dat de term הַנְּבִיא (de profeet) in vers 9, in tegenstelling tot vers 8 en Jer. 27:16, in het enkelvoud staat, doet vermoeden dat Jeremia hier doelt op een specifieke profeet. Aangezien slechts de profeten Hananja en Jeremia in Jeremia 28 bij name genoemd worden, zou dit betekenen dat הַנְּבִיא op een van beide profeten wijst.¹²⁹ Op wie van beide profeten deze term betrekking heeft, laat de tekst echter in het midden. Hananja en Jeremia dragen namelijk beiden een boodschap van vrede uit, die afwijkt van de boodschap van de profeten van vroeger. Hananja profeteert van vrede voor Jeruzalem binnen twee jaar. De profeten van vroeger profeteerden in bepaalde gevallen ook van vrede. Jesaja profeteerde bijvoorbeeld dat God het juk van Israël zou breken en dat er aan de vrede geen einde zou komen (Jes. 8:23-9:6). Een verschil met de profetie van Hananja is echter, dat Jesaja geen termijn stelt voor wanneer dit gebeuren zal. Zijn profetie was zelfs nog niet vervuld. Ook in hoofdstuk 26 profeteert Jesaja van vrede. Deze vrede geldt echter slechts voor de rechtvaardige, en niet voor de goddeloze (Jes. 26:2; 26:10-11; 26:20-21). De vrucht van de gerechtigheid zal volgens Jesaja vrede zijn (Jes. 32:17). Pas als God Zijn Geest over Zijn volk uitgiet, zal er een einde komen aan het oordeel over Jeruzalem (Jes. 32:14-15; vgl. Jer. 24:6-7). Hananja profeteert echter niet over een verandering van hart bij de bevolking van Juda, noch vermaant hij het volk God gehoorzaam te zijn. Ondanks dat de Israëlieten in grote ongerechtigheid blijven voortleven, profeteert Hananja dat er snel weer vrede zal zijn in Jeruzalem. Daarmee gaat hij in tegen de profeten van vroeger, die de Israëlieten voorhielden dat er slechts vrede zou kunnen zijn in Jeruzalem, indien men God gehoorzaamde.¹³⁰

Jeremia profeteert van vrede voor Babel en de ballingen in Babel voor de komende decennia. (Jer. 24:5-7; 25:11; 29:7,10-11), terwijl hij van onheil profeteert voor Jeruzalem op de korte termijn (Jer. 24:8-10). Dat Jeremia onheil over Jeruzalem profeteert, is in lijn met de profeten van vroeger. Dat hij echter van vrede voor de koning van Babel profeteert, wijkt af van hun boodschap. Jeremia noemt koning Nebukadnezar zelfs 'dienaar van God' (Jer. 25:9). Dat was tot dan toe ongekend. Hoewel profeten zoals Amos en Jesaja vreemde koningen wel als instrument in Gods handen konden beschouwen om Israël te straffen (bijv. Jes. 10:5), werden zij niet aangemerkt als dienaar van God.¹³¹

¹²⁸ De Jong, 'Fallacy', 9-10; Ebach, 'Propheten', 360; Fischer, *Jeremia*, 74; Hermisson, 'Kriterien', 135; Moberly, *Discernment*, 102; Stipp, *Jeremia*, 160.

¹²⁹ Stipp (*Jeremia*, 151) meent dat Jer. 28:8-9 in tegenspraak is met Jer. 27, omdat het enkelvoud van 'de profeet' het bestaan van de heilsprofeten uit Jer. 27 zou ontkennen. De tekst zou impliceren dat Hananja de heilsprofetie uitgevonden had (Stipp, *Jeremia*, 160). Jeremia ontkent echter niet dat er meer profeten zijn zoals Hananja. Het enkelvoud duidt slechts aan dat hij in dit geval spreekt over een specifieke profeet in een specifieke situatie met een specifieke boodschap.

¹³⁰ Carr, 'שָׁלוֹם', 931; Crenshaw, *Conflict*, 53; Lalleman, *Tradition*, 181; Lange, *Wort*, 142; Oosterhoff, *Jeremia*, 372; Schneider, *Krisis*, 83.

¹³¹ De Perzische koning Kores wordt in Jes. 45:1 Gods gezalfde genoemd. In het algemeen wordt echter door wetenschappers aangenomen dat de ballingschap in de 6e eeuw v.Chr. de historische achtergrond van de profetieën in Jes. 40-55 is (Kruger, 'Isaiah', 156 (zie ook Fischer, *Jeremia Prophet*, 109)). Aangezien koning Kores pas koning werd toen Nebukadnezar reeds

Zij riepen de Israëlieten er niet toe op om zich te onderwerpen aan deze koningen, maar slechts om God te gehoorzamen, zodat deze buitenlandse koningen hen niet langer zouden onderdrukken. Vrede sluiten met een vijandige koning kon vroeger juist op afkeuring rekenen bij de profeten. Toen koning Achab bijvoorbeeld vrede sloot met de Aramese koning Benhadad, nadat hij hem verslagen had, werd hij daarop bestraft door een profeet van JHWH (1 Kon. 20:22-43).

Hananja en Jeremia dragen dus beiden een boodschap van vrede uit die afwijkt van de inhoud van de profetische traditie van Israël.¹³² הַנְּבִיא kan daarom zowel Hananja als Jeremia aanduiden. Jeremia spreekt bewust geen naam uit, zodat zijn woorden dubbelzinnig op te vatten zijn.¹³³ Dat het werkwoord נָבֵא in vers 9 in het imperfectum staat, is er een extra aanwijzing voor dat Jeremia het profeteren van vrede ook op zichzelf betreft. Dit imperfectum kan op iteratieve wijze vertaald worden. Dan duidt het imperfectum erop dat de profeet die van vrede profeteert, zijn boodschap niet slechts eenmaal spreekt, maar die herhaalt. Aangezien Hananja geschaard kan worden onder de profeten van Jeremia 6, 8, 14 en 23 die het volk misleiden door voortdurend vrede te verkondigen, terwijl er geen vrede is, kan נָבֵא het beste iteratief vertaald worden indien Hananja het subject van dit werkwoord is. Wanneer men נָבֵא echter op Jeremia betreft, kan het ook specifiek de toekomstige tijd aanduiden. De profetie van vrede over Babel en de ballingen in Babel staat namelijk in het hoofdstuk dat volgt op Jer. 28. In de hoofdstukken 30-33 profeteert Jeremia eveneens van vrede. Wanneer men נָבֵא als futurum leest, en daarna verder leest in het Bijbelboek Jeremia, dan leest men dus dat Jeremia de profeet van vrede is die werkelijk door God gezonden is, temeer daar Hananja dan reeds gestorven is.¹³⁴

Doordat Hananja en Jeremia beiden een tegenovergestelde boodschap van vrede brengen, kan slechts één van hen de waarheid spreken. Voor de wijze waarop de Israëlieten kunnen onderscheiden wie dat is, doet Jeremia een beroep op Deut. 18. In dit gedeelte van Gods wet staat dat het volk naar de profeet moet luisteren die door God gezonden is. Een profeet die echter in Gods naam spreekt terwijl God niet tot hem gesproken heeft, zal sterven. Het volk kan onderscheid maken (יָדַע)¹³⁵ tussen deze twee soorten profeten, door te letten op de uitkomst van de woorden van de desbetreffende profeet. Als zijn woord (דְּבַר) niet uitkomt (בֹּא), dan heeft God niet gesproken door deze profeet (Deut. 18:22). De woorden הַנְּבִיא, בֹּא, דְּבַר en יָדַע in Jer. 28:9 verwijzen duidelijk naar Deut. 18. Jeremia draait de vraag van Deut. 18:21, hoe men het woord kan herkennen dat JHWH niet heeft gesproken, echter om. Hij informeert het volk juist, hoe het de profeet kan herkennen waardoor JHWH wél heeft gesproken.¹³⁶ De reden daarvoor is, dat Jeremia niet slechts Hananja als valse profeet wil brandmerken. Hij wil eveneens bereiken dat het volk hem erkent als de profeet uit Deut. 18 die door God gezonden is. Jeremia is namelijk deze profeet uit Deut. 18 die God de woorden in de mond legt (vgl. Deut. 18:18 met Jer. 1:9). In Deut. 18:22 staat dat men niet bevreesd hoeft te zijn voor de profeet wiens woord niet uitkomt. Dat betekent echter dat men wel bevreesd moet zijn voor de profeet wiens woord wel uitkomt. Naar deze profeet moet het volk luisteren (Deut. 18:15). Doen de Israëlieten dat niet, dan zal het slecht met hen aflopen. Van degene die niet luistert, zal God namelijk rekenschap eisen (Deut. 18:19).¹³⁷

---

gestorven was, kan aangenomen worden dat Jeremia de eerste profeet was die een buitenlandse koning 'dienaar van God' noemde.

¹³² Het is dus niet zo dat de vertelling Hananja als nieuweling presenteert, die afwijkt van de traditie, en Jeremia als profeet die deze traditie belichaamt, zoals Stipp (*Jeremia*, 161; 'Jeremia-Erzählungen', 328) en Schneider (*Krisis*, 55) beweren.

¹³³ Op deze manier leg ik een verbinding tussen de meerderheid van wetenschappers die menen dat Jeremia in vers 9 naar Hananja verwijst, en de opvatting van de Jong, die in zijn artikel 'The Fallacy of 'True and False' in Prophecy Illustrated by Jer 28:8-9' mijns inziens op overtuigende wijze aantoont dat Jeremia in vers 9 op zichzelf wijst (vgl. de vertaling van Jer. 28:9 in de BGT, die in overeenstemming is met de Jongs interpretatie).

¹³⁴ De Jong, 'Fallacy', 15; Fischer, 'Shalom', 365; Lettinga, *Grammatica*, 152.

¹³⁵ Het werkwoord יָדַע kan in een bepaalde context de betekenis van 'onderscheiden' dragen, bijv. in het maken van onderscheid tussen goed en kwaad (Gen. 3:5). Eenzelfde betekenis draagt het werkwoord in Deut. 18:21 en Jer. 28:9. In deze teksten is de kwestie namelijk, hoe men de profeet die Gods Woord spreekt kan onderscheiden van de profeet die dat niet doet.

¹³⁶ De gelijkenis tussen Deut. 18 en Jer. 28 vormt een indicatie dat Jeremia in deze specifieke situatie wel degelijk een criterium ter onderscheiding van de ware profeet aan het volk meegeeft. De woorden die Jeremia in vers 9 spreekt, zijn dus niet slechts bedoeld als protest, zoals Lange (*Wort*, 87) en Moberly (*Discernment*, 107) beweren.

¹³⁷ Fischer, *Jeremia*, 74; Hermisson, 'Kriterien', 135; Hibbard, 'Revision', 348; Lewis 'יָדַע', 366; Lundbom, *Jeremiah closer*, 35; Oosterhoff, *Jeremia*, 373; Osuji, *Truth*, 207; Schneider, *Krisis*, 71; Smelik, 'Contest', 255. Volgens De Jong ('Fallacy', 12-13) is de gelijkenis tussen Deut. 18 en Jer. 28 slechts oppervlakkig. De teksten gaan volgens hem over verschillende

Jeremia gebruikt het werkwoord בָּא (komen) om aan te geven wat er dient te gebeuren met het woord van de profeet die vrede profeteert en werkelijk door God gezonden is. Wanneer Gods Woord het subject is van dit werkwoord, dan heeft dit werkwoord de betekenis van ‘gebeuren/werkelijkheid worden.’ Jeremia gebruikt het werkwoord in een aantal gevallen als introductie om gebeurtenissen, zowel dreigende als heilvolle, aan te kondigen (Jer. 9:25; 16:14). Een kenmerk van Gods Woord is dat het waar (אֱמֶת) is. Waarheid komt namelijk bij God vandaan en buiten God is er geen waarheid. God zorgt ervoor dat Zijn Woord doet wat Hem behaagt (Jes. 55:10-11). Daarom is een kenmerk van Gods Woord dat de gebeurtenissen die daarin aangekondigd worden, werkelijkheid worden, tenzij dit Woord een zodanige uitwerking op de toehoorders heeft, dat God van gedachten verandert (Jer. 18:7-11). Het woord אֱמֶת benadrukt het contrast met de profeet die niet door God gezonden is. Aangezien er buiten God geen waarheid is, zijn de woorden van deze profeet gestoeld op bedrog (רֶגֶל), en daarom zullen zijn profetieën ook geen werkelijkheid worden.

Hananja's onvoorwaardelijke aankondiging van heil op korte termijn is niet in lijn met de onheilsprofetieën van de profeten van vroeger die in vervulling waren gegaan. Daarom moeten de Israëlieten zich niet te snel laten geruststellen door Hananja's heilswwoorden. Slechts indien er binnen de termijn van twee jaar zal gebeuren wat Hananja aangekondigd heeft, zal men hem als ware profeet van JHWH mogen erkennen. Indien echter na twee jaar zal blijken dat Jeremia's woorden op waarheid berustten, dan zal men hem als ware profeet van JHWH moeten erkennen. Tot die tijd zal men Jeremia's onheilsaankondigingen over Juda de voorkeur moeten geven boven de heilsprofetie van Hananja, omdat Jeremia's dreigende profetieën, in tegenstelling tot Hananja's woorden, in lijn zijn met de profetieën van de profeten van vroeger. Deze profeten riepen, evenals Jeremia, het volk op tot bekering. Een houding van berouw past de Israëlieten daarom beter, dan dat zij gerustgesteld verder leven, zeker gezien hun moeilijke omstandigheden. Slechts op die manier kunnen de Israëlieten erger onheil voorkomen.¹³⁸

4.4.5 Jeremia 28:10-11

Hananja pakt de dwarsbalk (מוֹטָה) van het juk dat Jeremia draagt, tilt hem op van zijn nek en breekt hem doormidden.¹³⁹ Op krachtige wijze tracht Hananja zo de kracht van Jeremia's woorden ongedaan te maken en zijn eigen profetie te bevestigen. Tevens wil hij Jeremia als valse profeet brandmerken en zichzelf als ware profeet rechtvaardigen. Hananja ondersteunt zijn handeling met een profetie die gelijkenis vertoont met zijn eerste profetie, maar waarbij hij zich in dit geval nog sterker uitdrukt. Terwijl hij eerder slechts sprak over het lot van zijn eigen volk, betreft zijn profetie nu al de volken die onder Babels heerschappij leven. Daarmee gaat hij doelbewust in tegen de profetie van Jeremia, dat deze volken de koning van Babel moesten dienen (Jer. 27:6). Hananja verkondigt dat Babels heerschappij over alle volken binnen twee jaar volkomen gebroken zal zijn. Niet langer zullen deze volken lijden onder de drukkende heerschappij van Babel die op hun schouders ligt. De combinatie van de indrukwekkende symbolische handeling van Hananja met daarbovenop deze krachtige heilsprofetie, moet op het volk een imponerende uitwerking hebben gehad. Daarbij spreekt Hananja woorden met een bevrijdende inhoud. De Israëlieten zullen zich daarom hebben laten overtuigen door Hananja's krachtige wijze van optreden. Jeremia is daarmee ogenschijnlijk de verliezer van deze profetische twist. Doordat Hananja zijn juk voor de ogen van heel het volk gebroken heeft, draagt hij nu ongewild een boodschap uit die tegenovergesteld is aan de boodschap die hij van God moest brengen. Jeremia is verbluft door het gewelddadige optreden van Hananja, en weet daardoor niets meer tegen hem in te brengen. Daarbij komt dat Jeremia het volk ook niets nieuws meer te vertellen heeft. De priesters en het volk kennen de inhoud van de boodschap van Jeremia reeds, maar scharen

---

zaken. De gelijkenis tussen beide teksten is echter zo groot, dat deze onmogelijk toeval kan zijn. Jeremia verwijst overduidelijk naar Deut. 18 en deze tekst biedt mijns inziens daarom de sleutel tot het verstaan van Jer. 28:8-9.

¹³⁸ De Jong, ‘Fallacy’, 10-11; 14; Fischer, *Jeremia*, 74; Gallagher, ‘Discerning’, 14; Martens, ‘בִּזְאִי’, 94; Osuji, *Truth*, 205-206; Scott ‘אֱמֶת’, 52; Stipp, *Jeremia*, 160.

¹³⁹ Uit het feit dat Hananja hiertoe in staat was, blijkt dat het juk van lichte kwaliteit was (Oosterhoff, *Jeremia*, 373).

zich desondanks achter Hananja. Omdat God Jeremia in deze situatie geen nieuwe woorden ingeeft, rest hem niets meer dan smadelijk de aftocht te nemen.¹⁴⁰

4.4.6 Jeremia 28:12-14

Vers twaalf begint met de zogenaamde Wortereignisformel. Deze formule wordt meermalen gebruikt in het Bijbelboek Jeremia om het spreken van God in te leiden (bijv. reeds in Jer. 1:4). De formule toont aan dat Jeremia met gezag kan profeteren, aangezien hij Gods Woord ontvangt. Tevens maakt deze formule duidelijk dat Jeremia geen vrije beschikking over Gods Woord heeft. Hij moet wachten totdat hij Gods Woord ontvangt, voordat hij een nieuwe profetie kan spreken (vgl. Jer. 42:1-7). Op de gebruikelijke Wortereignisformule volgen de woorden אָחֲרַי שֶׁבֹר (na het breken van het juk). De vermelding dat Jeremia Gods Woord ontvangt na het breken van het juk, maakt duidelijk dat God naar aanleiding van deze gebeurtenis tot Jeremia spreekt. Hoewel de tijdsbepaling aantoont dat er tussen het vertrek van Jeremia en het spreken van God wel enige tijd verstreken is, maakt deze tevens duidelijk dat de tijdsafstand tussen deze twee gebeurtenissen niet groot is.

De combinatie van אָחֲרַי met een infinitivus constructus vinden we nergens anders in het Oude Testament, behalve in Jer. 36:27. Waarschijnlijk zijn deze Bijbelgedeelten met opzet op deze wijze aan elkaar verbonden. Jer. 36 speelt zich af in het vierde jaar van koning Jojakim (Jer. 36:1). Jeremia krijgt van God de opdracht om alle woorden die God tot dan toe tot hem gesproken had, op een boekrol te schrijven (Jer. 36:2). Koning Jojakim verbrandt deze boekrol echter (Jer. 36:23). Daarop komt het Woord van JHWH tot Jeremia (Jer. 36:27). Jeremia moet van God een nieuwe boekrol pakken en daarop de woorden schrijven die Jojakim verbrand heeft (Jer. 36:28). Over Jojakim en de inwoners van Juda spreekt God het oordeel uit (Jer. 36:30-31). De nieuwe boekrol wordt beschreven met de inhoud van de verbrande boekrol, maar tevens worden er nog meer soortgelijke woorden aan deze boekrol toegevoegd (Jer. 36:32). Deze geschiedenis vertoont opvallende gelijkenis met de geschiedenis van Jer. 28. Evenals Hananja probeert koning Jojakim de verkondiging van Jeremia ongedaan te maken. Waar Hananja Jeremia's juk breekt, verbrandt Jojakim de boekrol met daarin Jeremia's verkondiging. Beiden bereiken ze daarmee echter juist het tegendeel van wat zij beogen. Hananja maakt het juk voor de Israëlieten alleen maar zwaarder, terwijl Jojakims optreden ertoe leidt dat er een nieuwe boekrol beschreven wordt met een meer uitgebreide inhoud. Ook spreekt God over zowel Hananja als Jojakim het oordeel uit vanwege hun optreden. God toont op deze wijze dat Zijn Woord onverbrekkelijk is en in alle omstandigheden stand houdt. Wanneer mensen Zijn Woord tegenwerken, bereiken zij daarmee slechts dat dit Woord bevestigd wordt.¹⁴¹

Hoewel Hananja letterlijk slechts één juk gebroken had, spreekt God in het meervoud over 'jukken' (מִטָּה). Dezelfde meervoudsvorm vinden we in Jer. 27:2. Jeremia moest meerdere jukken maken, omdat hij alle gezanten van de naburige volken een juk moest meegeven. Nadat Hananja Jeremia's juk gebroken had, profeteerde hij dat God het juk van alle volken zou breken. Het breken van Jeremia's juk stond dus symbool voor het breken van al deze jukken. Met het gebruik van de meervoudsvorm verwijst God naar deze laatste profetie van Hananja. Deze profetie bewerkt niet alleen dat Juda een ijzeren juk opgelegd krijgt, maar dat alle desbetreffende volken zo'n juk opgelegd krijgen.¹⁴² Dat God spreekt over 'deze volken,' doet vermoeden dat de gezanten van die volken nog altijd aanwezig waren in Jeruzalem. Dat verklaart tevens dat Hananja verantwoordelijk gesteld wordt voor het ijzeren juk dat God aan al die volken oplegt. De onderhandelingen tussen Juda en de naburige staten waren dan namelijk nog gaande. Een indrukwekkende profetische handeling van een vooraanstaand profeet die geschiedde voor de ogen van de priesters en het volk, zal de leiders van Juda en de gezanten van de naburige volken spoedig ter ore gekomen zijn. Het profetisch optreden van de anti-Babylonisch gezinde Hananja overtrof volledig het optreden van Jeremia, die waarschuwde

¹⁴⁰ Epp-Tiessen, *Concerning*, 178; Fischer, *Jeremia*, 76; Friebel, *Sign Acts*, 49; Gallagher, 'Discerning', 9; Kaiser, 'מִטָּה', 494; Kraus, *Krisis*, 98; Lundbom, *Jeremiah*, 336; Peels, 'Jeremiah', 102; Smelik, 'Contest', 257; Stipp, *Jeremia*, 161; Stipp, 'Jeremia-Erzählungen', 328.

Jeremia's aftocht is dus niet enkel als capitulatie voor het publiek te duiden, zoals Stipp (*Jeremia*, 161) beweert.

¹⁴¹ Fischer, *Jeremia*, 76; Kraus, *Krisis*, 99-100; Osuji, *Truth*, 162; Schneider, *Krisis*, 54; Stipp, 'Jeremia-Erzählungen', 332; 350.

¹⁴² Het is dus niet zo dat dit meervoud gebruikt wordt, omdat een juk uit twee dwarsbalken bestond, zoals Lundbom (*Jeremiah*, 338) beweert. Dan zou het woord מִטָּה in vers 10 tevens in het meervoud moeten hebben gestaan.

tegen een opstand tegen Babel. De leiders van de volken zullen Hananja daarom meer geloofwaardig hebben geacht dan Jeremia. Zijn profetie was voor hen een aanmoediging om niet te luisteren naar Jeremia, maar in opstand te komen tegen Babel, wat voor deze volken de oorzaak van veel ellende zou zijn.¹⁴³

Het woord בַּרְזֶל (ijzer) wordt in de Bijbel meermalen in figuurlijke zin gebruikt. Egypte krijgt bijvoorbeeld de benaming 'ijzerover,' als toespeling op de slavernij aldaar (Deut. 4:20; 1 Kon. 8:51; Jer. 11:4). In Deut. 28:48 vinden we, evenals in Jer. 28:14, de uitdrukking 'een ijzeren juk op de nek leggen.' Deze uitdrukking staat daar in de context van de oordelen die Israël zullen treffen indien het ongehoorzaam zal zijn aan God. Het ijzeren juk staat in Deut. 28:48 symbool voor vijanden die God op de Israëlieten zal afsturen, en die zij zullen moeten dienen. Vanwege deze vijanden zullen de Israëlieten aan alles gebrek hebben. Dit juk zal hen opgelegd worden, totdat God de Israëlieten heeft weggevaagd (Deut. 28:48). God zal hierbij gebruik maken van een meedogenloos volk uit een ver land. Dit volk zal de vrucht van de oogst en de veeteelt van de Israëlieten wegnemen, zodat er niets voor hen zal overblijven (Deut. 28:51). Met het opleggen van een ijzeren juk, speelt God in Jer. 28:14 dus toe op een toestand onder vijandelijke overheersing, die vele malen erger is dan de toestand waarin Juda zich op dat moment bevond. Zoals ijzer vele malen zwaarder is dan hout, zo zal de toestand van de volken die onderworpen zijn door Babel nog vele malen zwaarder worden dan die reeds was.¹⁴⁴ Een ander kenmerk van ijzer is dat het zeer sterk is. Het juk dat God de volken oplegt is niet te breken (Jer. 15:12). Wat de volken ook zullen doen, zij zullen het juk niet van zich af kunnen werpen. Zelfs al zullen de volken met elkaar samenwerken om Babel te verslaan, het zal hen niet gelukken.

Met הַיָּת הַשְּׂדֵה worden wilde dieren aangeduid (zie bijv. Lev. 26:22; Ps. 8:8), zoals jakhalzen en struisvogels (Jes. 43:20). De heerschappij van Nebukadnezar zal zo allesomvattend zijn, dat hij zelfs macht zal uitoefenen over de wilde dieren die in de gebieden leven van de onderworpen volken. Die macht krijgt Nebukadnezar echter van God (vgl. Ps. 8:5-8). Gods macht is zo groot en reikt zover, dat zelfs de voor mensen ontembare dieren aan Zijn wil onderworpen zijn (vgl. Dan. 6:21-23). Als deze dieren al dienstbaar zullen zijn aan Nebukadnezar, hoeveel te meer geldt dit dan voor de mensen die leven onder zijn heerschappij.

De laatste zin van Jer. 28:14 verwijst duidelijk naar Jer. 27:6. God herhaalt een deel van de profetie die Jeremia tot de gezanten moest spreken. Op deze wijze bevestigt God Zijn eerdere Woord dat Hij door Jeremia liet verkondigen. Jeremia wordt zo gerechtvaardigd als ware profeet van de volken (Jer. 1:5). Doordat men echter niet gehoorzaam heeft geluisterd naar Gods Woord dat Jeremia sprak, past God de inhoud van dit Woord nu aan. De volken zullen niet langer een dragelijk houten juk opgelegd krijgen, maar een ondragelijk ijzeren juk.¹⁴⁵

---

¹⁴³ Fischer, *Jeremia*, 77; Lange, *Wort*, 204; Lundbom, *Jeremiah*, 338; Stipp, *Jeremia*, 163; 'Jeremia-Erzählungen', 329.

¹⁴⁴ Te denken valt hierbij aan de verschrikkingen van 587 v. Chr., toen Jeruzalem belegerd, ingenomen en verwoest werd. Dit ging gepaard met bloedvergieten, honger en ziektes. Naburige volken die in opstand kwamen tegen Babel, zouden soortgelijke ervaringen meemaken. Dit tegenover Stipp ('Jeremia-Erzählungen', 329), die beweert dat het ijzeren juk niet wijst op de verschrikkingen van 587 v.Chr., maar slechts op een zwaardere heerschappij van Babel over de volken in de jaren die volgden op Hananja's optreden. Wanneer men Jer. 28 echter leest in de context van Deut. 28 en Jer. 27, dan wijst het ijzeren juk op een toestand waarbij vele mensen op verschrikkelijke wijze zouden omkomen, of verdreven zouden worden uit hun land. Die toestand zou voor Juda in 587 v.Chr. werkelijkheid worden.

¹⁴⁵ Fischer, *Jeremia*, 77; Fischer, *Jeremia Prophet*, 100; Kaiser, 'ברז', 130; Smick, 'תָּה', 279.

4.4.7 Jeremia 28:15-17

Jeremia gehoorzaamt God door naar Hananja toe te gaan en tot hem te spreken. Over aanwezige getuigen wordt niets vermeld. De boodschap die Jeremia moet brengen is slechts voor Hananja bestemd, aangezien Jeremia zich al duidelijk genoeg heeft uitgesproken tegenover het volk.¹⁴⁶

Dat Jeremia in deze verzen andere woorden spreekt dan God hem bevolen heeft in de verzen 13-14, is omwille van de levendigheid van de vertelling. De inhoud van Gods Woord dat Jeremia ontving, is opgedeeld in Gods spreken tot Jeremia in de verzen 13-14 en Jeremia's overdracht daarvan aan Hananja in de verzen 15-16. Op deze wijze hoeft de schrijver niets van de inhoud te herhalen, maar vertelt hij wel op levendige wijze de komst van Gods Woord tot Jeremia en de overdracht daarvan aan Hananja.¹⁴⁷

Jeremia roept Hananja evenals in vers 7 op tot luisteren. Omdat Hananja toen niet geluisterd heeft naar Jeremia's waarschuwing, moet Hananja nu het oordeel van God aanhoren. Hoewel God Hananja niet gezonden had om Zijn Woord door te geven, had Hananja toch een profetie in Gods naam uitgesproken. Op deze wijze misbruikte Hananja Gods naam. Tevens sprak hij een vals getuigenis uit over God, door in Zijn naam een boodschap te brengen die in strijd was met Gods plannen. Zo tastte hij Gods eer aan. Men zou later namelijk kunnen denken dat God Zijn volk voorgelogen had (vgl. Jer. 4:10). Hananja gedroeg zich als tegenstander van God door een profetie uit te spreken die recht inging tegen het woord dat Jeremia in opdracht van God spreken moest. Waar God de Israëlieten met behulp van Jeremia's dreigende woorden had willen opschrikken om hen tot bekering te brengen, stelde Hananja hen gerust met leugens.¹⁴⁸ Alsof dat nog niet erg genoeg was, brak Hananja ook nog eens het juk waarvan God zelf had gezegd dat Jeremia het moest dragen. Hananja zorgde er zo voor dat het volk niet op Gods Woord vertrouwde, maar op zijn eigen leugenachtige woorden.

Omdat Hananja de Israëlieten van God afleidde, bestempelt Jeremia het optreden van Hananja als oproep tot קְרָה (afvalligheid). De hoofdbetekenis van de wortel קְרָה is 'zich afkeren'.¹⁴⁹ God kan zich afkeren van mensen (1 Sam. 16:14), maar vaker zijn het mensen die zich van God afkeren (Ezech. 6:9). Deze afkerigheid van God uit zich in ongehoorzaamheid aan Gods wet. Vaak gaat het daarbij om het dienen van andere goden (Deut. 11:16). Dat is eveneens het geval in Deut. 13:1-5. In dit gedeelte staat dat de profeet die het volk oproept om achter andere goden aan te gaan, gedood moet worden, omdat hij opgeroepen heeft tot afvalligheid van JHWH. De woorden uit Deut. 13:5: יוֹמָת כִּי דְבַר-קְרָה עַל-יְהוָה (hij zal sterven, want hij heeft opgeroepen tot afvalligheid van JHWH), vinden we bijna geheel terug in Jer. 28:16. Met deze duidelijke toespeling op Deut. 13 stelt Jeremia het gedrag van Hananja gelijk aan de oproep tot het dienen van andere goden. Een kenmerk van afgoden is dat zij nutteloos en leeg zijn. Wie op deze afgoden vertrouwt, stelt zijn vertrouwen op dingen die niets kunnen doen, en zal daarom bedrogen uitkomen (Jer. 2:5; 2:13). Hananja liet het volk echter zijn vertrouwen stellen op woorden die niet in overeenstemming waren met Gods wil. Die woorden waren daarmee evenals de afgoden leeg en nutteloos, zodat het volk dat daarop vertrouwde, bedrogen uit zou komen. Met de toespeling op Deut. 13 en de eerdere toespeling op Deut. 18 in Jer. 28:9, maakt Jeremia duidelijk dat Hananja volgens Gods wet een valse profeet is, die de doodstraf verdiend heeft (Deut. 13:5; Deut. 18:20). God had Hananja niet gezonden om te profeteren, maar toch profeteerde Hananja in Gods naam. Daarom geeft God Hananja nu wel een zending. God zendt Hananja weg van de aarde, zodat

---

¹⁴⁶ Kraus, *Krisis*, 102; Stipp, *Jeremia*, 165-166. Daarmee ga ik in tegen Oosterhoff (*Jeremia*, 373), die meent dat Jeremia zijn profetie ten aanhoren van het volk sprak. Jeremia komt ook niet terug bij Hananja met een ijzeren juk, zoals Blenkinsopp (*History*, 143) beweert. Nergens in de vertelling geeft God de opdracht aan Jeremia om een ijzeren juk te maken, noch is er sprake van dat Jeremia zo'n juk draagt (vgl. Kraus, *Krisis*, 100; 103).

¹⁴⁷ Dit betekent dus niet dat Jeremia de opdracht van God niet uitgevoerd heeft. De verteller heeft er slechts voor gekozen om de reeds opgetekende woorden van Jer. 28:13-14 niet te herhalen. Dezelfde manier van vertellen vinden we in 1 Kon. 21. Daar krijgt Elia de opdracht van God om tegen Achab te zeggen dat de honden zijn bloed zullen oplikken. Vervolgens lezen we enkel dat Elia profeteert dat de nakomelingen van Achab weggevaagd zullen worden (1 Kon. 21:18-22).

¹⁴⁸ Volgens Köszeghy (*Streit*, 144) was Hananja geen leugenaar, omdat hij ervan overtuigd was dat zijn zienswijze de juiste was (vgl. Oosterhoff, *Jeremia*, 371). Het is echter nog maar de vraag of Hananja werkelijk overtuigd was van zijn eigen gelijk (zie par. 5.2). Daarnaast loog hij wel degelijk door te beweren dat God hem zijn boodschap ingegeven had.

¹⁴⁹ Dat is de reden dat ik heb gekozen voor de vertaling 'afvalligheid' in plaats van 'opstandigheid', hoewel deze vertaling ook mogelijk zou zijn (zie Oosterhoff, *Jeremia*, 379). 'Afvalligheid' ligt toch dicht bij de grondbetekenis van קְרָה.

het voor Hananja onmogelijk is om nog langer te profeteren. Op deze wijze handelt God overeenkomstig Zijn wet.¹⁵⁰

De werkwoorden *שָׁלַח* (zenden) en *מוֹת* (sterven) staan in de participiumvorm. Deze participia dienen hier als futurum instans, waarmee aangekondigd wordt dat een bepaalde gebeurtenis op het punt staat te gebeuren. God staat op het punt om het oordeel over Hananja te voltrekken. Dit onheil zal Hananja nog hetzelfde jaar overkomen en zal daarmee nog binnen de termijn van zijn eigen heilsprofetie geschieden. Hananja sterft echter niet onmiddellijk. Hij krijgt nog de tijd om zich te bekeren. De profetie die Jeremia uitspreekt is namelijk geen onveranderlijk noodlot voor Hananja, maar een dreigende waarschuwing aan zijn adres. Hananja zou God namelijk, evenals koning Hizkia (Jes. 38:1-5), om genade kunnen smeken en daarmee misschien nog zijn leven kunnen redden.

Van een reactie van Hananja is echter geen sprake meer. In plaats daarvan voert God het aangekondigde oordeel over hem uit. Vermoedelijk is Hananja dus niet tot bekering gekomen. Waar Hananja profeteerde dat God binnen twee jaar het juk van Babel breken zou, wordt Hananja twee maanden later (in de maand Tišri; september/oktober) door God gebroken. Dit is voor de Israëlieten een teken dat Jeremia, en niet Hananja, de waarheid gesproken had. Hananja's vroege dood is tevens een voorteken voor het onheil dat alle Israëlieten zal treffen, wanneer zij ongehoorzaam blijven aan Gods Woord. Zo is Hananja's dood niet alleen een oordeelsvoltrekking van God, maar tegelijkertijd een oproep tot bekering voor alle Israëlieten die zich door Hananja hebben laten misleiden.¹⁵¹

---

¹⁵⁰ Fischer, *Jeremia*, 78; Hibbard, 'Revision', 348; Lange, *Wort*, 165; Oosterhoff, *Jeremia*, 374; 379; Osuji, *Truth*, 224; 276; 286; Overholt, *Threat*, 88; Patterson, 'סָרָה' 621; Smelik, 'Contest', 258.

¹⁵¹ Fischer, *Jeremia*, 79; Hibbard, 'Revision', 347; Kraus, *Krisis*, 102; Moberly, *Discernment*, 105-106; Lange, *Wort*, 258; 340; Oosterhoff, *Jeremia*, 374. Volgens de Jong ('Fallacy', 19) is de felle kritiek van Jeremia op Hananja onverenigbaar met het subtiel argument dat hij gebruikt in de verzen 8-9. Hierbij moet men echter bedenken, dat Jeremia in de verzen 13-16 het Woord van God doorgaf, terwijl hij in de verzen 8-9 geen profetie uitsprak. Aangezien God Zijn Woord in de mond van Jeremia tot vuur maakt (Jer. 5:14; Jer. 23:29), is het niet verwonderlijk dat Jeremia zich in Gods naam feller uitspreekt dan in zijn eigen woorden.

4.5 Conclusie

De tekst van Jeremia 28 behoort tot het genre profetenverhalen. Het doel van dit profetenverhaal is de rechtvaardiging van Jeremia. Daarmee levert Jeremia 28 een bijdrage aan het gezag van de profetieën die elders in het Bijbelboek Jeremia opgetekend zijn. De tekst van Jeremia 28 is een duidelijk afgesloten eenheid, maar is tevens nauw verbonden met de rest van het Bijbelboek Jeremia. De inhoud van de tekst is historisch betrouwbaar. Hoewel Jeremia 28 in de Septuaginta aanzienlijk korter is dan in de MT, ontbreken er in de Septuaginta geen kernonderdelen van de narratief. Jeremia 28 kent een zorgvuldige opbouw die bestaat uit twee delen. Het eerste deel beschrijft de komst van Hananja en eindigt met het vertrek van Jeremia. Het tweede deel beschrijft de komst van Gods Woord en eindigt met de dood van Hananja. In de tekst wordt gebruik gemaakt van de stijlfiguren van het chiasme en de inclusio. De wijze waarop het conflict tussen Hananja en Jeremia beschreven is, creëert een zekere gelijkwaardigheid tussen de beide profeten.

Dat het conflict tussen Hananja en Jeremia zich afspeelt voor de ogen van de Israëlieten, vergroot het belang van de situatie. Indien het volk namelijk naar Hananja zou luisteren, dan zou dat de ondergang van Jeruzalem betekenen. Hananja profeteert in JHWH's naam dat Juda binnen twee jaar bevrijd zal worden van de heerschappij van Babel. De tempelcultus en dynastie zullen in hun vroegere glorie hersteld worden. Met zijn profetie probeert Hananja Jeremia's boodschap, dat men zich moet onderwerpen aan de koning van Babel, te ontkrachten.

Jeremia spreekt vervolgens op sarcastische wijze de wens uit dat God Hananja's profetie zal bevestigen. Hij laat daarbij doorschemeren dat Hananja's woorden niet gegrond zijn op de werkelijkheid van Gods Woord. Om te voorkomen dat het volk zich laat overtuigen door Hananja, doet Jeremia een beroep op de profeten uit het verleden van Israël wier oordeelsprofetieën bevestigd waren door God. Zoals deze profetieën werkelijkheid geworden waren, zo zullen Jeremia's onheilsprofetieën werkelijkheid worden, wanneer de Israëlieten God niet willen gehoorzamen. Tegenover de profeten van vroeger stelt Jeremia de profeet die van vrede profeteert. Met 'de profeet' doelt Jeremia zowel op Hananja als op zichzelf. Beiden dragen namelijk een boodschap van vrede uit die afwijkt van de profeten van vroeger. Jeremia doet een beroep op Deut. 18 om zo het volk te laten onderscheiden wie van beide profeten de waarheid spreekt. Jeremia beweert dat de profeet wiens woorden werkelijkheid worden, door God gezonden is. Volgens Deut. 18 dient men naar deze profeet te luisteren. Jeremia is de profeet uit Deut. 18 die men gehoorzamen moet. De Israëlieten moeten zich daarom niet laten geruststellen door Hananja, maar in plaats daarvan handelen naar Jeremia's woorden.

Hananja probeert de kracht van Jeremia's woorden ongedaan te maken door het juk dat Jeremia draagt te breken. Vervolgens bevestigt Hananja zijn eigen profetie. Zijn woorden hebben nu betrekking op alle volken die onder Babels heerschappij leven. Hananja's optreden heeft een imponerende uitwerking op het volk. Jeremia weet niets meer te zeggen en is ogenschijnlijk de verliezer van het conflict.

Na afloop van de eerste confrontatie spreekt God tot Jeremia. De inhoud van Gods Woord is opgedeeld in Gods spreken tot Jeremia in de verzen 13-14 en de overdracht daarvan in de verzen 15-16. Hananja heeft met zijn optreden het tegenovergestelde bereikt van wat hij beoogde. Gods Woord is namelijk niet te breken. Het juk van de volken zal door zijn optreden vele malen zwaarder worden. Hananja zorgde er namelijk voor dat de volken niet op Gods Woord, maar op leugens vertrouwden. Met de referentie aan Deut. 13 stelt Jeremia het optreden van Hananja gelijk aan de oproep tot het dienen van afgoden. In combinatie met de eerdere toespeling op Deut. 18 maakt Jeremia zo duidelijk dat Hananja volgens Gods wet een valse profeet is, die de doodstraf verdiend heeft. God handelt dus overeenkomstig Zijn wet wanneer Hij Hananja laat sterven. Hananja's dood is een voorteken voor het lot dat de Israëlieten zal treffen, en een waarschuwing aan hun adres om zich tot God te bekeren.

5. Hananja versus Jeremia

In hoofdstuk 5 worden de boodschap en het optreden van Hananja en Jeremia op theologisch niveau met elkaar vergeleken. Deze vergelijking zal plaatsvinden op grond van de inhoud uit de vorige hoofdstukken. Daarbij zal ik de focus leggen op de verschillen tussen beide profeten, aangezien deze het meest relevant zijn voor de beantwoording van de hoofdvraag van dit onderzoek. Van deze verschillen zal ik een verklaring geven.

Allereerst zal ik in paragraaf 5.1 de boodschap van Hananja en Jeremia met elkaar vergelijken. Vervolgens zal ik in paragraaf 5.2 een vergelijking geven van het optreden van beide profeten. In paragraaf 5.3 volgt ten slotte de conclusie van dit hoofdstuk.

5.1 Vergelijking boodschap Hananja en Jeremia

Hananja en Jeremia spreken beiden in Gods naam. Desondanks dragen zij een tegengestelde boodschap uit. Waar Hananja verkondigt dat God binnen twee jaar de macht van de koning van Babel zal breken, profeteert Jeremia juist dat Nebukadnezars macht nog groter zal worden dan die reeds is. Hananja schildert op korte termijn een positieve toekomst voor Jeruzalem, terwijl Jeremia juist waarschuwt voor onheil. Hoe vallen deze verschillen te verklaren?

Menselijke verlangens versus Gods Woord

In paragraaf 3.4 werd reeds de conclusie getrokken dat Hananja's profetieën uit zijn eigen zondige hart voortkomen. Dit verklaart dat Hananja profeteert dat God binnen twee jaar het juk van koning Nebukadnezar zal breken. In Juda had men namelijk veel leed ondervonden van deze koning. Het leger van Nebukadnezar had Jeruzalem veroverd en haar koning, evenals vele andere mensen, gevangen genomen (2 Kon. 24:14-16). Op die manier had Nebukadnezar het volk van God te schande gemaakt. Daarbij had hij zelfs JHWH's tempel ontheiligd. Zijn mannen hadden namelijk de tempel, waar enkel geheiligde priesters mochten komen, betreden en geplunderd (Jer. 50:11). Hananja zal daarom sterk verlangd hebben naar de ondergang van Nebukadnezar. Hij wilde dat God zich op deze koning zou wreken. Vermoedelijk meende Hananja dat God Jeruzalem aan Nebukadnezar overgegeven had, om vervolgens Zijn grote macht te kunnen tonen. Zo had hij eerder ook toegelaten dat de farao de Israëlieten onderdrukte (Ex. 3:9), zodat Hij vervolgens de Israëlieten met grote tekenen bevrijden kon en Hij Zijn enorme macht kon tonen aan zowel de Egyptenaren als de Israëlieten (Ex. 7:3-5). Op dezelfde wijze zou JHWH de Israëlieten evenals de volken rondom Israël bevrijden van de macht van Babel, waardoor zij onder de indruk zouden komen van de overweldigende macht van JHWH (vgl. Ps. 96). Op die manier zouden zowel Gods eer als de glorie van Israël hersteld worden (Nah. 2:2).

Dat Hananja's profetieën uit zijn eigen hart voortkomen, verklaart tevens dat hij profeteert dat de tempelvoorwerpen en de ballingen, inclusief koning Jechonja, zullen terugkeren. Hananja zal namelijk, evenals de meeste inwoners van Jeruzalem, verlangd hebben naar het herstel van de glorie van Israël. De glorie van Israël bestond uit drie hoofdzaken: De stad Jeruzalem, de tempel van God en de Davidische dynastie. Hananja verkondigt dat zij alle drie hersteld zullen worden. De tempel zou haar vroegere glorie herwinnen met de terugkeer van de tempelvoorwerpen. De dynastie zou hersteld worden met de terugkeer van Jojachin, die opnieuw plaats zou nemen op de troon van zijn voorvader David (1 Kon. 24:6). Met de terugkeer van de ballingen, die voornamelijk uit de hogere klassen afkomstig waren (2 Kon. 24:14), zou de welvaart van Jeruzalem terugkeren en de stad weer kunnen opbloeien. Een tijd van vrede zou aanbreken voor Juda (Nah. 1:15). Men mocht dit verwachten op grond van Gods verbond. Omdat God zich aan Israël verbonden had, zou Hij Zijn volk namelijk verlossen van zijn vijanden (Ps. 111:9). Daarbij mochten de Israëlieten rekenen op de bescherming van God, dankzij Zijn aanwezigheid in de tempel. JHWH zou Zijn eigen tempel immers nooit laten vergaan.

Met zijn profetie verwoordde Hananja niet alleen de wensen van zijn eigen hart, maar tevens de wensen van een groot deel van de inwoners van Jeruzalem. Hananja verkondigt de boodschap die

het volk horen wil (vgl. Jer. 21:2). Op die manier wint Hananja de gunst van het volk en vergroot hij zijn aanzien als profeet.¹⁵²

Jeremia daarentegen spreekt de woorden die God hem in de mond legt (Jer. 1:9). Dat gaat soms zover, dat Jeremia woorden spreekt die hij liever niet zou uiten (Jer. 20:9).¹⁵³ Dit verklaart waarom Jeremia, in tegenstelling tot Hananja, geen onheil uitspreekt over koning Nebukadnezar, maar daarentegen verkondigt dat deze koning Gods dienaar is (Jer. 25:9). Jeremia had zelf weinig positieve gevoelens ten aanzien van Babel. Hij heeft zich nooit bij de Chaldeeën willen aansluiten (Jer. 37:13-14). Zelfs toen Jeruzalem eenmaal verwoest was, koos hij ervoor om niet naar Babel te gaan, maar bij zijn eigen volk te blijven (Jer. 37:13-14; Jer. 40:1-6). Uit zichzelf zou Jeremia daarom niet snel positief over Babel spreken. Dat hij desondanks heil verkondigt voor koning Nebukadnezar, is verklaarbaar vanuit God, die hem deze boodschap ingeeft.

Dat Jeremia enkel woorden profeteert die God hem ingeeft, verklaart tevens waarom Jeremia profeteert dat God de overige tempelvoorwerpen naar Babel zal laten brengen, en dat Hij de inwoners van Jeruzalem zal verdrijven of doden, wanneer zij zich niet onderwerpen aan koning Nebukadnezar (Jer. 27:12-13, 19-22). Jeremia spreekt deze woorden niet om er zelf beter van te worden. Het volk haatte Jeremia immers omwille van zijn woorden (Jer. 15:10; 20:1-2, 8; 26:8). Jeremia sprak daarmee ook niet zijn eigen verlangens uit. Uit Jer. 28:6 blijkt immers dat Jeremia zelf verlangde naar de terugkeer van de tempelvoorwerpen en de ballingen.¹⁵⁴ Dat Jeremia desondanks deze ernstige boodschap uitdraagt, komt doordat God dit aan hem opdraagt (Jer. 27:1-2).¹⁵⁵

Ongerechtigheid

Dat Jeremia onheil uitspreekt over de Israëlieten, kan ook verklaard worden doordat God aan Jeremia onthult wat er onder de Israëlieten aan ongerechtigheid plaatsvindt (Jer. 11:17-19; 12:6). Hierdoor wordt Jeremia zo getroffen, dat hij zelf wenst dat God dit onrecht zal vergelden (Jer. 11:20; 12:3). Dankzij het Woord dat God tot hem spreekt, heeft Jeremia inzicht in de slechte levenswijze van de Israëlieten, die de oorzaak is van de breuk tussen God en Zijn volk (Jer. 23:9-11). De zonde van Israël is zo groot, dat deze breuk ongeneeslijk is (Jer. 30:12). Daardoor weet Jeremia dat het oordeel voor Jeruzalem onvermijdelijk is. JHWH heeft Jeruzalem in de macht gegeven van koning Nebukadnezar, omdat haar inwoners God niet wilden gehoorzamen (Jer. 25:7-9). Zij waren daarin zover gegaan, dat ze Gods eigen tempel hadden verontreinigd door daarin afgoden op te stellen (Jer. 7:30). Het behoeft daarom niet te verwonderen, dat JHWH toeliet dat Zijn tempel geplunderd werd door heidenen. Gods heiligdom was immers al geschaad door de Israëlieten zelf. Naar Zijn heiligheid en rechtvaardigheid moest JHWH de Israëlieten daarom wel straffen. In Gods wet staat immers dat God de Israëlieten met rampen zal treffen, wanneer zij Hem ongehoorzaam zijn (Deut. 28:15). Pas nadat God de Israëlieten gestraft heeft voor hun zonde, en zij zich tot God bekeerd hebben, zou er daarom weer een tijd van vrede kunnen aanbreken in Jeruzalem (Jer. 9:7; 30:11-17; 32:38-41).

Hoewel Gods oordeel reeds gekomen was, toonde God zich nog altijd genadig. De rampen uit Deut. 28 waren namelijk nog niet in alle hevigheid over Jeruzalem gekomen, en Jeremia's onheilsprofetieën waren eveneens slechts ten dele werkelijkheid geworden (Jer. 6:8; 7:13-15). De tempeldienst kon nog altijd zijn doorgang vinden. Nog steeds heerste er een man uit het geslacht van David over Jeruzalem. God was dus lankmoedig tegenover Zijn volk. Wanneer de inwoners van Juda zich zouden onderwerpen aan het oordeel van God, zouden zij in hun land mogen blijven wonen. Indien de Israëlieten echter weigerden zich te bekeren door zich te onderwerpen aan Gods oordeel, zou dit oordeel nog zwaarder worden. Jeremia wil de Israëlieten met zijn dreigend klinkende profetieën tot

---

¹⁵² Crenshaw, *Conflict*, 21; De Jong, 'Fallacy', 15; Fischer, *Jeremia Prophet*, 95; Friebel, *Sign Acts*, 81; Moberly, *Discernment*, 63; Osuji, *Truth*, 187; 304.

¹⁵³ Eenzelfde situatie zien we in Numeri 22-24. De profeet Bileam wordt door koning Balak ingehuurd om de Israëlieten te vervloeken, maar zegent hen vervolgens. Aangezien God aan Bileam bevolen heeft alleen die woorden te spreken, die Hij hem ingeeft (Num. 23:35), kan Bileam niet zijn eigen hart laten spreken. Hij kan slechts de woorden spreken die God hem in de mond legt (Num. 23:12, 26; 24:13).

¹⁵⁴ Men zou ook kunnen denken dat Jeremia meende dat het op grond van politiek-militaire overwegingen verstandiger was om de heerschappij van Babel te aanvaarden (vgl. Köszeghy, *Streit*, 135; 138). Uit Jer. 25:1-11 blijkt echter dat Jeremia's standpunt niet gebaseerd was op politiek-militaire verhoudingen, maar dat zijn standpunt theologisch gemotiveerd was.

¹⁵⁵ Crenshaw, *Conflict*, 19; Friebel, *Sign Acts*, 43.

gehoorzaamheid aan God bewegen, en zo voorkomen dat dit zware oordeel Jeruzalem zal treffen. Daarbij vervult God hem met Zijn woede, zodat Jeremia op krachtige wijze spreken kan (Jer. 5:14; 15:17).

Hananja daarentegen heeft van God geen inzicht gekregen in de grote mate van ongerechtigheid waarin de Israëlieten leven. Daardoor ziet hij niet in dat het verbond tussen God en Israël gebroken is, en dat God Zijn volk daarom niet langer zal redden uit de hand van vijanden. Hananja roept de Israëlieten daarom ook niet op tot bekering (Jer. 23:22). Mocht Israël al schuld kennen tegenover God, dan zou Hij die schuld immers vergeven omwille van Zijn genade en omwille van de tempeldienst, waarbij de priesters door middel van het brengen van offers verzoening tussen Israël en JHWH tot stand brachten (Lev. 1:2-4). Hananja weet niet dat de ongerechtigheid van de Israëlieten zo groot is, dat deze niet langer door offers weggenomen kan worden. Hij kan nog altijd vrede verkondigen aan de Israëlieten, omdat hij niet inziet dat de breuk tussen God en Israël eerst geheeld moet worden, voordat er weer vrede in het land kan komen (vgl. Jer. 6:14).¹⁵⁶

Traditie

Hananja en Jeremia spreken beiden op grond van een rijke profetische traditie. Doordat Hananja in overeenstemming met zijn eigen verlangens en die van het volk profeteert, gebruikt hij de profetische traditie op zo'n wijze, dat deze overeenkomt met die verlangens. Hananja grijpt daarvoor terug op heilsprofetieën uit deze traditie, die hij toepast op de omstandigheden waarin de Israëlieten zich op dat moment bevinden. Hij gaat echter voorbij aan de oordeelsprofetieën over Israël en Juda uit deze traditie, omdat deze niet in overeenstemming zijn met de boodschap die hij brengen wil. Op deze wijze voorkomt Hananja dat hij in ongenade zou vallen bij de Israëlieten, die niet van onheil over hun land willen horen spreken. Door te profeteren dat het op korte termijn goed zal gaan met Jeruzalem, zonder daarbij oog te hebben voor de zondige levenswijze van haar inwoners, wijkt Hananja af van de inhoud van de profetische traditie van Israël. Hananja roept de Israëlieten namelijk niet op tot bekering, zoals de profeten uit deze traditie, maar bemoedigt hen juist om hun goddeloze levenswijze voort te zetten. Hananja grijpt wel terug op oordeelsprofetieën uit de profetische traditie, maar dan op oordeelsprofetieën tegen de heidense volken, die geen negatieve boodschap voor de Israëlieten bevatten. Door op deze wijze gebruik te maken van de profetische traditie, is Hananja in staat zijn eigen verlangens en die van het volk op gezaghebbende wijze te vertolken, zonder zich daarbij te laten corrigeren door deze traditie.

Jeremia daarentegen gebruikt de traditie niet om daarmee zijn eigen verlangens te vertolken, maar om het volk daarmee te overtuigen van Gods raad. Hij verwijst naar het onheil dat de profeten uit deze traditie verkondigden, om de Israëlieten daarmee te waarschuwen voor het onheil dat JHWH van plan is te laten komen over Zijn volk. Uit het beroep dat Jeremia op deze profeten doet, blijkt tevens dat Jeremia zich in zijn verlangens, in tegenstelling tot Hananja, wel laat corrigeren door de traditie. JHWH is echter geen voorspelbare God. Hij kan op onverwachte wijze handelen (vgl. 1 Sam. 3:11). Aangezien Jeremia in Gods raad staat, kunnen zijn profetieën daarom de profetische traditie overstijgen, en kan hij een tot dan toe ongekennde boodschap verkondigen. Dat is de reden dat Jeremia's heilsboodschap voor koning Nebukadnezar, in tegenstelling tot Hananja's boodschap van onheil voor deze koning, niet in lijn is met de profetische traditie.¹⁵⁷

---

¹⁵⁶ Fischer, 'Shalom', 365; Gallagher, 'Discerning', 10; Lalleman, *Tradition*, 195; Lundbom, *Jeremiah*, 336-337; Osuji, *Truth*, 310; Overholt, *Threat*, 44; 101; Schneider, *Krisis*, 79.

¹⁵⁷ Friebe, *Sign-Acts*, 151; Overholt, *Threat*, 44.

5.2 Vergelijking optreden Hananja en Jeremia

In paragraaf 4.5 concludeerden we dat Hananja's optreden een imponerende uitwerking op het volk had. Het optreden van Jeremia was minder indrukwekkend, waardoor hij het conflict ogenschijnlijk verloren had. Tijdens de tweede ontmoeting tussen Hananja en Jeremia is het echter Jeremia die een krachtige indruk maakt, terwijl Hananja een zwakke indruk achterlaat. In deze paragraaf zal ik onderzoeken waar de verschillen betreffende het optreden van Hananja en Jeremia vandaan komen.

Confronterend versus welwillend

Met zijn profetie dat God het juk van Babel zal breken, zoekt Hananja de confrontatie op tussen hem en Jeremia. Jeremia waarschuwt de Israëlieten niet te luisteren naar de profeten die verkondigen dat de tempelvoorwerpen snel zullen worden teruggebracht uit Babel, omdat zij leugens verkondigen (Jer. 27:16). Blijkens zijn boodschap is Hananja één van die profeten waarvoor Jeremia het volk waarschuwt. Hoewel Jeremia geen specifieke personen beschuldigt, zal Hananja zich aangevallen hebben gevoeld door Jeremia's woorden. Daarnaast draagt Jeremia een boodschap uit die niet overeenkomt met de boodschap die Hananja aan het volk wil overbrengen. Daarom verzet Hananja zich tegen Jeremia door een profetie tegen hem te spreken die tegenovergesteld is aan de boodschap die Jeremia uitdraagt. Met opzet doet hij dat op een plaats waar veel mensen aanwezig zijn. Hananja wil namelijk niet slechts Jeremia persoonlijk confronteren, maar hij wil tevens Jeremia als bedrieger tentoonstellen voor de Israëlieten, zodat zij zich niet zullen laten overtuigen door Jeremia's woorden. Om zijn woorden goddelijk gezag en daarmee overtuigingskracht te verlenen, spreekt Hananja in totaal driemaal de Botenformel uit. In het bijzonder voor tempelbezoekers maakte het immers groot verschil of iemand in Gods naam of op eigen gezag sprak.

Met zijn optreden probeert Hananja te voorkomen dat hijzelf in ongenade zou vallen bij het volk. Indien het volk namelijk zou geloven dat hij een leugenaar was, zou hij zijn aanzien verliezen. Om zijn eigen aanzien te behouden of zelfs te vergroten, gaat hij openlijk de confrontatie aan met Jeremia. Aangezien Hananja een boodschap uitdraagt die het volk graag horen wil, en het volk daardoor reeds op zijn hand is, kan Hananja dit ook in alle openheid doen.

Jeremia daarentegen kan niet rekenen op de steun van de priesters en het volk. Hij moet juist voor hen op zijn hoede zijn, omdat de mogelijkheid bestaat dat zij hem vanwege zijn woorden zouden oppakken of zelfs doden (Jer. 20:1-2; 26:8). Dat is de reden dat Jeremia zich voorzichtig uitdrukt in reactie op Hananja. Terwijl Hananja zich duidelijk tegen Jeremia uitspreekt, zijn Jeremia's woorden sarcastisch en dubbelzinnig van aard. Op zorgvuldige wijze kiest Jeremia zijn woorden, om zo het conflict niet te laten escaleren.¹⁵⁸

Jeremia spreekt geen openlijke beschuldiging van het spreken van leugens uit aan het adres van Hananja. In plaats daarvan stelt Jeremia zich welwillend op tegenover Hananja. Jeremia luistert naar Hananja als deze hem in de tempel confronteert. Dat blijkt uit zijn reactie, waarin hij de inhoud van Hananja's profetie op juiste wijze weergeeft. Hij gaat in op zijn profetie, zonder deze direct af te wijzen. Jeremia is namelijk niet uit op de vernedering van de persoon Hananja, maar wenst in plaats daarvan dat de Israëlieten, inclusief de profeten, zich tot God bekeren. Hij roept die profeten er bijvoorbeeld toe op tot God te bidden dat de overgebleven tempelvoorwerpen niet eveneens in Babel terechtkomen (Jer. 27:18). Daarnaast spoort hij in Jer. 28:7 niet alleen het volk, maar ook specifiek Hananja aan tot luisteren. Jeremia zou dus graag zien dat Hananja zijn boodschap ter harte zou nemen, en dat hij zich zou afkeren van zijn leugens. Om die reden geeft Jeremia er in zijn reactie blijk van dat hij Hananja's woorden wantrouwt. Indirect beschuldigt hij Hananja van het profeteren van leugens. Met zijn optreden spoort Jeremia het volk aan om Hananja geen vertrouwen te schenken, maar in plaats daarvan God te vrezen. Daarmee betoont hij zich een ware profeet van God. God is immers niet uit op de dood van de Israëlieten. Hij waarschuwt hen, met het doel dat zij zich bekeren van hun slechte levenswijze en daardoor in leven blijven (Jer. 26:3).¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ Dit in tegenstelling tot Smelik ('Contest', 251), die meent dat Hananja's kunstig geformuleerde profetie in scherp contrast staat tot de onhandige reactie van Jeremia. De reactie van Jeremia is echter niet onhandig, maar getuigt juist van welsprekendheid, gezien de inclusio die deze reactie bevat. Het verschil is dat Hananja zich duidelijk uitspreekt ten opzichte van het volk, terwijl Jeremia dat opzettelijk niet doet.

¹⁵⁹ Lundbom, *Jeremiah*, 341; Osuji, *Truth*, 193; 315; Stipp, *Jeremia*, 165; 'Jeremia-Erzählungen', 328.

Gewelddadig versus geweldloos

Hananja gaat niet in discussie met Jeremia. Hij gebruikt geen argumenten om Jeremia's woorden te ontkrachten. In plaats daarvan neemt hij zijn toevlucht tot geweld. Hij maakt Jeremia openlijk te schande door zijn juk te breken. Op die manier wordt Jeremia als bedrieger tentoongesteld. Deze handeling doet denken aan de reactie van de profeet Zedekia op de profeet Micha ben Jimla. Wanneer Micha aan koning Achab vertelt dat zijn profeten hem misleiden, reageert Zedekia daarop door Micha te slaan (1 Kon. 22:23-24). Geweld wordt zo als middel ingezet om de boodschap van de ander te ontkrachten en de eigen boodschap te bevestigen.

Men reageerde vaker met geweld op de woorden van profeten. Zo werd de profeet Uria door koning Jojakim gedood (Jer. 20:23), dreigde koning Amazia een profeet te doden, indien hij niet zou stoppen met profeteren (2 Kron. 25:15-16) en sloot koning Asa de profeet Hanani op in de gevangenis vanwege zijn woorden (2 Kron. 16:7-10). Met geweld probeerden deze koningen de profeten die hen tegenspraken te stoppen. Hananja wordt evenals deze koningen boos op het moment dat hij tegengesproken wordt. De oorzaak hiervan is, dat Hananja geen inzicht van God ontvangen heeft. Volgens de Spreuken komt wijsheid bij God vandaan, terwijl dwazen wijsheid verachten (Spr. 1:7). Een dwaas leeft dus zonder God. Volgens Spreuken 12:16 toont zo'n dwaas onmiddellijk zijn woede, terwijl een verstandig mens zwijgt als hij beledigd wordt. Daarnaast staat in Spreuken 11:12 dat wie zijn medemens kleineert, geen verstand heeft, terwijl iemand met inzicht zwijgt. Het optreden van Hananja getuigt dus van dwaasheid, en daarmee van goddeloosheid. Doordat Hananja niet in gemeenschap met God leeft, handelt hij vanuit zijn eigen verlangens. Deze verlangens zetten hem aan tot het openlijk kleineren van Jeremia.

Jeremia verzet zich niet tegen Hananja, als deze zijn juk van zijn schouders neemt en doormidden breekt. Hij laat zich overrompelen door Hananja's tegenreactie en toont zich weerloos tegenover het geweld dat Hananja toepast. Vervolgens verlaat Jeremia zonder nog iets te zeggen de tempel. Dat Jeremia op deze wijze handelt, toont aan dat hij inzicht van God ontvangen heeft (vgl. Amos 5:13). Doordat Jeremia, in tegenstelling tot Hananja, wel in gemeenschap met God leeft, handelt hij naar Gods wil. Daardoor neemt hij geen wraak, maar incasseert hij zwijgend de vernedering. Jeremia laat de wraak over aan God, zo blijkt tevens uit zijn gebeden (Jer. 11:20; 15:15; 18:19-23; 20:12). Hij spreekt geen oordeel uit over Hananja, voordat God zelf tot hem gesproken heeft.

Dat Hananja op zo felle wijze reageert op Jeremia's woorden, wijst erop dat hij een leugenaar is. Indien Hananja er namelijk van overtuigd was geweest dat zijn profetie werkelijkheid zou worden, had hij niet zo fel hoeven te reageren op Jeremia's woorden. Dan zouden Jeremia's woorden hem namelijk ter rechtvaardiging dienen op het moment dat zijn profetie uit zou komen. De gewelddadige handelswijze van Hananja verraadt echter dat hij niet zo zeker van zijn zaak is.¹⁶⁰ Hananja lijkt aan te voelen dat Jeremia de waarheid spreekt. Daardoor wil hij niet inhoudelijk ingaan op Jeremia's woorden. In plaats daarvan probeert Hananja de kracht van Jeremia's woorden te overtreffen, door het juk van Jeremia te breken en door zijn eigen profetie te herhalen, maar de reikwijdte daarvan nu uit te breiden naar alle volken. In combinatie met zijn symbolische handeling doet Hananja het op deze wijze voorkomen, alsof hij in het geheel niet onder de indruk van Jeremia's woorden is. In plaats daarvan maakt Hananja een zelfverzekerde indruk. Hij geeft het volk de indruk dat hij volledig overtuigd is van de waarheid van zijn profetie en dat niets hem ervan zal weerhouden om deze waarheid te verkondigen. Op die manier verschijnt Hananja voor het publiek als winnaar van de confrontatie, zonder dat hij Jeremia's indirecte beschuldiging aan zijn adres op beargumenteerde wijze heeft weten te weerleggen.¹⁶¹

---

¹⁶⁰ Daarmee ga ik in tegen Crenshaw (*Conflict*, 72 (vgl. Köszeghy, *Streit*, 144; Schneider, *Krisis*, 53)), die beweert dat het verhaal in Jer. 28 er geen twijfel over laat bestaan, dat Hananja overtuigd was van de goddelijke bron van zijn profetie. Echter, niet alleen uit Hananja's felle reactie op Jeremia's woorden blijkt dat Hananja niet overtuigd was van zijn goddelijke roeping. Ook de wijze waarop Jeremia Hananja beschuldigt in Jer. 28:15-16, doet vermoeden dat Hananja in Gods naam sprak zonder ervan overtuigd te zijn dat hij door God gezonden was om te spreken.

¹⁶¹ Fischer, *Jeremia*, 76; 79; 82; Gallagher, 'Discerning', 9; Osuji, *Truth*, 210; 392.

Gods verpletterende Woord

De rustige en subtiële wijze waarop Jeremia tijdens zijn eerste ontmoeting met Hananja spreekt, verandert wanneer God hem de opdracht geeft om tegen Hananja te profeteren. Bij zijn tweede ontmoeting met Hananja spreekt Jeremia op felle, krachtige wijze. Terwijl Jeremia bij de eerste ontmoeting de Botenformel niet gebruikte, doet hij dat bij de tweede ontmoeting wel. Hieruit blijkt dat Gods Woord kracht verleent aan het optreden van Jeremia. Gods Woord is namelijk als het vuur (Jer. 5:14), en als een hamer die een rots verplettert (Jer. 23:29). Deze vergelijkingen typeren op treffende wijze Jeremia's woorden tegen Hananja. Jeremia is vol van de kracht van de Geest van JHWH, zodat hij Hananja zijn overtredingen bekend kan maken (Mich. 3:8). Hananja is machteloos tegenover dit verpletterende Woord. Zijn vroege dood maakt duidelijk dat niets bestand is tegen Gods grote macht, en dat geen verzet Zijn Woord kan breken.¹⁶²

5.3 Conclusie

De profetieën van Hananja komen voort uit zijn eigen zondige hart. Daardoor profeteert hij overeenkomstig zijn eigen verlangens en die van het volk. Jeremia spreekt echter woorden die God hem opdraagt te spreken, ook als die woorden niet overeenkomen met zijn eigen verlangens. God geeft Jeremia inzicht in de ongerechtigheid van de Israëlieten. Deze is zo groot, dat de Israëlieten niet meer kunnen ontkomen aan Gods oordeel. Met zijn onheilsverkondiging wil Jeremia de Israëlieten tot bekering bewegen, om zo erger onheil te voorkomen. Hananja is echter blind voor de ernstige staat van Israëls ongerechtigheid, waardoor hij nog vrede kan verkondigen aan de Israëlieten.

Hananja gebruikt de profetische traditie om daarmee zijn eigen verlangens en die van het volk op gezaghebbende wijze te vertolken. Jeremia gebruikt dezelfde traditie daarentegen om de Israëlieten te overtuigen van Gods raad. In tegenstelling tot Hananja laat Jeremia zich corrigeren door deze traditie. Dankzij het Woord dat God tot Jeremia spreekt, is Jeremia echter ook in staat deze traditie te overstijgen.

In alle openheid zoekt Hananja de confrontatie op met Jeremia, omdat hij zich aangevallen voelt door de boodschap die Jeremia uitdraagt. Omwille van zijn aanzien onder het volk wil hij Jeremia als bedrieger tentoonstellen. Jeremia drukt zich in reactie op Hananja echter welwillend en voorzichtig uit, om escalatie van het conflict te voorkomen. Zijn waarschuwende woorden zijn gericht op het behoud van alle Israëlieten. Hananja gebruikt vervolgens geweld om Jeremia's boodschap te ontcrachten, omdat hij geen inzicht van God ontvangen heeft, en daardoor geen tegenspraak duldt. Aangezien Hananja niet leeft in gemeenschap met God, handelt hij namelijk overeenkomstig zijn eigen verlangens. Jeremia daarentegen incasseert zwijgend de vernedering, omdat hij wel in verbondenheid met God leeft. Daardoor laat hij de wraak aan God over.

Tijdens de tweede ontmoeting maakt Jeremia een zeer krachtige indruk, terwijl Hananja een zwakke indruk achterlaat. De reden hiervoor is dat Jeremia nu in opdracht van God spreekt. Gods Woord verleent namelijk kracht aan het optreden van Jeremia. Hananja is niet bestand tegen de overmacht van dit Woord.

---

¹⁶² Epp-Tiessen, *Concerning*, 170; Fischer, 'Shalom', 356; Lundbom, *Jeremiah*, 341; Osuji, *Truth*, 315-316. Volgens Kraus (*Krisis*, 99) hervindt Jeremia zich na zijn eerste ontmoeting met Hananja pas weer als ware profeet, op het moment dat Gods Woord tot hem komt. Hoewel de komst van Gods Woord zeker een krachtige uitwerking heeft op het optreden van Jeremia, betekent dit niet dat hij tijdens de eerste ontmoeting niet als ware profeet van God optrad. Ook in zijn zwakheid en lijden laat Jeremia iets van God zien. Daarmee toont hij namelijk hoezeer JHWH lijdt onder de tegenstand van Zijn volk ten aanzien van Hem (vgl. Osuji, *Truth*, 310).

6. Eindconclusie

Jeremia 28 bevat een profetenverhaal waarin twee profeten tegenover elkaar staan met een tegengestelde boodschap. Het was de taak van profeten om mensen het Woord van God door te geven. Voor profeten was het daarbij van essentieel belang, dat zij Gods Woord ontvingen en dat zij in nauwe verbondenheid met JHWH leefden. Er bestonden verschillende criteria om profeten die Gods Woord verkondigden te onderscheiden van profeten die leugens spraken. Geen van deze criteria voldeed echter in elke situatie. Profeten die in Gods raad stonden, konden dankzij Gods Woord onderscheid maken tussen ware en valse profetie.

Het conflict tussen de profeten Hananja en Jeremia vond plaats in 594 v.Chr., toen Juda onder de heerschappij van Babel stond. Veel Israëlieten verlangden naar het einde van deze heerschappij, en wilden deze door middel van een opstand van zich afwerpen. Jeremia verkondigde echter in opdracht van God dat men zich moest onderwerpen aan dit juk. Hananja verzette zich tegen deze boodschap, door Jeremia openlijk in de voorhof van de tempel te confronteren met een profetie waarin hij het spoedige einde van Babels heerschappij verkondigde, evenals de terugkeer van de ballingen en de tempelvoorwerpen. Omwille van zijn aanzien onder het volk gaat Hananja doelbewust in tegen de verkondiging van Jeremia. Daarbij grijpt hij op eigenzinnige wijze terug op de profetische traditie, zodat hij zijn eigen verlangens en die van het volk op gezaghebbende wijze weet te vertolken.

Hoewel Jeremia dankzij Gods Woord weet dat Hananja leugens verkondigt, reageert hij welwillend op Hananja's woorden. Jeremia is niet uit op de vernedering van de profeet Hananja, maar op het behoud van alle Israëlieten. Daarom spoort hij de Israëlieten aan om zich te onderwerpen aan Gods oordeel, zodat dit oordeel niet zwaarder zal worden. Het Woord van God geeft Jeremia namelijk inzicht in de ongerechtigheid waarin de Israëlieten leven, die zo groot is, dat het oordeel van God onvermijdelijk is. Doordat Hananja Gods Woord echter niet ontvangt, is hij blind voor de ongerechtigheid van de Israëlieten, waardoor hij hun nog altijd vrede kan verkondigen. Jeremia doet daarentegen een beroep op de profeten uit de profetische traditie van Israël, die voornamelijk van onheil profeteerden. Zoals de profetieën van deze profeten in vervulling waren gegaan, zo zal ook het onheil geschieden waarover Jeremia geprofeteerd heeft, indien de Israëlieten God niet willen gehoorzamen. Op deze wijze gebruikt Jeremia de profetische traditie om de Israëlieten te overtuigen van Gods raad.

Tegenover de profeten uit de traditie, stelt Jeremia de profeet die van deze traditie afwijkt door vrede te profeteren. Van deze profeet kan men pas weten dat hij door God gezonden is, wanneer zijn woorden werkelijkheid worden. Daarmee waarschuwt Jeremia de Israëlieten om Hananja's vredesboodschap niet te snel te geloven. Jeremia profeteert zelf echter eveneens van vrede, maar dan voor de koning van Babel en de Israëlieten die in Babel leven. Dankzij Gods Woord kan Jeremia namelijk de profetische traditie overstijgen en een tot dan toe ongekennde boodschap verkondigen. Wanneer deze boodschap werkelijkheid zal worden, zal men moeten erkennen dat Jeremia de profeet uit Deut. 18 is die door God gezonden is, en zal men daarom ook naar hem moeten luisteren.

Hananja wil echter niet naar Jeremia luisteren, maar gebruikt in plaats daarvan geweld om Jeremia's boodschap te ontcrachten. Omwille van zijn aanzien onder het volk, wil hij Jeremia als bedrieger tentoonstellen. Hij breekt het juk dat Jeremia draagt, en bevestigt vervolgens zijn eigen profetie. Hierbij handelt hij overeenkomstig zijn eigen verlangens. Jeremia leeft echter naar Gods wil. Daarom zwijgt hij in reactie op Hananja's optreden en laat hij de wraak aan God over.

Wanneer Jeremia nadien Gods Woord ontvangt, verandert zijn manier van spreken. Met grote kracht spreekt Jeremia Gods oordeel uit over Hananja. Hananja heeft de mensen namelijk niet op Gods Woord, maar op zijn eigen lege woorden doen vertrouwen. Met een beroep op Deut. 13 wordt het optreden van Hananja gelijkgesteld aan de oproep tot het dienen van afgoden, en wordt Hananja de dood voorzegd. Waar Hananja Gods Woord wilde stoppen, toont Jeremia dat Gods Woord onverbreekbaar is. Uit de dood van Hananja blijkt dat niets bestand is tegen de verpletterende kracht van Gods Woord.

Met betrekking tot de vraag welk beeld Jeremia 28 biedt van het onderscheid tussen een profeet die wel door God gezonden is, en een profeet die niet door God gezonden is, kunnen we nu het volgende concluderen.

Een profeet die wel door God gezonden is, profeteert overeenkomstig het Woord dat hij van God ontvangt, ook als dit Woord niet in overeenstemming is met zijn eigen verlangens. Dankzij dit Woord heeft deze profeet inzicht in de morele staat van zijn volk. Hij spoort het volk aan zich tot God te bekeren, en waarschuwt hen daarbij voor Gods oordeel. Deze profeet is namelijk uit op het behoud van mensen. De profeet gebruikt de profetische traditie om mensen te overtuigen van Gods raad, en laat zich in zijn eigen verlangens corrigeren door deze traditie. Doordat hij Gods Woord ontvangt, kan hij de traditie echter ook overstijgen en daardoor een nieuw Woord spreken. Kenmerkend voor deze profeet is dat hij de waarheid spreekt en dat zijn profetieën daardoor in vervulling gaan. Deze profeet handelt overeenkomstig Gods wil. Wanneer hij vernederd wordt, gebruikt hij geen geweld, maar wacht hij zwijgend op Gods Woord, waarmee hij de wraak aan God overlaat. De profeet spreekt enkel in Gods naam, als hij Gods Woord ontvangen heeft. Indien de profeet zijn eigen woorden gebruikt, is zijn manier van spreken anders dan wanneer hij in Gods naam spreekt. Het Woord van God verleent namelijk kracht aan het optreden van de profeet, waardoor hij in Gods naam met enorme kracht spreken kan.

Een profeet die niet door God gezonden is, profeteert overeenkomstig de verlangens van zijn eigen hart. Omwille van zijn eer spreekt deze profeet woorden die de mensen graag horen willen. Aangezien hij geen inzicht van God ontvangen heeft betreffende de ongerechtigheid van zijn toehoorders en Gods oordeel daarover, roept hij hen niet op tot bekering, maar verkondigt hij in plaats daarvan vrede aan slechte mensen. Op deze wijze stelt hij zijn toehoorders gerust en misleidt hij hen. Deze profeet mist namelijk de verbondenheid met God, waardoor hij niet overeenkomstig Gods Woord spreekt, maar in plaats daarvan leugens verkondigt. De gebeurtenissen die deze profeet aankondigt, zullen dan ook geen werkelijkheid worden. De profeet laat zich niet corrigeren door de profetische traditie, maar grijpt slechts terug op deze traditie om zijn eigen verlangens en die van het volk op gezaghebbende wijze te vertolken. Deze profeet wil niet luisteren naar degene die hem tegensprekt. Geweld wordt door hem als middel ingezet om daarmee zijn eigen boodschap te bevestigen en de woorden die daarmee in tegenspraak zijn te ontkrachten. Hij verzet zich tegen degene die Gods Woord spreekt, en laat mensen hun vertrouwen stellen op lege woorden in plaats van op Gods Woord. Daarmee roept hij de mensen op tot afvalligheid van God, en kan zijn optreden gelijkgesteld worden aan de oproep tot het dienen van afgoden. Hoewel de profeet met zijn optreden indruk maakt op zijn toehoorders, is hij niet bestand tegen de overmacht van Gods Woord.

Aan het begin van deze scriptie stelde ik dat het spreken van God het verschil maakt tussen Jeremia en Hananja, en dat dit mijns inziens tot nu toe onderbelicht is gebleven binnen het onderzoek naar Jeremia 28. Daarom heb ik het onderscheid tussen Hananja en Jeremia in dit onderzoek belicht vanuit het oogpunt dat Gods spreken het verschil maakt tussen beide profeten. Wat voegt het resultaat van deze benadering nu toe aan het bestaande onderzoek naar het verschil tussen ware en valse profetie?

Het resultaat van dit onderzoek toont aan dat ware en valse profetie volgens Jeremia 28 fundamenteel van elkaar verschillen. In ware profetie spreekt God zelf door middel van Zijn profeet. Dit Woord overstijgt het menselijke woord. Ware profetie is krachtig, bevat de waarheid en wil mensen tot God leiden. Valse profetie daarentegen komt voort uit het hart van mensen die niet in verbondenheid met God leven. Daardoor is valse profetie in overeenstemming met de zondige verlangens van mensen, en in tegenspraak met de wil van God. Aangezien valse profetie niet in overeenstemming is met Gods Woord, leidt het mensen niet tot God, maar zorgt het er juist voor dat mensen zich van God afkeren. Valse profetie kan indrukwekkend overkomen op mensen, maar is in essentie krachteloos, doordat de inhoud daarvan berust op leugens. Hoewel valse profetie daardoor ogenschijnlijk op korte termijn de overhand kan hebben op ware profetie, is het niet in staat de kracht daarvan teniet te doen. Het woord van mensen kan Gods Woord namelijk nooit verbreken.

Samenvatting

In deze scriptie wordt onderzocht wat het onderscheid tussen ware en valse profetie is volgens Jeremia 28. Jeremia 28 beschrijft een conflict tussen de profeten Hananja en Jeremia. Het was de taak van profeten om te bemiddelen tussen God en mensen. Daarbij was het van groot belang dat profeten Gods Woord ontvingen. Profeten die vals profeteerden, spraken in Gods naam terwijl God hen niet gezonden had. Deze profeten spraken leugens, omdat zij de gemeenschap met God misten.

De confrontatie tussen Hananja en Jeremia vond plaats in 594 v.Chr. voor de tempel van Jeruzalem. In die tijd onderhandelden de Judeeërs met naburige staten over een opstand tegen de Babylonische heerschappij. Jeremia verkondigde echter in opdracht van God dat men zich moest onderwerpen aan het juk van Babel. Sommige Judeeërs stelden hun vertrouwen op de tempel en het verbond met God. Volgens Jeremia was dit vertrouwen ijdel, aangezien de Israëlieten Gods tempel ontheiligd en Gods verbond verbroken hadden. De profeten uit de profetische traditie van Israël riepen het volk op tot trouw aan Gods verbond. Terwijl Hananja zich eenzijdig op de positieve zijde van deze traditie focuste, was Jeremia's prediking meer in lijn met de gehele breedte van deze traditie.

Het verschil tussen Jeremia en de valse profeten was groot. Waar Jeremia het volk opriep tot bekering, verkondigden deze profeten vrede aan slechte mensen. Hun profetieën kwamen voort uit hun eigen zondige hart. Met deze profetieën maakten zij het volk afvallig van God. De inhoud van Hananja's woorden maken duidelijk dat hij tot hetzelfde type heilsprofeten behoorde waartegen Jeremia zich elders uitspreekt in het Bijbelboek Jeremia.

Hananja confronteert Jeremia in het openbaar met de boodschap dat Juda binnen twee jaar bevrijd zal worden van de heerschappij van Babel, en dat de tempelvoorwerpen en ballingen terug zullen keren in Jeruzalem. Jeremia laat in zijn reactie voorzichtig doorschemeren dat Hananja's woorden niet gegrond zijn op de werkelijkheid van Gods Woord. Om te voorkomen dat het volk zich laat overtuigen door Hananja, doet Jeremia een beroep op de profeten uit het verleden wier oordeelsprofetieën bevestigd waren door God. Tegenover deze profeten stelt Jeremia de profeet die van vrede profeteert. Met deze profeet doelt Jeremia zowel op Hananja als op zichzelf. Jeremia beweert dat de profeet wiens vredesboodschap werkelijkheid zal worden, door God gezonden is. Volgens Deut. 18 dient men naar deze profeet te luisteren. Jeremia is deze profeet uit Deut. 18 die men gehoorzamen moet.

Hananja probeert Jeremia's boodschap te ontcrachten door Jeremia's juk te breken en zijn eigen profetie te bevestigen. Gods Woord is echter niet te breken. Door Hananja's optreden zal het juk van de volken ondraaglijk zwaar worden. Met referentie aan Deut. 13 stelt Jeremia het optreden van Hananja gelijk aan de oproep tot het dienen van afgoden. Overeenkomstig Gods wet sterft Hananja ten gevolge van zijn zonde.

Terwijl een profeet die niet door God gezonden is overeenkomstig zijn eigen verlangens profeteert, spreekt en handelt een door God gezonden profeet naar Gods wil. Gods Woord verleent kracht aan het optreden van Zijn profeet. Een valse profeet kan niets beginnen tegen de overmacht van dit Woord. Volgens Jeremia 28 verschillen ware en valse profetie dus fundamenteel van elkaar. In ware profetie spreekt God zelf, terwijl valse profetie voortkomt uit het hart van goddeloze mensen.

Bibliografie

- Althann, R., 'Hananiah', in: D.N. Freedman e.a. (eds.), *Anchor Bible Dictionary* (New York: Doubleday, 1992) 3:46-47.
- Bakon, S., 'True and false Prophets', *JBQ* 39.3 (2011) 152-158.
- Blenkinsopp, J., *A History of Prophecy in Israel* (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 1996).
- Bozak, B., 'Jeremia', in: E. Eynikel. e.a. (eds.), *Internationaal Commentaar op de Bijbel* (Kampen: Kok, 2001) [The International Bible Commentary] 2:1154-1198.
- Brenneman, J.E., *Canons in conflict: negotiating texts in true and false prophecy* (Oxford: Oxford University Press, 1997).
- Carr, G., 'עֶלֶה', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 2:666-670.
- Carr, G., 'שָׁלֵם', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 2:930-932.
- Coppens, L.J., 'קוֹה', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 2:793-794.
- Culver, R.D., 'נָבֵא', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 2:544-545.
- Crenshaw, J.L., *Prophetic Conflict: Its Effect upon Israelite Religion*, BZAW 124 (Berlin: De Gruyter, 1971).
- Dee, S.P., 'Profeet', in: S.P. Dee & J. Schoneveld, *Bijbelse Encyclopedie met handboek en concordantie* (Baarn: Bosch & Keuning, 1969) 3:164-167.
- Ebach, R., "'Propheten, die vor dir und vor mir waren". Traditionsbezug als Argument im Konflikt um wahre Prophetie im Jeremiabuch', in: R. Ebach & M. Leuenberger, *Tradition(en) im alten Israel*, FAT 127 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2019) 345-365.
- Elliger, K., & W. Rudolph (eds.) *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990).
- Epp-Tiessen, D., *Concerning the Prophets: True and False Prophecy in Jeremiah 23:9-29:32* (Eugene, OR: Pickwick, 2012).
- Feinberg, C.L., 'אָסֵר', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 1:61-62.
- Fischer, G., 'Is there Shalom, or Not? Jeremiah, a Prophet for South Africa', *OTE* 28.2 (2015) 351-370.
- Fischer, G., *Jeremia 26-52*, HtKAT (Freiburg: Herder, 2005).
- Fischer, G., *Jeremia: prophet über Völker und Königreiche*, BG 29 (Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2015).
- Friebel, K.G., *Jeremiah's and Ezekiel's sign-acts*, JSOT 283 (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1999).
- Fritsch, C.T., 'Nineveh', in: G.W. Bromiley e.a. (eds.), *The International Standard Bible Encyclopedia* (Grand Rapids: Eerdmans, 1986) 3:538-541.
- Gallagher, P., 'Discerning True and False Prophecy in the Book of Jeremiah', *AJT* 28 (2014) 3-15.
- Goldberg, L., 'תִּנְהַר', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 1:304-305.
- Hamilton, V.P., 'שָׁבֵר', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 2:901-902.
- Hermisson, H.-J., 'Kriterien »wahrer« und »falscher« Prophetie. Zur Auslegung von Jeremia 23,16-22 und Jeremia 28,8-9', *ZTK* 92.2 (1995) 121-139.
- Hibbard, J. T., 'True and False Prophecy: Jeremiah's Revision of Deuteronomy', *JSOT* 35.3 (2011) 339-358.

- Huffmon H.B., 'Ancient Near Eastern Prophecy', in: D.N. Freedman e.a. (eds.), *Anchor Bible Dictionary* (New York: Doubleday, 1992) 5:477-481.
- Huwylar, B., 'Jeremia und die Völker. Politische Prophetie in der Zeit der babylonischen Bedrohung (7./6. Jh. v. Chr.)', *THZ* 52, (1996) 193-205.
- Janssen, J. & J. Meijer (eds.), *Bijbel In De Nieuwe Bijbelvertaling, Toelichtingen* (Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep, 2004).
- Jong, M.J. de, 'The Fallacy of 'True and False' in Prophecy Illustrated by Jer 28:8-9', *JHS* 12, article 10 (2012) 1-29.
- Kaiser, W.C., 'ברז', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 1:130-131.
- Kaiser, W.C., 'מוט', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 1:493-494.
- Klein, W.W., C.L. Blomberg & R.L. Hubbard (eds.), *Introduction to biblical interpretation* (Grand Rapids: Zondervan, 2017).
- Koch, K., *Was ist Formgeschichte?: Methoden der Bibelexegese* (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1981).
- Koehler, L. & W. Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros* (Leiden: E.J. Brill, 1985).
- Köszeghy, M., *Der Streit um Babel in der Büchern Jesaja und Jeremia* (Stuttgart: Kohlhammer, 2007).
- Kraus, H.J., *Prophetie in der Krisis. Studien zu Texten aus dem Buch Jeremia*, BSt 43 (Neukirchen: Vluyn, 1964).
- Kruger, H., 'Isaiah, Prophet of the Lord Who Heals His People', in: H.G.L. Peels & S.D. Snyman, *The Lion Has Roared: Theological Themes in the Prophetic Literature of the Old Testament* (Eugene, Oregon: Pickwick Publications, 2012) 156-174.
- Lalleman-de Winkel, H., *Jeremiah in Prophetic Tradition*, CBET 26 (Leuven: Peeters, 2000).
- Lang B. & G. Dautzenberg, 'Prophet', in: M. Görg & B. Lang, *Neues Bibel Lexicon* (Düsseldorf und Zürich: Benziger Verlag, 2001) 3:172-187.
- Lange, A., *Vom prophetischen Wort zur prophetischen Tradition. Studien zur Traditions- und Redaktionsgeschichte innerprophetischer Konflikte in der Hebräischen Bibel*, FAT 34 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2002).
- Lettinga, J.P., *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws* (Leiden: Brill, 2012).
- Lewis, J.P., 'יָדַע', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 1:366-367.
- Limbeek, J. van, 'Vertrouwd met God en Zijn Woord', in: H.G.L. Peels & H. de Waard (eds.), *Jeremia, profeet van oordeel en hoop*, AST 77 (Apeldoorn: Theologische Universiteit, 2020) 71-81.
- Lundbom, J.R., *Jeremiah 21-36: a new translation with introduction and commentary*, AB 21b (New York: Doubleday, 2004).
- Lundbom, J.R., *Jeremiah closer up: the prophet and the book* (Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2010).
- Macrae, A.A., 'עָלַם', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 2:672-673.
- Martens, E.A., 'בִּזָּא', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 1:93-95.
- Metzger, M., 'Sion', in: S.P. Dee & J. Schoneveld, *Bijbelse Encyclopedie met handboek en concordantie* (Baarn: Bosch & Keuning, 1969) 3:237.
- Moberly, R.W.L., *Prophecy and Discernment*, CSCD 14 (Cambridge: Cambridge University Press, 2006).
- Oosterhoff, B.J., *Jeremia deel 2: Jeremia 11-29*, COT (Kampen: Kok, 1994).
- Osuiji, A. C., *Where is the Truth? Narrative Exegesis and the Question of True and False Prophecy in Jer 26-29 (MT)*, BETL 214 (Leuven: Peeters, 2010).
- Oswalt, J.N., 'כָּלָה', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 1:439-440.

- Overholt, T. W., *The Threat of Falsehood. A Study in the Theology of the Book of Jeremiah*, SBT 16 (London: SCM, 1970).
- Patterson, R.D., 'נָבִיא', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 2:621.
- Peels, H.G.L., 'Jeremiah, Prophet of Ultimate Ruin and New Hope', in: H.G.L. Peels & S.D. Snyman, *The Lion Has Roared: Theological Themes in the Prophetic Literature of the Old Testament* (Eugene, Oregon: Pickwick Publications, 2012) 96-118.
- Petersen, D.L., 'Prophet, Prophecy', in: K.D. Sakenfeld e.a. (eds.), *The New Interpreters Dictionary of the Old Testament* (Nashville: Abingdon press, 2009) 4:622-648.
- Provan, I., V.P. Long & T.L. Longman III (eds.), *A Biblical History of Israel* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2003).
- Renkema, J., 'A note on Jeremiah XXVIII 5', *VT* 47.2 (1997) 253-255.
- Sawyer, J.F.A., *Prophecy and the biblical prophets* (Oxford: Oxford University Press, 1993).
- Schmitt J.J., 'Preexilic Hebrew Prophecy', in: D.N. Freedman e.a. (eds.), *Anchor Bible Dictionary* (New York: Doubleday, 1992) 5:482-488.
- Schneider, C., *Krisis des Glaubens. Zur Frage der sogenannten falschen Prophetie im Alten Testament*, ThA 46 (Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1988).
- Scott, J.B., 'נָבִיא', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 1:41.
- Schultz, C., 'נָבִיא', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 2:670-671.
- Smelik, K.A.D., 'A Prophet Contest: Jeremiah 28 Reconsidered', in: M. Korpel & L.L. Grabbe (eds.), *Open-Mindedness in the Bible and Beyond: A Volume of Studies in Honour of Bob Becking*, LHB/OTS 616 (London & New York: Bloomsbury T&T Clark, 2015) 247-259.
- Smick, E.B., 'נָבִיא', in: R.L. Harris, G.L. Archer & B.K. Waltke (eds.), *Theological Wordbook of the Old Testament* (Chicago: Moody Press, 1980) 1:279-282.
- Smith, G.V., 'Prophet', in: G.W. Bromiley e.a. (eds.), *The International Standard Bible Encyclopedia* (Grand Rapids: Eerdmans, 1986) 3:986-1004.
- Stipp, H.J., *Jeremia 25-52*, HAT (Tübingen: Mohr Siebeck, 2019).
- Stipp, H.J., 'Zwei alte Jeremia-Erzählungen: Jeremia 28* und 36*', *Fallstudien zum Ursprung der Jeremia-Erzähltradition*, *Biblica* 96.3 (2015) 321-350.
- Timmer, D., 'Nahum, Prophet of the God Who Avenges Injustice', in: H.G.L. Peels & S.D. Snyman, *The Lion Has Roared: Theological Themes in the Prophetic Literature of the Old Testament* (Eugene, Oregon: Pickwick Publications, 2012) 79-86.
- Vries, S.J. de, *Prophet against prophet: the role of Micaiah Narrative (1 Kings 22) in the development of early prophetic tradition* (Grand Rapids: Eerdmans, 1978).
- Vriezen, TH.C. e.a. (eds.), *Oud-Israëlitische & vroeg-joodse literatuur* (Kampen: Kok, 2000).
- Wessels, W.J., 'Prophet versus prophet in the Book of Jeremiah: In search of the true prophets', *OTE* 22.3 (2009) 733-751.